

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ
ΣΤΟΝ
ΝΕΟΝ ΑΝΑΧΑΡΣΙ
ΤΟΥ
ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ
ΣΤΟΝ
ΝΕΟΝ ΑΝΑΧΑΡΣΙ
ΤΟΥ
ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

Δημήτριος ΄Απ. Καραμπερόπουλος

Διδάκτωρ ΄Ιστορίας τής ΄Ιατρικής Πανεπιστημίου ΄Αθηνών

Πρόεδρος ΄Επιστημονικής ΄Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

www.karaberopoulos.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΝ ΝΕΟΝ ΑΝΑΧΑΡΣΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗ, ΄Αθήνα 2009

ISBN: 978-960-6733-07-9

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Γραφικές Τέχνες ΔΟΜΗ ο.Ε. Τηλ.: 210-9310605 Fax: 210-9344407

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

Μιλτιάδου 3 - 145 62 Κηφισιά - ΄Αθήνα Τηλ. & Fax: 210-8011.066

www.rhigassociety.gr

e-mail: karamber@otenet.gr

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

1. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗ Α.Ε.

΄Αβέρωφ 2 - 104 33 ΄Αθήνα. Τηλ.: 210-5238305 (5 γραμμές) Fax: 210-5238959

2. ΚΑΤΑΡΤΙ

Μαυρομυχάλη 9, 106 71 ΄Αθήνα. Τηλ.: 210-3604793

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ
ΣΤΟΝ
ΝΕΟΝ ΑΝΑΧΑΡΣΙ
ΤΟΥ
ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἡ ἔκδοση τοῦ "Νέου Ἀναχάρσιδος"	9
Ὁ Γεώργιος Σακελλάριος	10
Τὰ Ἀνακριτικά Ἐγγραφα γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ "Νέου Ἀναχάρσιδος"	15
Ἡ "Ἐφημερίς" γιὰ τὴν ἔκδοση "Νέος Ἀνάχαρσις"	20
Παρατηρήσεις στὴν ἔκδοση "Νέος Ἀνάχαρσις" τοῦ Ρήγα	22
"Εἶδησις διδομένη παρὰ τοῦ Ρήγα" γιὰ ἀρχαιότητες	28
Διόρθωση ἀπὸ τὸν Ρήγα τῆς παραπομπῆς τοῦ Barthélemy στὸν Ὅμηρο	32
Χρῆση ἀπὸ τὸν Ρήγα ἀρχαίων κειμένων	34
Προσθήκη νεοελληνικῶν τοπωνυμίων	36
Παραπομπές στὴ <i>Χάρτα τῆς Ἑλλάδος</i>	42
Νέες λέξεις τοῦ Ρήγα	43
Προσωπικὲς ἐμπειρίες τοῦ Ρήγα στὸν "Νέο Ἀνάχαρσι"	46
Σκλαβιά κατοίκων Κάπουρνας.....	46
Ἡ ἄδικη κρίση τοῦ Γάλλου συγγραφέα γιὰ τοὺς Θεσσαλοὺς	48
Βελεστίνο	50
Ἀργοναῦτες	53
Παγασαί.....	54
Πορταριά.....	56
Γόννοι	57
Τέμπη	57
Ἀπάντηση στὶς κατηγορίες τοῦ Pauw	58
Βλαχία	62
Μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ "Νέου Ἀναχάρσιδος"	63
Ἐπανεκδοση τοῦ "Νέου Ἀναχάρσιδος" τοῦ Ρήγα.....	65
Ἐπεξήγηση μερικῶν λέξεων	66
Εὐρετήριο	73

ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ.

ΤΌΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Μεταφρασσεις, τὰ μὲν 32. 33. καὶ 34

Κεφάλαια,

παρὰ τῆ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΝΤΟΤΗ ΖΑΚΥΝΘΙΟΥ.

Τὰ δὲ

35. 36. 37. 38. ἔ 39.

παρὰ τῆ

Ρ'ΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΘΕΤΤΑΛΟΥ

Διορθωσεις ἢ ἐκδοσεις παρὰ τῆ αὐτῆ.

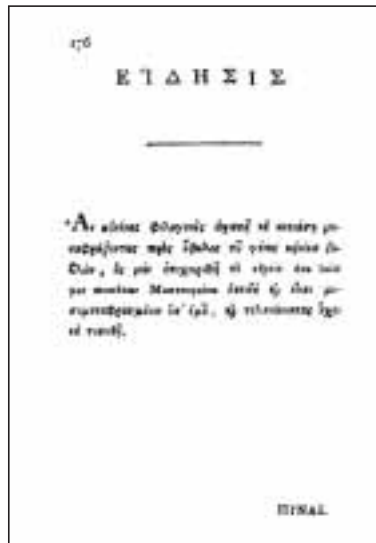
Εν Βιέννη. 1797.

Ἡ σελίδα τίτλου τοῦ Τετάρτου τόμου Νέος Ἀνάχαρσις,
πού τύπωσε ὁ Ρήγας στή Βιέννη 1797.

Ἡ ἔκδοση τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος

Ο Ρήγας Βελεστινλῆς (1757-1798) εἶχε ἤδη συλλάβει ἓνα συγκεκριμένο σχέδιο γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν, ὅταν ἐπισκέπτεται τὸν Αὐγούστο τοῦ 1796 γιὰ δευτέρη φορά τὴ Βιέννη. Ὡστόσο ὁμως ἀπὸ τὸ 1790 ἀπασχολοῦνταν μὲ τὰ πολιτικοκοινωνικά θέματα, ὅπως αὐτὸ τεκμηριώνεται ἀπὸ τὴν εἶδηση πού ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας ἀναγράφει στὸ «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», ὅτι εἶχε ἀρχίσει νὰ μεταφράζει τὸ βιβλίο τοῦ Μοντεσκιέ «Πνεῦμα τῶν νόμων»¹. Εἶχε συνθέσει τὸν «Θούριο» καὶ εἶχε ἀρχίσει τὴ μετάφραση τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1793. Ἐπί

Ἡ εἶδηση στὸ «Φυσικῆς Ἀπάνθισμα»
γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου
«Πνεῦμα τῶν νόμων» τοῦ Μοντεσκιέ.

1. «Εἶδησις. Ἄν κανέναν φιλογενῆς ἀγαπᾷ νὰ κοπιᾷ μεταφράζοντας πρὸς ὄφελος τοῦ γένους κανένα βιβλίο, ἄς μὴν ἐπιχειρησθῆ τὸ *Esprit des loix par monsieur Montesquieu* ἐπειδὴ καὶ εἶναι μισομεταφρασμένον ὑπ' ἐμοῦ, καὶ τελειώνωντας ἔχει νὰ τυπωθῆ», Ρήγα Βελεστινλῆ, *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, ἐπανέκδοση μὲ τὴν προσθήκη εὐρετηρίου καὶ ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1991, 4η ἐπανέκδοση 2006, σ. 176.

πλέον ασχολοῦνταν με τή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* καί τούς χάρτες τῆς Βλαχίας καί Μολδαβίας, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἤδη ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξή του τὸ 1796 στή Βιέννη τυπώνει τὴν *Ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, πού ἀποτελεῖ καί τὸ πρῶτο φύλλο τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*. Ἀκόμη ἔχουμε καί τὴν πληροφορία ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ὅτι ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας στό Βουκουρέστι πληροφοροῦσε τούς ἀνωτέρους του στή Βιέννη καί τὸν ὑπουργό Ἀστυνομίας γιὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ρήγα γιὰ τὴ Βιέννη «*μέ σκοπό νά τυπώσει ἐκεῖ ἓνα ἑλληνικό χάρτη*»².

Ὁ Γεώργιος Σακελλάριος

Στὴ Βιέννη ὁ Ρήγας συνδέθηκε μετὰ τούς ἐκεῖ Ἕλληνες καί

δημιούργησε ἓνα δικό του κύκλο ἀνθρώπων, τούς «*Συντρόφους*» του, οἱ ὁποῖοι μοῦνταν στό ἐπαναστατικό του σχέδιο. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς ἦταν καί ὁ λόγιος φοιτητῆς τῆς Ἰατρικῆς Γεώργιος Σακελλάριος, (1767-1838), ἀπὸ τὴν Κοζάνη, τοῦ ὁποῖου ἤδη τὸ 1796 ἐκδόθηκε στή Βιέννη τὸ ἔργο

² Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου «*Αρχαιολογία σηνοπτικῆ καὶ τῶν Ἑλληνῶν*» τοῦ Γ. Σακελλάριου, Βιέννη 1796.

2. Ντουσαν Πάντελις, *Ἡ ἐκτέλεση τοῦ Ρήγα*, μετάφραση ἀπὸ τὰ σερβοκροατικά, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2000, Παράρτημα, «Ἡ ἄφιξη τοῦ Ρήγα στή Βιέννη (1796)», σ. 105.

του «Ἀρχαιολογία συνοπτική τῶν Ἑλλήνων»³ ἀπό τό τυπογραφεῖο τοῦ Γεωργίου Βεντότη. Τό ἔργο αὐτό ὅπως σημειώνει ὁ Λεάνδρος Βρανούσης «ἀνταποκρίνονταν στό ἀρχαιογνωστικό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγεννώμενου Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς»⁴. Ἐπί πλέον ὁ Σακελλάριος εἶχε ἀρχίσει νά μεταφράζει τό πολύτομο ἔργο τοῦ Jean-Jacques Barthélemy, (1716-1795), «*Voyage de jeune Anacharsis en Grèce*»⁵, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε τό 1788 καί εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στόν εὐρωπαϊκό χῶρο μέ ἀποτέλεσμα σύντομα νά μεταφρασθεῖ σέ πολλές γλῶσσες.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τά ὅσα σχετικά μέ τήν ἔκδοση ὁ Σακελλάριος γράφει στόν πρόλογο μέ τίτλο «Τοῖς φιλέλλησιν

Ἄ τίτλος τοῦ βιβλίου «*Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*», Παρίσι 1791.

3. Βλ. Γ. Λαδᾶ καί Ἄ. Χατζηδήμου, *Ἑλληνική Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, ἀρ. 4, σσ. 6-10.
4. Βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, *Ἐφημερίς, ἡ ἀρχαιότερη ἑλληνική ἐφημερίδα πού ἔχει διασωθῆ, Βιέννη 1791-1797. Ἀνασυγκρότηση τῆς σειρᾶς σέ φωτοτυπική ἐπανεκδοση, Προλεγόμενα*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεῦνης Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. 5, Ἀθήνα 1995, σσ. 312 κ. ἐξ. καί 645 κ. ἐξ. ὅπου διεξοδικά ἀναλύονται τά σχετικά μέ τόν Γεώργιο Σακελλάριο, τή δημιουργική του συγγραφή καί τήν ἀνεύρεση τοῦ προτύπου βιβλίου τῆς «Ἀρχαιολογίας συνοπτικῆς» τό ὁποῖο μετέφρασε ἀπό τά γερμανικά.
5. Γιά τόν Jean Jacques Barthélemy καί τό ἔργο του *Voyage de jeune Anacharsis en Grèce* βλ. τήν Εἰσαγωγή τῆς Ἄννας Ταμπάκη στόν τέταρτο τόμο Ρήγα Βελεστινλή, *Ἄπαντα τά σωζόμενα*, Βουλή τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 2000, σσ. 22 κ. ἐξ.

ἀναγνώσταις» τοῦ πρώτου τόμου «*Περιήγησις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα*»⁶, τὸ ὁποῖο, ὅπως σημειώνει, εἶναι «μία ἀνθολογία τῆς γενικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων»,

⁶ Ὁ τίτλος τοῦ πρώτου τόμου «*Νέος Ἀναχάρσις*» μεταφρασθεῖς ἀπὸ τὸν Γ. Σακελλάριο, Βιέννη 1797.

«ἐδρόσιζον τὸ βιβλίον μὲ δάκρυα, βλέποντες ἐν αὐτῷ ζωηροτάτως ἐκτεθειμένας τὰς πράξεις καὶ τὴν εἰκόνα τῶν λαμπρῶν προγόνων μας», ἐνῶ ὅσοι δὲν ἤξεραν ἄλλες γλῶσσες «ἐπεθυμοῦσαν μὲ ἀνέκφραστον πόθον νὰ ἰδῶσι καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ἓνα τοιοῦτον σύγγραμμα». Καὶ προσθέτει ὅτι «ἀπὸ τὸν αὐτὸν ζῆλον κατακαιόμενος καὶ ἐγὼ ἀπεφάσισα νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν διάλεκτόν μας». Ὡστόσο ἐνῶ εἶχε μεταφράσει τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους καὶ ἤθελε νὰ μεταφράσει τὸν τέταρτον τόμο ἔμαθε ὅτι μεταφράσθηκε ἀπὸ ἄλλον καὶ ὅτι

παραθέτοντας μάλιστα καὶ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή τῆς γερμανικῆς ἔκδοσης τοῦ βιβλίου. Ἄκομη ὁ Σακελλάριος παραθέτει καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο τοῦ Γάλλου συγγραφέως, στὸ ὁποῖο δίνονται πληροφορίες γιὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου καὶ ὅτι τριάντα χρόνια εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ συγγραφή τοῦ πολύτομου αὐτοῦ βιβλίου. Ἐπὶ πλέον ὁ Σακελλάριος γράφει μὲ συγκίνηση ὅτι ὅσοι ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς διαβάσαν τὸ βιβλίον στίς ἄλλες γλῶσσες

6. Ἡ μετάφραση ὅπως διαπιστώσαμε ἐγίνε ἀπὸ τὴν ἑννεάτομη ἔκδοση τοῦ 1791, ἡ ὁποία εἶναι σὲ μικρὸ σχῆμα καὶ ὑπάρχει περίπου μία ἀντιστοιχία τῶν σελίδων μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση.

ἤδη ἐπρόκειτο νά τυπωθεῖ, ἔπαυσε τήν περαιτέρω μετάφραση, ὅταν μάλιστα τότε εἶχε καιρό γιά αὐτήν τήν μετάφραση.

Ὑποθέτουμε ὅτι ἡ πληροφορία αὐτή, πού εἶχε ὁ Σακελλάριος, θά ἦταν γιά τόν Γεώργιο Βεντότη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχίσει τή μετάφραση τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*, ἀλλά ὁμως, ὅπως εἶναι γνωστό ἀπεβίωσε τόν Νοέμβριο τοῦ 1795, γεγονός τό ὁποῖο συνέβαλε στήν παύση τῆς περαιτέρω μετάφρασης καί ἔτσι παρέμειναν μεταφρασμένα μόνο τά τρία πρῶτα κεφάλαια τοῦ τετάρτου τόμου. Γι' αὐτό ἐξάλλου ὁ Γεώργιος Σακελλάριος προσθέτει ὅτι «*ἀνέκφραστος ἐστάθη ἡ λύπη μου, ὅταν ἐβεβαιώθην τό ἐπισηφές τῆς πρώτης εἰδήσεως*», διότι τότε δέν ἦταν δυνατόν νά συνεχίσει τή μετάφραση τῶν ὑπολοίπων τόμων καί νά ἐκπληρώσει τόν πόθο του, διότι, ὅπως τονίζει, ἀσχολοῦνταν μέ τά ἱατρικά μαθήματά του στήν Ἱατρική τῆς Βιέννης. Γνωρίζουμε ὅτι ἤδη τό 1795 ἦταν φοιτητής τῆς Ἱατρικῆς⁷ καθώς ἐπίσης καί τό 1797, ὅπως σημειώνεται στά ἔγγραφα⁸ «*τό πρῶτον, δεύτερον καί τρίτον μέρος [τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος] εἶχεν ἤδη ἐπεξεργασθῆ ὁ ἐνταῦθα διατρίβων Ἑλλην φοιτητής τῆς ἱατρικῆς ὁ καλούμενος Σακελλάριος*». Καί ὁ Σακελλάριος συμπληρώνει ὅτι ἄλλοι «*φιλογενεῖς τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι*», χωρίς νά μνημονεύσει τόν Ρήγα, γνῶστες τῆς γαλλικῆς γλώσσης συνέχισαν τήν μετάφραση τῶν ὑπολοίπων ἕξι τόμων καί ὅτι «*οὕτως ἔλαβεν ἀρχήν ἢ εἰς τύπον ἔκδοσός του*», μέ τήν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου, πού εἶχε μεταφράσει.

Ὁ Γεώργιος Βεντότης, (1757-1795), εἶχε ἤδη μεταφράσει τά τρία πρῶτα κεφάλαια τοῦ τετάρτου τόμου τῆς γαλλικῆς ἔκδο-

7. Βλ. Α. Βρανούσης, *Ἐφημερίς...*, ὁ. π., σ. 652, ὅπου παρατίθεται ἡ βιβλιογραφική πηγή ἀπό τά πανεπιστημιακά ἀρχεῖα τῆς Βιέννης.

8. Αἰμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινῆ*, ἐν Ἀθήναις 1891, ἐπανεκδοση ἀπό τήν Ἐπιστημονική Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, μέ τήν προσθήκη Εὐρετηρίου, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Ἀθήνα 1996 (2000), σ. 61.

σης και ὁ Ρήγας συνέχισε τὴν μετάφραση τῶν ὑπολοίπων πέντε κεφαλαίων καὶ ἦταν ὁ διορθωτὴς καὶ ἐκδότης τοῦ τόμου.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Γ. Βεντότη γιὰ τὸν Ρήγα στο «Φυσικὴς Ἀπάνθισμα», 1790.

ἐπιλογή του⁹. Ἴσως νὰ ἄρχισε τὴ μετάφραση ἐπειδὴ σὲ αὐτόν τὸν τέταρτο τόμο γίνεται ἀναφορὰ στοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες καὶ ὁ Βεντότης νὰ ἤθελε νὰ τοὺς προβάλει. Ἄν βέβαια ὁ Ρήγας ἔγραφε πρόλογο στο βιβλίο του ἴσως νὰ ἔλεγε κάτι διευκρινιστικό γιὰ τὰ θέματα αὐτά.

Ἡ σύλληψη ὁμως τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καὶ τῶν Συντρόφων του τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1797 εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διακοπὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πολύτομου αὐτοῦ βιβλίου τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος», τοῦ ὁποίου μόνο ὁ πρῶτος τόμος, μετάφρα-

Ἐκ τῆς πρώτης ἐπίσκεψής του στὴ Βιέννη τὸ 1790 ὁ Ρήγας εἶχε ἐπικοινωνία μὲ τὸν Βεντότη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔγραψε στο βιβλίο «Φυσικὴς ἀπάνθισμα», Βιέννη 1790, σελ. ι', ἓνα «Ἐπίγραμμα εἰς τὸν συγγραφεῖαν», στο ὁποῖο μάλιστα τὸν Ρήγα τὸν ἀποκαλεῖ «σοφὸ».

Πάντως διερωτᾶται κανεὶς ἂν ὁ Βεντότης εἶχε μεταφράσει ὅλο τὸν Ἀνάχαρσι (ποῦ ἄραγε νὰ βρισκεται;) ἢ ἐπιλεκτικὰ ἄρχισε τὸν τέταρτο τόμο καὶ γιὰ αὐτὴ ἡ

9. Ἡ Ἄννα Ταμπάκη διερωτᾶται «μήπως ἀναζήτησε ὁ Βεντότης τοὺς ἠθικούς κανόνες, τὸ πρότυπο τῆς "καλοκαγαθίας", μέσα ἀπὸ τὸ παραδειγματικὸ ὄπλοστάσιο τῶν ἀρχαίων, ξεκινώντας τὴν μετάφραση τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ Ἀνάχαρσι», Ρήγα Βελεστινλῆ, *Νέος Ἀνάχαρσις*, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 2000, Εἰσαγωγή, σ. 75.

ση του Γ. Σακελλάριου, εκδόθηκε από τό τυπογραφείο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου καί ὁ τέταρτος τόμος μετάφραση τοῦ Γ. Βεντότη καί τοῦ Ρήγα, πού τυπώθηκε στό τυπογραφείο τοῦ Pichler. Χαρακτηριστικά σέ ἐπιστολή του ὁ Ἄδαμάντιος Κοραΐς¹⁰ παρατηρεῖ στά 1803 γιά τήν διακοπή τῆς ἔκδοσης τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος: «Ἡ δέ μετάφρασις τῆς Περιηγήσεως τοῦ Ἀναχάρσιδος, ἀρξαμένη καί διακοπεῖσα δ' αἷτια, τά ὅποια πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν ᾧ ζῶμεν αἰῶνος πρέπει νά παρασιωπήσω, μέλει νά ἐξακολουθήσῃ».

Τά Ἀνακριτικά ἔγγραφα γιά τήν ἔκδοση τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος»

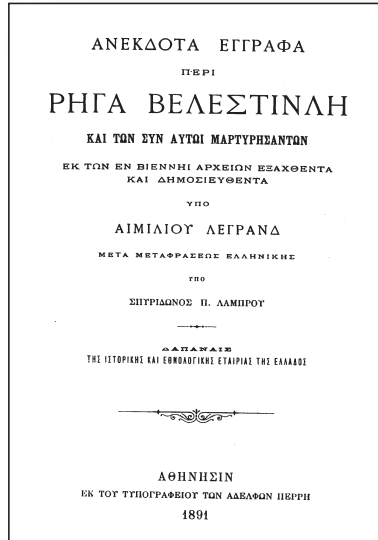
Στά ἔγγραφα γιά τή σύλληψη καί ἀνάκριση τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καί τῶν Συντρόφων του, τά ὅποια ἔφερε στό φῶς ὁ Αἰμίλιος Λεγρόνδ καί μετέφρασε ὁ Σπ. Λάμπρος τό 1891, ὑπάρχουν ἀναφορές στό βιβλίον «Νέος Ἀναχάρσις». Συγκεκριμένα στό ἔγγραφο μέ τίτλο «Βραχεῖα Ἐκθεσις περὶ τῆς συλλήψεως Ἑλλήνων τινῶν κατηγορουμένων ἐπὶ στασιαστικαῖς σκευωρίαῖς...» μεταξύ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικά ἐπισημαίνεται: «Ὅπως δέ παρασκευασθεῖ ὁ ἑλληνικός λαός πρὸς τοιαύτας διαθέσεις [ἐπαναστατικές], ὑπεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ρήγα μετάφρασις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, ἐχαράχθη ἰδίᾳ Χάρτα τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν ἑλληνιστί εἰς δώδεκα φύλλα...»¹¹. Ἐπίσης σέ ἐπόμενο ἔγγραφο ἀναγράφεται ὅτι ἡ Ἀ-

10. Ἄδαμάντιος Κοραΐς, Ὑπόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἐν Ἀθήναις 1853, μετάφραση ἀπό τό γαλλικόν κείμενον, *Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce*, 1803, φωτοανατύπωση ἀπό τό Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ε.Ι.Ε., Ἀθήνα 1983, σ. 55.

11. Αἰμ. Λεγρόνδ-Σπ. Λάμπρος, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ, ὁ.π., σ. 11.

στυνομία τῆς Τεργέστης στά κιβώτια, πού ὁ Ρήγας τά εἶχε ἀποστείλει, βρῆκε μεταξύ τῶν ἄλλων πολλά ἀντίτυπα ἀπό τό βιβλίο «Νέος Ἀνάχαρσις», «...ἐν τοῖς κιβωτίοις τούτοις εὐρίσκοντο ἑκατοντάδες τινές ἀντιτύπων τῆς ἑλληνικῆς μετα-

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου «Ἀνέκδοτα ἐγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή» τοῦ Αἰμ. Λεγράν, 1891, ἐπανέκδοση 1997.

ταρτον τόμον τοῦ Ἀναχάρσιδος, ἐπειδή τό πρῶτον, δεύτερον καί τρίτον μέρος εἶχεν ἤδη ἐπεξεργασθῆ ὁ ἐνταῦθα διατρίβων Ἑλλήν φοιτητής τῆς ἰατρικῆς ὁ καλούμενος Σακελλάριος... Προσθέτει πρὸς τούτοις, ὅτι ἐξετύπωσε τοῦ μέν τετάρτου μέρους τοῦ Ἀναχάρσιδος 1000 ἀντίτυπα παρά τῷ τυπογράφῳ Πίχλερ... Τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ Ἀναχάρσιδος... ἐπώλησεν 25 ἀντίτυπα εἰς τόν Ἀργέντην, ὅστις προκατέβαλεν εἰς αὐτόν 1000 φλορίνια χάριν τῶν δαπανῶν τῆς ἐκτυπώσεως, περί δέ τά 200 ἐξαπέστειλε διά τοῦ Ἀργέντη εἰς

φράσεως τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ συγγράμματος "Νέος Ἀνάχαρσις"¹², καί ἐπί πλέον ὅτι «ὁ Δημήτριος Νικολίδης... ἐπεμελήθη τῶν τυπογραφικῶν διορθώσεων τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀναχάρσεως»¹³.

Ἐνδιαφέρον ἔχουν ὅσα γράφονται στό ἔγγραφο «Περίληψις ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς διεξαχθείσης ἀνακρίσεως...», στό ὁποῖο τονίζονται τά ἀκόλουθα: «Ὁμολογεῖ ὁ Ρήγας, ὅτι μετέφρασεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τό ἑλληνικόν καί τόν τέ-

12. Ὁ. π., σ. 13.

13. Ὁ. π., σ. 17.

Τεργέστην, ἵνα παραλάβῃ ταῦτα ἐκεῖθεν μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τό ταξειδίον του (πρὸς τὴν Ἀνατολήν) καὶ 500 ἀντίτυπα τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος παρέδωκεν εἰς τὸν Ἕλληνα ἐν Ἰασίῳ ἔμπορον τὸν καλούμενον Γεώργιον Μιχαήλ, ὅστις τότε δὴ εὐρίσκετο ἐν Βιέννῃ»¹⁴.

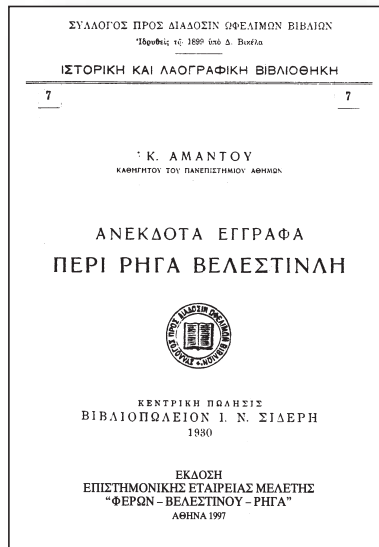
Ἐπίσης ὁ σύντροφος καὶ συμμάχουρας τοῦ Ρήγα Εὐστράτιος Ἀργέντης ἀπὸ τὴν Χίο καταγόμενος κατὰ τὶς ἀνακρίσεις κατέθεσε γιὰ τὸν ἐπαναστατικό σκοπὸ τῆς ἔκδοσης τοῦ βιβλίου «Νέος Ἀνάχαρσις» καὶ γιὰ τὴν προσπάθεια πώλησης ἀντιτύπων στὴν Σμύρνη, ὅτι ἐκδόθηκε μὲ σκοπὸ νὰ μάθουν οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες τὴν ἀρχαία ἔνδοξη ἱστορία τῆς Ἑλλάδος: «Ὁ Ρήγας ἀπεκάλυψε εἰς αὐτόν τὴν ἐπαναστατικὴν πρόθεσιν, ἣν εἶχε, συντάσων τοὺς χάρτας καὶ μεταφράζων τὸν Ἀνάχαρσιν... Ὁ Ἀργέντης ὁμολογεῖ περαιτέρω, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀπέστειλε 50 ἀντίτυπα τοῦ πρώτου καὶ τετάρτου μέρους τοῦ Ἀναχάρσιδος εἰς τοὺς προμνημονευθέντας συνεταιίρους του εἰς Σμύρνην ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ταῦτα πωληθῶσι καὶ ὅπως διδασθῶσιν οἱ κάτοικοι τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πατρίδος»¹⁵.

Ὅμοιως καὶ ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα καὶ ἰατρός Δημήτριος Νικολίδης ἀπὸ τὴν Ζίτζα Ἰωαννίνων κατέθεσε γιὰ τὸν Νέο Ἀνάχαρσι ὅτι μετέφρασε ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν ἕβδομο τόμο τῆς γαλλικῆς ἔκδοσης μὲ σκοπὸ τὴν ἐνδυνάμωση τῆς ἐπαναστατικῆς διάθεσης τῶν Ἑλλήνων: «Ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς ὁ Ρήγας εἶχεν ἀνακοινῶσει εἰς αὐτόν τὴν ἐπαναστατικὴν πρόθεσιν ἣν εἶχε δημοσιεύων τοὺς χάρτας αὐτοῦ, τὴν μετάφρασιν τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ Ἀναχάρσιδος καὶ τὰς εἰκόνας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου· ὁμολογεῖ δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι μετέφρασεν ἑλληνιστὶ χάριν τοῦ Ρήγα ἐκ τοῦ ἕβδομου τόμου τοῦ Ἀναχάρσιδος ἐν κεφάλαιον, οὗ ἡ μετάφρασις εἶχε τὸν αὐτόν

14. Αἰμ. Λεγρὰνδ..., ὁ. π., σσ. 61-63.

15. Αἰμ. Λεγρὰνδ..., ὁ. π., σ. 75.

σκοπόν, ἄρα ὅτι κατ' οὐσίαν εἶνε καὶ αὐτός συνεργός»¹⁶. Ἐπίσης καὶ ὁ ἕτερος ἀπὸ τῆ Σιάτιστα καταγόμενος σύντροφος τοῦ Ρήγα Θεοχάρης Γεωργίου Τορουντζίας κατὰ τὴν ἀνάκριση παραδέχθηκε «...ὅτι εἶχε γνῶσιν τῆς προθέσεως τοῦ Ρήγα, ἦν εἶχεν οὗτος παρασκευάζων τοὺς ἑλληνικοὺς χάρτας, μεταφράζων τὸ τέταρτον μέρος τοῦ Ἀναχάρσιδος καὶ ἐκδίδων τὰς εἰκόνας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου...»¹⁷.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Κ. Ἀμάντου «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή», 1930, ἐπανέκδοση 1997.

Ρήγα Βελεστινλή»¹⁸. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει καὶ ἡ Ἔκθεσις πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον γιὰ τὸ βιβλίο «Νέος Ἀνά-

στα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἔφερε στή δημοσιότητα ὁ Κων. Ἀμαντος τὸ 1930, σημειώνεται ὅτι ὁ Αὐστριακὸς διοικητὴς τῆς Τεργέστης Πρίτζιπο ἔγραφε σχετικὰ γιὰ τὸ βιβλίο «Νέος Ἀναχάρσις»: «Ὅταν ἠνοιχθῆσαν τὰ κιβώτια, εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτῶν ἑκατοντάδες τινές ἀντιτύπων τοῦ τέταρτου μέρους τοῦ βιβλίου *Νέος Ἀναχάρσις*, τὸ ὁποῖον, καθὼς δεικνύει τὸ ἐξώφυλλον, ἐτυπώθη τοῦτο τὸ ἔτος εἰς τὴν Βιέννην καὶ φαίνεται ὅτι περιέχει διαφόρους προσθήκας τοῦ μνημονευθέντος

16. Αἰμ. Λεγρὰνδ..., ὁ. π., σσ. 81-83.

17. Αἰμ. Λεγρὰνδ..., ὁ. π., σ. 101.

18. Κων. Ἀμάντου, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Ἀθήνα 1931, ἐπανέκδοση φωτομηχανικὴ μετὰ τὴν προσθήκη εὐρετηρίου (ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1997, σ. 3.

χαρσις»: «Τό βιβλίον Ἄναχαρσις ἦτο προωρισμένον νά δείξη εἰς τό ἑλληνικόν ἔθνος πόσον μεγάλη ἦτο ἄλλοτε ἡ πατρις του· ἡ ὑπάρχουσα προκήρυξις ἔμελλε νά ὑποδείξη πῶς θά ἀποτινάξουν τόν τουρκικόν ζυγόν διά χρησιμοποίησεως τῶν λαϊκῶν δικαιωμάτων καί δυνάμεων καί πῶς θά ἐπανέλθουν εἰς τό ἄλλοτε μεγαλεῖον»¹⁹.

Ἐπίσης σημαντικά ἦσαν καί ὅσα ἔγραφε ὁ ὑπουργός τῆς Ἀστυνομίας Pergen πρὸς τόν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας γιά τήν ἑλληνική ἔκδοση τοῦ βιβλίου «Νέος Ἄναχαρσις» καί γιά τόν ἀντίκτυπο πού θά εἶχε τό βιβλίον αὐτό στούς Ἕλληνας. Γι' αὐτό καί διέταξε τήν κατάσχεση τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων, ἐνῶ ἦταν ἀδιάφορος γιά τήν ἔκδοση τοῦ βιβλίου στά γαλλικά καί γερμανικά: «Ἄν καί τό βιβλίον Ταξειδία τοῦ Ἄναχάρσιδος εἰς τήν γαλλικήν γλῶσσαν καί εἰς τήν γερμανικήν μετάφρασιν δέν εἶναι ἀπηγορευμένον, ἐν τούτοις ἄλλως ἔχει ὡς πρὸς τήν ἑλληνικήν μετάφρασιν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶναι προωρισμένη μόνον πρὸς τοῦτο, νά ἐξεγείρη δηλαδή τό πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἕλληνας. Διά τοῦτο ἔδωκα ἐντολήν εἰς τήν Ἀστυνομίαν νά κατάσχουν ὅλα τά ἤδη τυπωμένα ἢ ἀκόμη τυπούμενα μέρη τοῦ βιβλίου τούτου»²⁰.

Καί σέ μία ἄλλη ἔκθεση πρὸς τόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ὁ ὑπουργός τῆς Ἀστυνομίας Pergen ἔγραφε: «Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἀνακοίνωσεν εἰς τοὺς φίλους του πρό ἕξ ἡδὴ μηνῶν ὅτι θέλει ἐλευθερώσῃ τόν Μορέαν διά τῆς βίας ἀπὸ τήν Τουρκικήν ἐξουσίαν, πρὸς τοῦτο δέ ἀπεφάσισε νά στείλῃ ἐπαρκῆ ἀριθμὸν χαρτῶν εἰς τόν Μορέαν καί τήν Ἀνατολήν, ἐπίσης νά μεταφράσῃ καί τόν Ἄναχαρσιν, διά νά γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐκεῖ κατοίκους τήν θέσιν τῆς χώρας των καί τὰς ἀρχάς τῆς ἐλευθερίας»²¹. Καί σέ ἄλλο ἔγγραφο τονίζεται ὅτι «ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς... μετέφρασεν εἰς τήν ἑλληνικήν καί

19. Κων. Ἀμάντου..., ὁ. π., σ. 29.

20. Κων. Ἀμάντου..., ὁ. π., σ. 35.

21. Κων. Ἀμάντου..., ὁ. π., σ. 85.

ἐτύπωσε τό τέταρτον μέρος τοῦ Ἐναχάρσιδος μέ πολιτικάς προσθήκας»²².

Ἡ «Ἐφημερίς» γιά τήν ἔκδοση «Νέος Ἐναχάρσιδος»

Διά τόν πρῶτον τόμο τοῦ Νέου Ἐναχάρσιδος, πού μετέφρασε ὁ Γεώργιος Σακελλάριος, ἡ «Ἐφημερίς»²³ τῆς Βιέννης τῶν Σιατιστινῶν ἀδελφῶν Πούλιου εἶχε μερικές ἀναφορές γιά τήν ἔκδοση, δημοσιεύοντας μάλιστα καί τά ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν. Συγκεκριμένα μία πρώτη ἀναφορά γίνεται τόν Ἰούνιο τοῦ 1797 μέ τήν εἶδηση ὅτι σέ ἓνα μῆνα ὀλοκληρώνεται ἡ ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Νέου Ἐναχάρσιδος καί μέ τήν ἀναγραφή 32 ὀνομάτων συνδρομητῶν τοῦ ἔργου. Παρόμοια κατά τόν Ἰούλιο²⁴ γίνεται πάλι ἀναφορά στήν ἔκδοση μέ συγκινητικές ἀναφορές στή σημασία τῆς ἔκδοσης, στήν ἀξία τῶν πρώτων τεσσάρων τόμων - συμπεριλαμβάνεται καί ὁ τέταρτος τόμος πού ἐξέδιδε ὁ Ρήγας - καθώς καί ἄλλα 58 ὀνόματα συνδρομητῶν. Ἐνδεικτικά καταχωρίζονται ἀποσπάσματα ἀπό τό κείμενο αὐτό:

«Εἶδησις. Τό φιλομαθέστατον γένος τῶν Ἑλλήνων (ἐννοῶ πάντας τοὺς τήν ἑλληνικήν καί ἀπλήν εἰδότας) δέν προσμένει ἄλλο παρά μίαν λεπτοτάτην αὔραν, ἓνα μικρόν ἐλατήριο, διά νά ἐτιναχθῆ πάλιν εἰ τήν κορυφήν τοῦ Ἐλικῶνος... Αἱ Μοῦσαι, ἐφέστιαι τῶν Ἑλλήνων θεότητες, εἰ καί ἀπέστησαν τῆς παλαιᾶς αὐτῶν κατοικίας, ὡς αὐτόχθονες ὁμως στρέφουσι πάντοτε τά βλέμματά των ἐκ τῆς ἀλλοδαποῦς, καί ἐφιδύνονται βλέπουσαι τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἡσιόδων ἐνατενίζοντας πρός αὐτάς ἐκ καρδίας. Ὡ Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ὦ Ἐλ-

22. Κων. Ἀμάντου..., ὁ. π., σ. 155.

23. Ἐφημερίς, ἀρ. 50, 23 Ἰουνίου 1797, σσ. 585-586.

24. Ἐφημερίς, ἀρ. 58, 21 Ἰουλίου 1797, σσ. 671-674.

λάς, ὃ φιλομαθέστατοί μου συμπολίται, μόνον τό ὄνομα τῆς ἱστορίας τοῦ πολυθρυλήτου ἡμῶν Γένους σᾶς ἐφλόγισε νά συνδράμετε μέ ἐνθερμον ζῆλον εἰς τήν ἔκδοσίν της· τί θέλει κάμετε ἄραγε, ὅταν ἰδῆτε ὑπεκκύπτοντα τοῦ πιεστηρίου αὐτόν τόν Ἄναχαρσιν; Βέβαια ἐκείνο ὅπου ἐγώ διορθώνοντας τον, θέλει καταβρέξετε μέ κατανυκτικά δάκρυα τάς περιόδους ὅπου ἐμπεριέχονται εἰς τά ἱερά ὀνόματα τῶν ὑφ' ὄλην τήν οἰκουμένην θαυμαζομένων ἡρώων πατέρων μας...».

Σέ φύλλο τῆς «Ἐφημερίδος»²⁵ τοῦ Αὐγούστου ἀναγράφηκαν ἄλλα 13 ὀνόματα συνδρομητῶν ἐνῶ σέ φύλλο τοῦ Σεπτεμβρίου γίνεται ἀνακοίνωση ὅτι ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος τόμος τοῦ «Νέου Ἄναχάρσιδος» δίδοντας πληροφορίες γιά τήν παραλαβή τοῦ τόμου καθώς καί ὅτι θά ἐπιταχυνθεῖ ἡ ἔκδοση καί τῶν ἄλλων τόμων:

«Εἶδησις. Οἱ ἐκδῶται τοῦ Νέου Ἄναχάρσιδος κρίνουσιν ἀναγκαῖον τό νά εἰδοποιήσωσι τοῖς ὁμογενέσι, κατ' ἐξοχήν

²⁵ Ὁ τίτλος τῆς «Ἐφημερίδος» τῶν ἀδελφῶν Πούλιου, Βιέννη, 23 Ἰουνίου 1797.

νά τόν περιλάβη... Οἱ ἐκδῶται βεβαιοῦσι τούς ὁμογενεῖς, ὅτι ὁ ζῆλος, ὅπου τούς ἐκίνησεν ταύτην τήν ἐπιχείρησιν, διαμένει

δέ τοῖς συνδρομηταῖς τῆς τούτου ἐκδόσεως, ὅτι ὁ πρῶτος τόμος ἤδη ἐβγήκεν εἰς φῶς· καί οἱ μέν ἐδῶ εὕρισκόμενοι θέλουσι τόν λάβει ἀμέσως, οἱ δέ ἀπόντες ἄς διορίσωσιν ἕκαστοι ποῖος

25. Ἐφημερίς, ἀρ. 65, 14 Αὐγούστου 1797, σ. 738 καί ἀρ. 74, 15 Σεπτεμβρίου 1797, σ. 810.

ἀπαραιμείωτος, μάλιστα δέ ἐλπίζουσι νά ταχύνωσι κατά δύναμιν τήν ἐκτέλεσιν».

Σημειώνουμε ὅτι στά ἤδη ὑπάρχοντα φύλλα τῆς «Ἐφημερίδος» δέν ἔχει γίνει ἀναφορά στήν ἔκδοση τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ Ρήγα. Ἴσως στά τρία φύλλα, ἀρ. 82, 84 καί 86, τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου 1797, τά ὁποῖα δέν ἔχουν βρεθεῖ, νά γίνεται σχετική μνεία τῆς ἔκδοσης τοῦ τετάρτου τόμου τοῦ Ρήγα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ «ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ» ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Ὁ Ρήγας δέν χρησιμοποιεῖ στόν τίτλο τοῦ βιβλίου ἐκεῖνο πού ἀνέγραψαν ὁ Γεώργιος Σακελλάριος καί οἱ μεταγενέστεροι ἀποδίδοντας τόν γαλλικό τίτλο τοῦ βιβλίου «*Voyage de jeune Anacharsis en Grèce*» μέ τόν τίτλο «*Περιήγησις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τήν Ἑλλάδα*». Ἀπλά καί μόνο ἀναγράφει «*Νέος Ἀναχάρσις*», τίτλος πού ἔχει μεγαλύτερη δυναμική καί χωρίς νά μνημονεύσει τόν Γάλλο Συγγραφέα. Ἐπίσης στό κείμενο ὁ Ρήγας ἀποδίδει τό «voyage» μέ τήν λέξη «ὁδοιπορεία»²⁶ σέ ἀντίθεση μέ τούς ἄλλους μεταφραστές πού χρησιμοποιοῦν τήν λέξη «περιήγησις».

Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο πού κάνει ἐντύπωση εἶναι τό γεγονός ὅτι στήν ἔκδοση τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος ὁ Ρήγας δέν καταχωρίζει πρόλογο, ὅπως συνηθίζει νά γράφει στά ἄλλα του βιβλία «*Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*», «*Φυσικῆς ἀπάνθισμα*», «*Ὁ Ἡθικός Τρίπους*». Ἐνα μόνο ἀνώνυμο ἐπίγραμμα καταχωρίζεται στήν ἀρχή, στό ὁποῖο ἀποκαλεῖται μάλιστα «Ρήγας

26. Ὁ Γεώργιος Βεντότης στό *Τρίγλωσσο Λεξικό* του, Βιέννη 1790, ἀναγράφει «ὁδοιπορία = voyage, «voyage = ταξίδι, ὁδοιπορία».

Φεραῖος»²⁷ καὶ ἀμέσως ἀρχίζει τὸ κείμενο μέ τή μετάφραση τοῦ Γεωργίου Βεντότη. Ἴσως σκόπιμα νά μὴν ἔγραψε πρόλογο, ἔχοντας κατά νοῦν ὅτι στὸν πρῶτο τόμο ὁ Γεώργιος Σακελλάριος, φοιτητῆς τῆς ἰατρικῆς καὶ συνεργάτης του, εἶχε καταχωρίσει ἕνα πρόλογο ὀκτώ σελίδων σχετικὰ μέ τή σημασία τοῦ ἔργου, πού μεταφράζεται. Ἴσως καὶ νά μὴν πρόλαβε νά γράψει καὶ νά τὸν συμπεριλάβει λόγω τῆς ἐκτύπωσης τοῦ βιβλίου σέ ἄλλο τυπογραφεῖο ἐκτός ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν ἀδελφῶν Πούλιου, στό ὁποῖο τυπώνονταν ὁ πρῶτος τόμος τοῦ Γεωργίου Σακελλάριου. Ἄν θά εἶχε γράψει πρόλογο ἴσως μαθαίναμε καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς μετάφρασης τοῦ τετάρτου τόμου.

Ἐπίσης προσέξαμε ὅτι στό ἐλληνικό κείμενο ὁ Ρήγας θέτει μεσότιτλους, προσθέτοντας καὶ δικά του στοιχεῖα, ὅπως στήν περίπτωση τῶν Φερῶν ὅπου γράφει «Βασιλεῖς τῶν Φερῶν. Τουτέστι τοῦ Βελεστίνου», καὶ «Κοιλὰς τῶν Τεμπῶν». Ὅμως δέν θέτει τὸν μεσότιτλο «PANTHEE ET ASRADATE», πού περιέχεται στό γαλλικό κείμενο (σ. 336). Ὁ ἀναγνώστης ἀκόμη ἐνημερώνεται γιὰ τὰ κεφάλαια πού μετέφρασε ὁ Γ. Βεντότης τόσο στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, ὅσο καὶ στή σ. 98, ὅπου σημειώνεται ὅτι «*Ἐδῶ τελειώνει ἡ μετάφρασις τοῦ Γεωργίου Βεντότη καὶ ἀρχινᾷ ἡ τοῦ Ρήγα*».

Μία ἐνδιαφέρουσα διαπίστωση κατά τὴν σύνταξη τοῦ εὐρετηρίου εἶναι ὅτι βρέθηκαν ἐλάχιστες ξένες λέξεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα «σάλλα», «ὄνδαζ»²⁸, ἀποδίδοντας τίς λέξεις τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «chambre» καὶ «salle». Παρατηροῦμε

27. Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ποτέ δέν χρησιμοποίησε ὡς ἐπώνυμο τὸ «Φεραῖος», τὸ ὁποῖο τοῦ τὸ πρόσθεσαν ὁ Κων. Κούμας καὶ ὁ Χριστόφορος Περραιβός καὶ ἔκτοτε τοὺς ἀκολούθησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ὄνομα καὶ καταγωγή τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 2000.

28. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς, *Λεξικό τῆς Μεσσαϊωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδου Γραμματείας, 1100-1668*, τόμ. ΙΒ', Θεσσαλονίκη 1993, σ. 343.

ὅτι ὁ Ρήγας ὅσο προχωράει στήν ἀκμή τῆς ἐπαναστατικῆς του δράσης ἀποκαθαίρει τό λεξιλόγιό του. Ἐνῶ στά δύο πρῶτα βιβλία τοῦ 1790 «*Φυσικῆς ἀπάνθισμα*» καί «*Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*» ἔχει καταχωρίσει ἀρκετές ξένες λέξεις, στά ἔργα τῆς ἐπαναστατικῆς του χρονιάς τοῦ 1797, οἱ ξένες λέξεις μειώνονται αἰσθητά καί στά δύο τελευταῖα του ἔργα «*Τά Ὀλύμπια*» καί «*Ἐπαναστατική Προκήρυξη*» ἀπουσιάζουν τελείως, ὅπως ἔχουμε τονίσει καί στή μελέτη μας «*Ὁ Ρήγας μεταφραστής τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου*»²⁹.

Κατά τή μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου ὁ Ρήγας ἔθεσε καί μερικές ὑποσημειώσεις, οἱ ὁποῖες δείχνουν ἐπί πλέον τήν ἔντονη συμμετοχή τοῦ Ρήγα στή μεταφραστική διαδικασία. Ἡ ἔκδοση τοῦ βιβλίου «*Νέος Ἀνάχαρσις*» ἐντάσσεται στό ἐπαναστατικό σχέδιο τοῦ Ρήγα, στό μέρος ἐκεῖνο πού θά ἐνίσχυε τήν ἱστορική αὐτογνωσία μέ τήν ὑπόμνηση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν ἐνδόξων προγόνων. Γι' αὐτό ἐξάλλου καί ἀποδίδει τά ἀρχαῖα τοπωνύμια καί μέ τά ἀντίστοιχα τῆς ἐποχῆς του καί ἐπί πλέον γράφει ἐναντίον ἐνός Γερμανοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος πρῖν ἀπό ἐννιά χρόνια εἶχε σέ βιβλίο γράψει μειωτικά γιά τούς σύγχρονους Ἕλληνες.

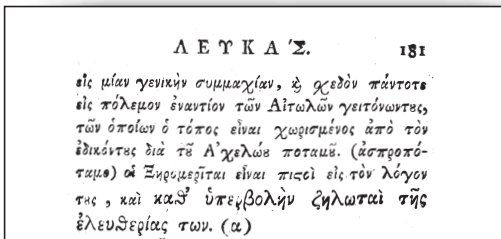
Ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «Ἐπαρχία» γιά τούς ἀντίστοιχους γαλλικούς ὄρους τοῦ πρωτοτύπου *canton* (σ. 117), *province* (σ. 184, 186, 245) καί «*Τοπαρχία*» γιά τόν ὄρο «*district*» (σ. 117, 245). Ἐπισημάνουμε ὅτι στόν Νέο Ἀνάχαρσι ἀναφέρει «*Τοπαρχία Ἡλείας*» (σ. 257), «Ἐπαρχία Θεσσαλίας» (σ. 14) καί τίς «*Τοπαρχίες*» Βλάχα, Τέλ Ὁρμάνι καί Ὀλτος τῆς Ἐπαρχίας Βλαχίας (σ. 332), πού σχετίζονται μέ τήν πολιτική διαίρεση τοῦ κράτους του, ὅπως ἀποτυπώνο-

29. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ὁ Ρήγας μεταφραστής τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2001, σ. 30 καί τοῦ ἰδίου στήν Εἰσαγωγή τῆς ἐπανεκδόσεως τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος*, Ἀθήνα 2001, σ. λα'.

νται στό Σύνταγμά³⁰ του, άρθρο 3 και στους χάρτες του. Όπως έχουμε τονίσει τόσο η Χάρτα της Ελλάδος, όσο και οι άλλοι δύο χάρτες, Βλαχίας και Μολδαβίας, είναι πολιτικοί χάρτες του κράτους του διαιρεμένοι σε Έπαρχίες και Τοπαρχίες³¹ έντασσόμενοι στό επαναστατικό του σχέδιο.

Μέ έντονότερα τυπογραφικά στοιχεία ό Ρήγας τονίζει τή λέξη «έλευθερία» σέ διάφορα σημεία του κειμένου. Συγκεκριμένα για τούς κατοίκους τών Φερών επί τυράννου Άλεξάνδρου σημειώνει ότι «οί στεναγμοί των δέν έτολμοῦσαν νά φανερωθῶσι καί αί εὐχαί όπου ἔκαμαν κρυφίως διά τήν έλευθε-

Ἡ λέξη έλευθερία τονίζεται έντονότερα από τόν Ρήγα στόν «Νέο Ἀνάχαρσι», σελ. 181.

ρίαν» (σ. 136). Ἐπίσης σέ ἄλλο μέρος γράφει ότι «οἱ Ξηρομερίται εἶναι πιστοί εἰς τόν λόγον καί καθ' ὑπερβολήν ζηλωταὶ τῆς έλευθερίας των» (σ. 181),

καί για τούς κατοίκους τῆς Ἀχαΐας παρατηρεῖ ότι «οἱ πολίται χαίρονται ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ τήν ἰσοτιμίαν καί τήν έλευθερίαν όπου μία γνωστική νομοθεσία τούς προξενεῖ» (σ. 246). Προ-

30. «ἘΆρθρον 3. Διαμοιράζεται, διά τήν εὐκολίαν τῆς διοικήσεως καί διά νά γίνεται ἡ δικαιοσύνη ὁμοιοτρόπως, εἰς έπαρχίας, τοπαρχίας καί προεστᾶτα. Ἦγουν έπαρχία λέγεται ἡ Θεσσαλία, τοπαρχία ἡ Μαγνησία (ἦγουν τοῦ Βόλου τά χωρία) καί προεστᾶτον ἡ πολιταρχία τῆς Μακρονήτιζας ἐπάνω εἰς δώδεκα χωρία», Ρήγα Βελεστινλή, *Τά Ἐπαναστατικά. Ἐπαναστατική Προκήρυξη, Τά Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, Θούριος, Ὑμνος Πατριωτικός*, ἔκδοση Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Πέμπτη ἔκδοση, Ἀθήνα 2005, σσ. 35-36.

31. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ἡ δημοκρατική ένοποίηση τοῦ Βαλκανικοῦ χώρου στό επαναστατικό ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή», *Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων*, τόμ. 10, ἔκδοση ΔΟΜΗ, Ἀθήνα 2006, σ. 556.

σθέτουμε ότι ο Ρήγας όμοίως μέ πιό έντονα στοιχεΐα γράφει τή φράση «*Οί Έλληνες γνωρίζουσι τούς κανόνες τής εϋταξίας, οί Λακεδαίμονες τούς βάλλουσιν εις τάξιν*» (σ. 297).

Ένδιαφέρον έχει νά επισημάνουμε ότι ή φράση πώς ό γιός του Φιλίππου, ό Μέγας Άλεξάνδρος, «*ήφάνισε τήν αυτοκρατορίαν τών Περσών*» (σ. 132), άπαντάται και στην έκδοση από τόν Ρήγα τής εικόνας του Μ. Άλεξάνδρου, Βιέννη 1797, «*ήφάνισε τήν αυτοκρατορίαν τών Περσών*»³². Επίσης για τόν όρο του γαλλικού πρωτοτύπου «*droit des gens*» ό Ρήγας χρησιμοποιεί τούς όρους «*τά δίκαια τών ανθρώπων*» (σ. 101), και «*τά ανθρώπινα δίκαια*» (σ. 104), ένω στή Νέα Πολιτική Διοίκηση όμιλεΐ για τά «*Τά Δίκαια του Άνθρώπου*»³³. Σέ ύποσημείωση (σ. 125) μνημονεύει τή «*Βλαχομπογδανία*»³⁴, όρο πού τόν χρησιμοποιεί και στά έπαναστατικά του κείμενα «*Νέα πολιτική Διοικήσεις τών κατοίκων τής Ρούμελης, τής Μ. Άσίας, τών Μεσογειών Νήσων και τής Βλαχομπογδανίας*».

Όταν στό κείμενο γίνεται άναφορά στό οΐκημα του τυράννου τών Φερών Άλεξάνδρου, ό Ρήγας σέ ύποσημείωση γράφει ότι «*Ίσως νά ήτον εις τόν Σουγγλον αυτή ή κατοικία*», έννας λόφος, ό όποϊος θεωρεΐται από τούς αρχαιολόγους ως ή άκρόπολη τών Φερών (σ. 136). Μάλιστα στήν «*Επιπεδογραφία τής Φερῶς λεγομένης νυν Βελεστίνος*» γράφει για τά «*Ερύπια εις τόν Σουγγλον*»³⁵. Σέ ύποσημείωση του Γάλλου συγ-

32. Βλ. *Ό Μέγας Άλεξάνδρος του Ρήγα Βελεστινλή*, Βιέννη 1797. Έκδοση Έπιστημονικής Έταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Έπιμέλεια-Σχόλια Δρ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Άθήνα 2006.

33. Τόν όρο «*Άνθρώπινα δικαιώματα*» άναγράφει ή *Έφημερίς*, Βιέννη 1797, σ. 47.

34. Τό όρο «*Βλαχομπογδανία*» συναντοΰμε και στην *Έφημερίδα*, Βιέννη 1791, σ. 4 και 320.

35. Εϋάγ. Κακαβογιάννης, «*Η "Επιπεδογραφία τής Φερῶς" του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική*», *Υπέρεια*, τόμ. 1, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου «*Φεραί-Βελεστίνου-Ρήγας*», (Βελεστίνου 1986), Άθήνα 1990, σ. 423-448.

Ἡ σελίδα τίτλου τῆς «Γεωγραφίας νεωτε-
ρικής», Βιέννη 1791.

γραφέα σχετικά μέ τό ὕψος τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ρήγας συνιστᾷ στόν ἀναγνώστη νά δεῖ τήν Νεωτεριική Γεωγραφία τῶν Δημητριέων γιά τήν ἀντιστοιχία τῆς ὀργυιᾶς: «Γιά νά ἱξεύρη ὁ ἀναγνώστης πόσον εἶναι ἡ ὀργυιά καί τά λοιπά μέτρα, ἄς ἰδῆ τήν Γεωγ. [ραφίαν] τῶν Δημητριέων φύλ. 21»³⁶ (σ. 148).

Γιά τήν «Λάρισσα» τῆς Θεσσαλίας ὁ Ρήγας σέ ὑποσημείωση (σ. 145) γράφει ὅτι «Ὁ Ὀμηρος³⁷ τήν ὀνομάζει Ἰαργος Πελασγικόν καί ὁ Στράβων Θετταλικόν»,

παρατήρηση τήν ὁποία ἀναγράφει καί στή «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος» φύλλο 5, «Λάρισσα. Ἰαργος Θετταλικόν». Ὄταν γίνεται λόγος γιά ἕνα σπήλαιο πλησίον τῆς «Αἴγειρας» τῆς Ἀχαΐας ὁ Ρήγας σημειώνει ὅτι «Αὐτό εἶναι τό Μέγα Σπήλαιον³⁸, μοναστήρι τώρα περιφημον» (σ. 242). Προσέξαμε ὅτι ὁ Ρήγας ἀποδίδει λαθεμένα ὡς «Εὐφορος ἱστορικός» (σ. 206), τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «historien Ephore» (p.184), πού πρόκειται γιά τόν ἱστορικό Ἰεφορο, (405;-330 π.Χ.) ἐκ Κύμης τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. Ἀσίας.

36. Δανιήλ Φιλιππίδης-Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, *Γεωγραφία νεωτεριική Περί τῆς Ἑλλάδος*, Βιέννη 1791, ἐπιμέλεια Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Νέα Ἑλληνική Βιβλιοθήκη, Ἔκδ. Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1970.

37. Βλ. Ὀμήρου, *Ἰλιάδα* Β 681.

38. Ὁ Ρήγας στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5, σημειώνει τό «Μέγα Σπήλαιον». Προσθέτουμε ὅτι ἀναγράφεται «Μέγα Σπήλαιον, μοναστήρι ὀνομαστό εἰς ὅλην τήν Ἑλλάδα» στήν *Γεωγραφία Νεωτεριική*, ὁ. π., σ. 63.

Μνημονεύει τό είδος γερακιού «ξεφτέρι»³⁹, (σ. 331) αποδίδοντας τό γαλλικό «épervier», πού τό αναφέρει στόν *Θούριο*, στίχος 66, καί στόν *Ύμνο Πατριωτικό*, στροφή 13. Μέ τή λαϊκή όνομασία «γουστερίτζα» (σ. 112), αντί για σαύρα αποδίδει τό «leazard», όπως επίσης αναγράφει τή λόγια όρολογία «πελαργοί» καί τήν δημώδη «λελέκια» (σ. 126).

Μία άλλη περίπτωση είναι εκείνη τής φράσης «*les chefs de la dance*», τήν όποία ό Ρήγας τήν αποδίδει «*ἀρχηγοί του χοροῦ*» (σ. 124), αλλά όμως σέ παρένθεση συμπληρώνει τή λέξη «*χορηγέται*», όρο τόν όποιο επαναλαμβάνει καί στήν ύποσημείωσή του. Για τά «*νεκρώσιμα δένδρα*» (σ. 155), πού αποδίδει του γαλλικού κειμένου «*arbres funebres*», σέ ύποσημείωση έπεξηγεί ότι έτσι «*λέγονται τά κυπαρίσσια*». Για τή λέξη «*Nord*» του γαλλικού κειμένου χρησιμοποιεί τούς όρους «*Βορράς*» (σ. 277) καί «*Άρκτος*» (σ. 149, 183, 184, 202), όπως επίσης τή λέξη «*flute*» τήν αποδίδει ως «*αὐλός*» (σ. 90, 316) καί ως «*φλοέρα*» (σ. 145, 314). Παρατηρήσαμε ακόμη ότι ό Ρήγας τόν γαλλικό όρο «*nation*» τόν αποδίδει άλλοτε μέ τόν όρο «*έθνος*» (σ. 167, 206), καί άλλοτε μέ τόν όρο «*γένος*» (σ. 166 καί 211).

«Εΐδησις διδομένη παρά του Ρήγα» για αρχαιότητες

Στήν τελευταία σελίδα του βιβλίου μέ τίτλο «Εΐδησις διδομένη παρά του Ρήγα» ανακοινώνονται δύο αρχαιότητες τής Θεσσαλίας. Για μία ακόμη φορά ό Ρήγας δείχνει τό ενδιαφέρον του για τήν αρχαία κληρονομιά, τήν όποία προσπαθεϊ νά τήν διατηρήσει, διότι συμβάλλει στήν ιστορική αὐτογνωσία.

39. Για τό «ξεφτέρι» βλ. Έμμανουήλ Κριαράς, *Λεξικό τής Μεσαιωνικής Έλληνικής Δημώδους Γραμματείας, 1100-1668*, τόμ. ΙΒ΄, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 101.

Εἰδησις διδομένη παρὰ τῷ Ρήγᾳ.

Εἰς τὸν Γαλλικὸν τῆς Μαγνησίας ἐν Θεσσαλίᾳ καλλωμένον Λεχώνια, περὶ τὸν γαφύρι διὰ τὴν πηγάνην τοῦ εἰς τὸν Βέλλον κίτωθεν τῷ ἔθρῳ, πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης ὡς περὶ τε βήματα μακρὰν τὴν γεφυρίαν κατὰ τὴν δεξιάν ἔχον τὸ ποταμὸν Ἀλάριον, φησὶ κατασκευασθῆναι ἄνευ ἐν μέσηρον ἐπὶ ἢ εἶναι τρία πρόσωπα μέγιστα τῆς γῆς, τὸ μεσσιῶν αὐτῶν μὴ περιεπελαίειν ἢ βασιλικὴν κορώναν ἔχει ἐπιγραφὴν τοιαύτην.

Ἐλπίς Ἀχιλλέως Ἡρώς χρηστὴ Χαῖρε.

Οἱ ἐκείσε κάτοικοι Τῦρκοι τὸ ἐπιγράψαντες εἰς δύο, προτὴ λοιπὸν νὰ χαλασθῶν ἢ τὰ πρόσωπα, παρακαλοῦνται παρὰ τῶν φιλελλήνων ὅστις Μαγνησίαν ἐδομητὶ ζωγράφος νὰ τὴν ζωγραφίσῃ ἢ νὰ τὴν στείλῃ νὰ τυπωθῶσιν.

Ὁ Σάββατος Ἰσραὴλ ἐν τῇ Λάρισσῃ τῆς Θεσσαλίας ὁ Ἴπποκράτης ἀπέδωκεν ἰσά, χρῶμα. Ὅθεν περιώρται τὸ ἐπὶ τῷ Πηνειῷ γαφύρι διὰ τὴν πηγάνην τοῦ εἰς τὸν Τύρναβον ἀπὸ τὸν ἔθρῳ τῷ ἔσσει δεξιᾷ, εἰς τὰ μνήματα, παρὶται ἀπὸ τὸν πῆγαν μακρὰν εἶναι ἢ πέτρα ἐπὶ ἐκείνῃ τε τῷ μνήματι, φησὶν παρὰ τῶν Τυρκῶν ἀπὸ τὴν παλαιὰν Λάρισσαν ἢ βαλμένην ἐξεία ἐφ' ἑνὸς τῶν. παρακαλοῦνται οἱ ἐκείσε σπουδαῖοι ἢ ἱατροὶ νὰ ἀντιγράψωσιν τὸ ἐπιγράμματι, ἢ νὰ τὴν στείλῃ νὰ τυπωθῇ.

Ἡ εἰδησις τοῦ Ρήγα στοῦ «Νέος Ἀνάχαρσις» γιὰ τὴν ἀρχαίαν μαρμάρινον πλάκην στοῦ Λεχώνια καὶ τῆς Λάρισσα.

ὅπως κάποιος ζωγράφος τὴν ζωγραφίσει καὶ νὰ τοῦ τὴν στείλει νὰ τὴν τυπώσῃ.

Ἡ δευτέρα ἀρχαιότητα ἔχει σχέση μετὰ τὴν πλάκα τοῦ τάφου τοῦ Ἴπποκράτους. Ὁ Ρήγας εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀνακοίνωσε στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον τὰ σχετικά μετὰ τὸν τάφο τοῦ Ἴπποκράτους στὴ Λάρισα. Γράφει γιὰ τὴν πλάκα τοῦ τάφου πού βρισκόνταν στοῦ δρόμο πρὸς τὸν Τύρναβο μετὰ τὸ γαφύρι τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ. Χαρακτηριστικὰ στοῦ τέλος σημειώνει: «Παρακαλοῦνται οἱ ἐκεῖσε σπουδαῖοι καὶ ἱατροὶ νὰ ἀντιγράψωσιν τὸ ἐπιγράμματι τῆς καὶ νὰ τὸ στείλουν νὰ τυπωθῇ».

Ὁ Λεάνδρος Βρανούσης⁴⁰ σέ μία ἀνάλυση γιὰ τὰ δύο αὐτὰ περιστάτικα ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι μᾶλλον καὶ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ μάρμαρα θὰ τοῦ τὰ γνωστοποίησε ὁ Ἄν-

εἶναι τὰ ἀντικειμενικὰ στοιχεῖα σέ αὐτὴν τὴν διαδικασίαν τῆς αὐτογνωσίας.

Ἡ μία ἀρχαιότητα εἶναι ἓνα μάρμαρο στοῦ Λεχώνια τῆς Μαγνησίας μετὰ τρία πρόσωπα καὶ ἐπιγραφή, τὴν ὁποῖα ἀναγράφει «Ἐλπίς Ἀχιλλέως Ἡρώς χρηστὴ χαῖρε». Σημειώνει ὅτι τὸ μάρμαρο σπάστηκε στοῦ δύο ἀπὸ τοῦς «ἐκεῖσε Τύρκους», θέλοντας κάτ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ δείξει ἐπὶ πλέον καὶ τὴν καταστρεπτικὴν νοοτροπία τοῦς γιὰ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ κληρονομία. Καὶ ὁ Ρήγας παρακαλεῖ

40. Βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, Ἐφημερίδες..., σ. 831 κ. ἑξ.

θιμος Γαζής, ὁ ὁποῖος γράφει σχετικά στήν *Ἑλληνική Βιβλιοθήκη*⁴¹ του, τήν ὁποία ἐξέδωσε ἀργότερα στή Βιέννη.

Γιά τό θέμα αὐτό ἔχουμε νά παρατηρήσουμε τά παρακάτω:

1) Δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ὁ Ρήγας ἔβαλε μία ἀνακοίνωση στό τέλος βιβλίου του, ὅπως στό «Νέος Ἀνάχαρσις». Τήν ἴδια τακτική ἐφήρμοσε καί στό βιβλίο του *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, στήν τελευταία σελίδα τοῦ ὁποῖου ἔβαλε ἕνα κείμενο μέ τόν τίτλο «ΕΙΔΗΣΙΣ», ἀνακοινώνοντας ὅτι ἔχει μισομεταφρασμένο τό «*Πνεῦμα τῶν νόμων*» τοῦ Μοντεσκιέ.

2) Στήν Ἐπιπεδογραφία τοῦ Βελεστίνου ὁ Ρήγας παραθέτει πολλά ἀρχαιολογικά στοιχεῖα, τά ὁποῖα δείχνουν ὅτι ἐνδιαφέρεται γιά τίς ἀρχαιότητες καί ἔχει μία συλλεκτική τακτική. Μάλιστα ἐκεῖ ἀναγράφει καί μία ἐπιγραφή σέ μάρμαρο, πού βρισκόνταν σέ ἕνα γεφύρι τοῦ Βελεστίνου, «*Φίλιππα. Ἦλενον τόν ἴδιον ἄνδρα μνείας χάριν. Ἦρωσ χρηστέ χαῖρε*». Σημειώνουμε ὅτι ἡ ἐπιγραφή στό μάρμαρο στά Λεχώνια ἔχει στό δεύτερο μέρος τίς ἴδιες λέξεις «Ἦρωσ χρηστέ χαῖρε», ἐνῶ στό πρῶτο μέρος μόνο δύο λέξεις «Ἐλπίς Ἀχιλλέως» καί ὄχι ἑπτὰ λέξεις ὅπως ἐκείνης τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Βελεστίνου, πού ἀναγράφει στήν Ἐπιπεδογραφία τοῦ Βελεστίνου. Πολύ εὐκόλα ὁ Ρήγας θά τήν θυμόνταν, ἂν δέν τήν εἶχε καταγράψει καί σέ ἕνα σημειωματάριο.

3) Ὁ Ρήγας εἶδε πολλές φορές στήν Πορταριά, ὅπως γράφει στή σ. 125, νά χορεύεται ὁ χορός «Μάνδρα χαβασί», γεγονός πού μᾶλλον θά συνέβαινε κατά τή μετάβασή του στό Ἑλληνομουσεῖο τῆς Ζαγοράς. Ἴσως παρόμοια νά εἶχε τήν εὐκαιρία νά περάσει καί ἀπό τά Λεχώνια καί νά εἶδε τό μάρμαρο μέ τήν ἐπιγραφή. Πάντως ἡ περιγραφή πού κάνει ὁ Ρή-

41. Ἦνθιμος Γαζής, *Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς βιβλία δύο, περιέχοντα κατὰ χρονικήν πρόοδον τάς περί Ἑλλήνων Συγγραφέων βεβαιωτέρας εἰδήσεις*, Τόμ., Α' + Β', Βενετία 1807, τόμ. Α', σ. 200.

Ἡ Ἐπιπεδογραφία τοῦ Βελεστίνου ἀπὸ τὸ τέταρτο φύλλο τῆς Χάρτας.

γας, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Βρανούσης, εἶναι πολὺ ἐντονη, λεπτομερὴς καὶ μὲ «παραστατικότητα», πού σημαίνει ὅτι εἶχε προσωπικὴ γνῶση τοῦ εὐρήματος.

4) Στὶς ὑποσημειώσεις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος ὁ Ρήγας γράφει πολλὰ στοιχεῖα γιὰ ἀρκετὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας (Πορταριά, Παγασαί, Βελεστίνο, Γόννοι) καθὼς καὶ γιὰ τίς ἀρχαιότητες, στοιχεῖο πού δείχνει τὴν τακτικὴ του νὰ τὰ καταγράφει.

5) Ἐπίσης ὁ Ρήγας γιὰ τὰ Τέμπη σημειώνει ὅτι ὁ ἴδιος βρέθηκε ἐκεῖ καὶ εἶδε τὴν ὠραιότητά τους. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κατὰ τὴ μετάβασή του στὰ Τέμπη, ἔχοντας τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τίς ἀρχαιότητες, θά εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Λάρισας, ὅπου βρίσκονταν ἡ πλά-

κα τοῦ τάφου τοῦ Ἴπποκράτους.

6) Τό γεγονός ὅτι ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς στήν *Ἑλληνική Βιβλιοθήκη* του, Βιέννη 1807, γράφει ὅτι «εἶδον καί ἐγώ» τήν πλάκα τοῦ τάφου τοῦ Ἴπποκράτους, τό «καί» πού γράφει σημαίνει ὅτι καί κάποιος ἄλλος πρῖν ἀπό λίγα χρόνια ἀπό τό 1807 τήν εἶχε δεῖ, τήν εἶχε ἀνακοινώσει καί τήν εἶχε δημοσιεύσει σέ βιβλίο, δηλ. ὁ Ρήγας.

Ἀπό τά παραπάνω μπορεῖ κανεῖς νά καταλήξει συμπερασματικά ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε προσωπική γνώση τῶν δύο ἀρχαιοτήτων, πού μνημονεύει στήν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου.

Διόρθωση ἀπό τόν Ρήγα τῆς παραπομπῆς τοῦ Barthélemy στόν Ὅμηρο

Ὁ Γάλλος συγγραφέας J. J. Barthélemy κάνει ἀναφορά στό μαντεῖο τῆς Δωδώνης τῆς Ἠλείου στήν ἀρχή τοῦ Κεφ. ΛΣΤ´. «*Ὀδοιπορεία τῆς Ἠλείου*», (σ. 162) καί παραπέμπει στόν Ὅμηρο, «*Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Β´, στίχ. 750*». Ἡ παραπομπή αὐτή, ὅπως παρατηρήσαμε, εἶναι ἡ ἴδια καί στό γαλλικό κείμενο, «*Homer, Iliad 2, v. 750*». Σέ ἐκτενή ὑποσημείωση του ὁ Ρήγας διορθώνει τόν Γάλλο συγγραφέα μέ τήν ἐπισήμανση ὅτι ὁ Ὅμηρος στήν παρατεθεῖσα παραπομπή ὁμιλεῖ γιά τήν Δωδώνη τῆς Θεσσαλίας, τό σημερινό Λιβάδι⁴². Μάλιστα ὁ Ρήγας παραθέτει καί τό χωρίο ἀπό τόν Ὅμηρο μέ σχετικές παρατηρήσεις, γιά νά ἔχει ὁ ἀναγνώστης σωστή εἰκόνα γιά τή διόρθωση πού κάνει. Χαρακτηριστικά ὁ Ρήγας γράφει:

«*Ἡ μαρτυρία τοῦ Ὀμήρου, ὅπου ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἀνάχαρις, ἄς μοί εἶναι συγχωρημένον νά εἰπῶ, ὅτι εἶναι δι ἄλλην Δωδώνη:*

42. Στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5, στή Θεσσαλία δίπλα στόν Τιταρίσιο ποταμό ὁ Ρήγας γράφει «Δωδώνη.Λιβάδι».

Γουνεύς δ' ἐκ Κύφου ἤγε δύο καί εἴκοσι νῆας,
 Τῷ δ' Ἐνιῆνες ἔποντο μενεπτόλεμοί τε Περαιβοί,
 Οἳ περί Δωδώνην δυσχείμερον οἳ κι' ἔθεντο,
 Οἳ τ' ἄμφ' ἱμερτόν Τιταρήσιον ἔργ' ἐνέμοντο.

Αὕτη ἡ πλησίον τοῦ Τιταρησίου Δωδώνη κεῖται εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ λέγεται σήμερον Λιβάδι. Καὶ ἐν ἧ τὸ μαντεῖον, εἰς τὰς τοῦ Τομάρου εἰς τὴν Ἡπειρον, καὶ λέγεται παλαιὰ ἁγία Παρασκευή. Ἡ μὲν παράλιος τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἡ δέ μακρὰ ἀπέχουσα καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ. Καὶ ἄλλως, ἡ δυτικὴ Ἑλλάς δέν συμπεριείχετο εἰς τὴν κατὰ Τρωάδος συνωμοσίαν⁴³, ὅπου νά ἰσχύῃ ἡ μαρτυρία. Φαίνεται οὖν, ὅτι ἡ ὁμωνυμία ἐξηπάτησε τὸν θεῖον αὐτὸν συγγραφέα. Πλὴν, ἀμφότεραι ὄρειναι, δυσχείμεροι, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν σχεδὸν παράλληλον κείμεναι»⁴⁴.

Ἡ «Δωδώνη-Λιβάδι» δίπλα στὸν Τιταρήσιο ποταμὸ στό φύλλο πέντε τῆς «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος».

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας διορθώνει τὸν Γάλλο συγγραφέα

43. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας χαρακτηρίζει ὡς «συνωμοσίαν» τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Τροίας.

44. Νέος Ἀναχάρσις, 1797, σ. 162-163. Προσθέτουμε ὅτι, ὅπως παρατηρήσαμε, ὁ Χρυσοβέργης Κουροπαλάτης, ὁ ὁποῖος μετέφρασε καὶ ἐξέδωσε τὸ 1819 τὴν Περιήγηση τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, Βιέννη 1819, τόμ. τρίτος, σ. 272, παραθέτει τὴν παραπομπή στὸν Ὅμηρο τοῦ Γάλλου συγγραφέα χωρὶς καμμία διόρθωση ἢ μνεία τῆς παρατήρησης τοῦ Ρήγα, στοιχεῖο πού δείχνει ὅτι δέν πρόσεξε τὸ λάθος καὶ δέν θά διάβασε τὴν ἔκδοση τοῦ Ρήγα μὲ τὴ σχετικὴ διόρθωση.

στήν παραπομπή του αυτή δείχνει τή δυναμικότητα τοῦ πνεύματός του, τό ἐλεύθερον τοῦ χαρακτήρα του, ὅτι μελετοῦσε τό κείμενο πού μετέφραζε καί ὅτι θά εἶχε γνώση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Προσθέτουμε ὅτι ὁ Ρήγας παρόμοια διορθώνει καί τόν Βολταῖρο στό «*Φυσικῆς ἀπάνθισμα*»⁴⁵: «*Ἀναγιγνώσκοντας τά συγγράμματα τοῦ περιφήμου Βολταῖρ, εἶδον εἰς σαράντα μέρη ἀποφασιστικῶς νά λέγη, πῶς εἰς τήν Μεσόγειον θάλασαν δέν εἶναι παλίρροιαί, καί ἀπόρησα πῶς ἔκανε τοιοῦτον λάθος ἕνα τόσον μέγαλον πνεῦμα; Πλὴν συγχωρητέος, ἐπειδή πάντοτε ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι καί τῶν πλέον σοφῶν ἀνθρώπων*».

Χρήση ἀπό τόν Ρήγα ἀρχαίων κειμένων

Ἐκτός ἀπό τό ἀνωτέρω παρατιθέμενο χωρίο τοῦ Ὅμηρου, συμπληρώνουμε ὅτι ὁ Ρήγας γιά τή γενέτειρά του, τό Βελεστῖνο, παραθέτει στήν «*Ἐπιπεδογραφία τῆς Φερᾶς λεγομένης νῦν Βελεστῖνος*», τέταρτο φύλλο τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*, σχετικά κείμενα ἀπό τόν Ὅμηρο, τόν Στράβωνα, τόν Σοφοκλῆ καί τόν Ἀπολλώνιο τόν Ρόδιο, (καταχωρίζεται σέ προηγούμενη σελίδα). Παράλληλα στό ἀνοιγμένο βιβλίο, πού βρίσκεται στό ἀριστερό πόδι τῆς θεάς Ἐπιστήμης, ἀναγράφει τή φράση «*Πολλῶν ἀνθρώπων ἴδον ἄστεα καί νόον ἔγνω*», πού εἶναι ἀπό τόν Ὅμηρο, Ὀδύσεια Α 3. Μάλιστα ὅπως ἔχουμε δείξει στήν μελέτη μας γιά τά πρότυπα τῆς *Χάρτας*, ὁ Ρήγας πρόσθεσε αὐτό τό βιβλίο καί τήν ἀνωτέρω φράση τοῦ Ὅμηρου, ἐνῶ στόν τίτλο τοῦ προτύπου χάρτη τοῦ Delisle ὑπῆρχε μόνο ἕνα βιβλίο μέ γεωμετρικά σχήματα δίπλα στό δεξιό πόδι τῆς Ἐπιστήμης. Ἐπίσης ἀναγράφει τρία ἀποσπάσματα ἀπό τόν Ἀπολλώνιο τόν Ρόδιο στό πρῶτο φύλλο τῆς *Χάρτας*, τήν

45. Ρήγα Βελεστινῆ, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, σ. 64.

Ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καί μία χειρόγραφη ὑποσημείωση στό βιβλίο τοῦ Δημητρίου τοῦ Δαρβάρεως, Ἰαληθῆς ὁδός εἰς τήν εὐδαιμονίαν⁴⁶, Βιέννη 1796, σελ. 214, ἐνῶ ἀπό τόν Παλαιάτο παίρνει κείμενο γιά τήν Ἰαληθη καί τό παραθέτει στά Ἰαλύμπια⁴⁷.

Σημειώνουμε ἐπί πλέον ὅτι ὁ Ρήγας ὡς μαθητής ἀκόμη στή Σχολή τῆς Ζαγοράς διάβαζε καί μετέφραζε λέξεις τοῦ βιβλίου ἀρχαίων γεωγράφων «Ἰαράτου Σολέως, Φαινόμενα...»⁴⁸, ἔκδοση Βασιλείας 1561. Χαρακτηριστική πάντως εἶναι ἡ φράση στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Φυσικῆς ἀπάνθισμα, ὅπου τονίζει πῶς μελετοῦσε ἀρχαίους συγγραφεῖς, «ἐπικεκυφῶς εἰς τά τῆς ἔλληνηκῆς [ἀρχαίας] διαλέκτου βιβλία». Ἐξ ἄλλου ὁ Ρήγας συνιστοῦσε στά Δίκαια τοῦ Ἰανθρώπου, ἄρθρο 22, νά διδάσκαται στά σχολεῖα τοῦ κράτους του, πού εἶχε σχεδιάσει νά δημιουργήσει μετά τήν ἐπανάστασή του, καί ἡ ἀρχαία ἔλληνηκή γλῶσσα, ἡ «ἔλληνηκή», ὅπως τήν ἀποκαλεῖ⁴⁹.

Στό κείμενο τῶν Ἰαλυμπίων ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ πολλές φορές λέξεις ἀπό διάφορες περιόδους τῆς ἔλληνηκῆς ἱστορίας,

46. Βλ. Γ. Λαδᾶ-Ἰα. Χατζηδῆμου, Ἰαλληνηκή Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799, Ἰαθήνα 1973, ἀρ. 2, σ. 1-4.

47. Βλ. Ρήγα Βελεστινῆ, Ἰα Ἰαθηκός Τροίπους, Βιέννη 1797, ἔκδ. Ἰαπιστημονικῆς Ἰαταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἰαπιμέλεια-Εἰσαγωγή-Εὐρετήριο Δημ. Καραμπερόπουλος, Ἰαθήνα 2001, σ. 104.

48. Λ. Βρανούση, «Ἰαγνωστα νεανικά χειρόγραφα τοῦ Ρήγα», Ἰαπέρεια, τόμ. 2, Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου "Φεραί-Βελεστίνου-Ρήγας", (Βελεστίνου 1992), Ἰαθήνα 1994, σ. 563-576.

49. Στό ἄρθρο 22 τῶν Δικαίων τοῦ Ἰανθρώπου ὁ Ρήγας γράφει: «Ἰαλοι, χωρίς ἐξαίρεσιν, ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ἰα πατρίς ἔχει νά καταστήσει σχολεῖα εἰς ὄλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά καί θηλυκά παιδιά. Ἰακ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μέ τήν ὅποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοῖ ἱστορικοῖ συγγραφεῖς. Εἰς δέ τās μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ἡ γαλλική καί ἡ ἱταλική γλῶσσα. Ἰα δέ ἔλληνηκή (=ἀρχαία) νά εἶναι ἀπαραίτητος». Βλ. Ρήγα Βελεστινῆ, Τά Ἰαπαναστατικά..., ὀ. π., σ. 27.

ἀπό ὀμηρικές λέξεις μέχρι τῆς ἀπλῆς δημώδους γλώσσας τῆς ἐποχῆς του. Τό γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ ἐκτός ἀπό τό τελευταῖο χορικό καί σέ ἄλλα σημεία τοῦ κειμένου τῶν Ὀλυμπίων λέξεις ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική γλώσσα, καθώς ἐπίσης καί ὅτι δέν χρησιμοποίησε ξένες λέξεις σέ ὄλο τό ἔργο, μᾶς κάνει νά ὑποστηρίξουμε ὅτι καί οἱ τελευταῖοι στίχοι πού πρόσθεσε μετά τό τέλος τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «στροφή», «ἀντιστροφή» καί «ἐπωδός» εἶναι δικιά του σύνθεση, (σ. 113-116). Εὐστοχα ὁ Λέανδρος Βρανούσης⁵⁰ παρατηρεῖ «...πὺς δέν ἤξεραν περισσότερα γράμματα ἀπ' τό Ρήγα ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πολυάριθμοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς του, καθώς καί ἄλλων ἐποχῶν, πού συνέθεταν μ' εὐκολία ἀρχαῖα ἥρωσελεγεῖα, ἐπιγράμματα καί πινδαρικές ᾠδές. Στόν ἀνώτερο κύκλο τῆς τότε παιδείας γινόταν εἰδική διδασκαλία καί συστηματική ἐξάσκηση στό εἶδος αὐτό... Ἀπό τέτοια σχολεῖα εἶχε περάσει καί ὁ Ρήγας. Καί, ἀσφαλῶς, δέν ὑστεροῦσε ἀπέναντι τῶν συγχρόνων του "σπουδαίων", οὔτε στή σύνταξη "ἐπιδεικτικῶν" ἢ πανηγυρικῶν λόγων, οὔτε στή σύνθεση ἥρωσελεγεῖων κ' ἐπιγραμμάτων σέ ἀρχαίους στίχους, γλῶσσα καί μέτρα».

Προσθήκη νεοελληνικῶν τοπωνυμῶν

Κατά τή μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου, ὁ Ρήγας ἀναγράφει δίπλα στά ἀρχαῖα ὀνόματα, πόλεων καί περιοχῶν, πού ὁ Γάλλος συγγραφέας ἀναγράφει, καί τή σύγχρονη ὀνομασία⁵¹ τῆς ἐποχῆς του. Τήν τακτική αὐτή ὁ Ρήγας τήν ἐφήρμοσε καί στήν ἔκδοση τῆς «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος», τῆς ὁποίας πρότυπο

50. Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, Ἀθήνα [1954], σ. 297.

51. Σχετικά σημειώνεται ὅτι «τά νεοελληνικά τοπωνύμια, τά ὁποῖα ἀνέγραψε πλησίον τῶν ἀρχαίων, θά ἀπότησαν πολύν χρόνον καί σημαντικήν προσπάθειαν», Ἄπ. Δασκαλάκης, *Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ὡς δάσκαλος τοῦ Γένους*, Ἀθήνα 1977, σ. 43.

ἦταν ὁ χάρτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ Delisle, ὅπως ἔχουμε ἀποδείξει στίς μελέτες⁵² μας κατά τήν αὐθεντική γιά πρώτη φορά ἐπανέκδοσή της καθῶς ἐπίσης καί γιά τήν σκοπιμότητα χρησιμοποίησης τοῦ χάρτη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ τίς σύγχρονες ὀνομασίες δίπλα στίς ἀρχαίες μάλλον γιά νά δηλώσει στούς σκλαβωμένους Ἕλληνες τήν ἱστορική συνέχειά τους στόν χώρο πού κατοικοῦν, ἄν καί ἔχει κατηγορηθεῖ γιά αὐτούς τούς «παραχρονισμούς»⁵³ του.

Μάλιστα μερικές φορές τήν ἀρχαία ὀνομασία τήν ἀντικαθιστᾷ μέ τό ὄνομα τῆς ἐποχῆς του, ὅπως στίς περιπτώσεις πού ἀκολουθοῦν. Τό ὄνομα «*Pheres*» τοῦ γαλλικοῦ κειμένου τό ἀντικαθιστᾷ μέ τή σύγχρονη ὀνομασία τῆς γενέτειράς του τό «*Βελεστίνο*», (σ. 131, 134 καί 140), τό ὁποῖο καί χρησιμοποίησε καί ὡς ἐπώνυμο, «*Βελεστινλῆς*», δηλ. ὁ καταγόμενος ἀπό τό Βελεστίνο, κατά τή συνήθεια τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του, πού εἶχαν ὡς ἐπώνυμο τόν τόπο τῆς καταγωγῆς τους⁵⁴. Πα-

52. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Ἡ "Χάρτα τῆς Ἑλλάδος" τοῦ Ρήγα. *Τά πρότυπά της καί νέα στοιχεῖα*, Ἀθήνα 1998. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Γιατί ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε χάρτη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὡς πρότυπο τῆς χάρτας τῆς Ἑλλάδος;», *Ἑπέχεια*, τόμ. 4, Πρακτικά Δ΄ Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας», (Βελεστίνο 2003), Ἀθήνα 2006, σ. 591-604.

53. Σχετική κριτική δημοσίευσε ὁ Christian Reichard στά 1808 στό περιοδικό τῆς Βαϊμάρης *Allgemeine Geographische Ephemeriden* καί μετάφρασή της δίδεται ἀπό τόν Γεώργιο Λαΐο, «Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, τόμ. 14, 1960, Παράρτημα, σ. 306-312.

54. Ἐνδεικτικά μνημονεῦνται λόγιοι, πού χρησιμοποίησαν ὡς ἐπώνυμο τόν τόπο καταγωγῆς τους: Ἀθανάσιος Πάριος, Βενιαμίν Λέσβιος, Δαλιήλ Μοσχοπολίτης, Διονύσιος Καλλιπολίτης, Ἰώσηπος Μοισιόδαξ, Προκόπιος Πελοποννήσιος, Πολυχρόνιος ὁ Θράξ, Λάζαρος Τραπεζούντιος, Πανταζῆς Τυρναβίτης, Χριστόφορος Περραιβός, Γεωργάκης Ὀλύμπιος (ἀπό τό Λιβιάδι Ὀλύμπου), Ἰωάννης Ὀλύμπιος (ὁ καθηγητής χειρουργικῆς τοῦ νεοῖδρυθέντος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπό τό Λιτόχωρο Ὀλύμπου).

ρόμοια και τήν ὀνομασία «*Peloponese*» τήν ἀντικαθιστᾶ μέ τήν ὀνομασία «*Μωρέας*», (σ. 103, 184 καί 197), ἐνῶ ἄλλες φορές τήν διατηρεῖ ὡς «*Πελοπόννησος*», (σ. 203, 221, 233, 253 καί 254). Ἐπίσης ἄς ἀναφερθοῦν μερικές ἀκόμη περιπτώσεις: Σέ ὑποσημείωση, (σ. 95), χρησιμοποιεῖ τό «*Εὐριππος*»⁵⁵ γιά τό ὄνομα «*Chalcis*», ὅπως ἐπίσης ἀναγράφει «*ἡ ἐπαρχία τοῦ Ζητουνίου*» (σ. 117), ἐνῶ τό γαλλικό πρότυπο ἔχει «*le canton des Oeteens*». Ἐπίσης γιά τήν πόλη «*Hypate*» τοῦ γαλλικοῦ κειμένου ἀναγράφει τήν ὀνομασία τῆς ἐποχῆς τοῦ «*Πατρατζήκι*»⁵⁶ (σ. 107 καί 115, ἀφοῦ ὁμως προηγουμένως ἐπεξηγεῖ ὅτι ἡ «*Υπάτη*» ὀνομάζεται καί «*Πατραντζήκι*», (σ. 106). Ὅμοίως καί στήν περίπτωση τῶν Δελφῶν χρησιμοποιεῖ τό «*Καστρί*»⁵⁷ (σ. 121), ἐνῶ σέ ὑποσημείωση γράφει ὅτι βρῖσκεται τό «*Καστρί εἰς τήν Φωκίδα*», (σ. 101).

Στήν περιοχή τῆς Θεσσαλίας τό ὄνομα τοῦ Πηνεοῦ, πού ἀναγράφει ὁ Γάλλος συγγραφέας, ὁ Ρήγας τό ἀντικαθιστᾶ μέ ἐκεῖνο τῆς ἐποχῆς του «*Σαλαμβριά*»⁵⁸, (σ. 146 καί 153), ἐνῶ ἀναγράφει «*Πηνεός ποταμός*» καί σέ ὑποσημείωση ἐπεξηγεῖ «*Σαλαμβριάς*», (σ. 100). Ἐπίσης τό ὄρος «*Ossa*» τό ἀποδίδει μέ τήν ὀνομασία «*Κίσσαβος*»⁵⁹, (σ. 154), ἀφοῦ ὁμως δώσει τήν ἐπεξηγήση ὅτι ἡ «*᾽Οσσα*» λέγεται καί «*Κίσσαβος*», (σ. 142).

Στή συνέχεια ἀναγράφει «*κόλπος τῆς ᾽Αρτας*»⁶⁰, (σ. 164 καί 176) γιά τό «*golfe d' Ambracie*» τοῦ γαλλικοῦ κειμένου, ὅπως ἐπίσης ἀποδίδει μέ τό ὄνομα «*᾽Αρτα*», (σ. 175), τό «*Ambracie*»,

55. Στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5, ἀναγράφονται καί τά δύο ὀνόματα «*Χαλκίς*. *Εὐριππος*».

56. Ὁ. π. ἀναγράφονται καί τά δύο ὀνόματα «*Υπάτη*. *Πατραντζήκι*».

57. Ὁ. π. καί οἱ δύο ὀνομασίες «*Δελφοί*. *Καστρί*».

58. Ὁ. π. μνημονεύονται καί οἱ δύο ὀνομασίες «*Πηνεός*. *Σαλαμβριά ποταμός*».

59. «*᾽Οσσα*. *Κίσσαβος*» σημειώνεται στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5.

60. Στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5, ἀναγράφονται καί τά δύο ὀνόματα «*᾽Αμβράκιος*. *᾽Αρτας κόλπος*».

ἀφοῦ προηγουμένως ἀναγράψει καί τίς δύο ὀνομασίες «Ἐμβρακία» καί «Ἄρτα», (σ. 163). Χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «Ἄρτηνός» γιά τό «*citoyen d' Ambracie*» καί «*Ambraciote*», (σ. 178). Παρόμοια ἀντικαθιστᾶ μέ τό ὄνομα «Ἁγία Μαύρα» τό «*Leukode*», (σ.178), ἐνῶ σέ ἄλλη περίπτωση διατηρεῖ τό ὄνομα Λευκάδα, (σ. 179). Ἐπίσης ἀντικαθιστᾶ τό «*Acarnaniens*» καί ἀναγράφει τήν ὀνομασία τῆς ἐποχῆς «*Ξηρομερίται*», (σ.181), ὅπως παρόμοια στήν ἴδια σελίδα ἀντικαθιστᾶ τό «Ἀχελῶος ποταμός» μέ τό «Ἄσπροπόταμος»⁶¹, ἔχοντας ὁμως σέ ὑποσημείωση ἐπεξηγήσει τήν παλαιά καί τή σύγχρονη ὀνομασία, καί τέλος μέ τό «*Μαύρη Θάλασσα*» ἀποδίδει τό «*Pont-Euxin*»⁶², (σ. 188). Γιά τή «*Μαγνησία*» σημειώνει ὅτι εἶναι «*τοῦ Δημητριάδος ἤ ἐπαρχία*», δηλ. τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος ἤ ἐπαρχία (σ. 99).

Ὁ Ρήγας καί γιά τούς κατοίκους τῶν ἀρχαίων περιοχῶν προσδίδει τά σύγχρονα ὀνόματά τους, κάνοντας κατά αὐτόν τόν τρόπο μία ἀντιστοιχία καί προσφέροντας στούς ἀναγνώστες μία ἱστορική συνέχεια. Ἐπεξηγεῖ (σ. 116) ὅτι οἱ «Θεταλοί» εἶναι «*οἱ τῶν Τρικκάλων τόν κάμπον οἰκοῦντες*», οἱ «*Οἰταῖοι*» εἶναι «*οἱ κατοικοῦντες τά Βάνινα, Πατρατζίκι, Ζητούνη*», δηλαδή τῆς περιοχῆς τοῦ ὄρους Οἶτη, τῆς Ὑπάτης καί τῆς Λαμίας. Οἱ «*Φθιώται*» εἶναι οἱ κατοικοῦντες στήν Φθιώτιδα τῆς Θεσσαλίας «*οἱ Φαρσαλινοί ἕως τόν Πλάτανον*», οἱ «*Μάλιοι*» εἶναι «*οἱ Θαυμακινοί ἕως τόν Ἀχινόν*», οἱ «*Μάγνητες*» εἶναι οἱ κατοικοῦντες «*τοῦ Βόλου καί τῆς Ἀγινᾶς τά χωρία*», καί οἱ «*Περραιβοί*» εἶναι «*οἱ Ὀλυμπιώται, Ἀλασονίται, ἕως τήν Λάρισσαν*». Ἐπιπλέον ἐπεξηγεῖ ὅτι «*Μάγνης*» εἶναι ὁ «*Βολιώτης*», (σ. 145).

61. Στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5, σημειώνεται «Ἀχελῶος. Ἄσπρος ποταμός».

62. Προσθέτουμε ὅτι ὁ Ρήγας στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 9 καί 12, ἀναγράφει καί τά δύο ὀνόματα «*Εὐξεινος Πόντος, Μαύρη Θάλασσα*».

Ἄκόμη τίς ἀρχαῖες φυλές τῆς Θεσσαλίας τίς ἀντιστοιχεῖ μέ ἐκεῖνες τῆς ἐποχῆς του καί σημειώνει ὅτι οἱ «*Κέντραυροι*» ἀντιστοιχοῦν μέ τούς «*Γκαραγγούνηδες*» καί οἱ «*Λαπίθαι*» μέ τούς «*Χασιῶται*», προσθέτοντας ὅτι εἶναι «*Ἔθνη Θεσσαλίας*» (σ. 263), ἀντιστοιχία πού ἀναγράφεται καί στή Θεσσαλία τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος*, φύλλο 5.

Ἡ ἐνασχόληση τοῦ Ρήγα μέ τήν ἐκδοσὴ τῆς *Χάρτας τῆς Ἑλλάδος* καί τήν παράθεση τῶν συγχρόνων ὀνομάτων δίπλα σέ ἐκεῖνα τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία κατὰ τή μετὰφραση νά προσθέσει τά σύγχρονα ὀνόματα σέ ὅσα ὀνόματα ἀναγράφονται στό γαλλικό κείμενο τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*. Ἀξίζει νά παρατεθοῦν οἱ ὀνομασίες πού ἐπεξηγοῦνται ἀπό τόν Ρήγα μέ τά ὀνόματα τῆς ἐποχῆς, πολλά ἐκ τῶν ὁποίων ἀναγράφονται καί στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*.

Ἐντοπίσαμε ἄλλα 45 ἀρχαῖα τοπωνύμια, γιά τά ὁποῖα ὁ Ρήγας παραθέτει καί τά νεοελληνικά ὀνόματα στόν *Νέο Ἀναχάρσι*, ὅπως ἀκριβῶς ἀπαντῶνται καί στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* καί μπορεῖ κανεῖς εὐκόλα νά δεῖ τήν ἀντιστοιχία τους στό συνταχθέν εὐρετήριό της⁶³. Συγκεκριμένα σημειώνονται:

- «Θερμοπύλαι. Θερμονέρια», σ. 99
- «Πίνδος-Ἄγραφα», σ. 99
- «Οἶτη-Βάνινα. Ὀξιαῖς», σ. 99
- «Ἀνθέλη-Μόλος», σ. 100
- «Φθιωτικαί Θῆβαι-Πλάτανος», σ. 120
- «Παγασαί-Βόλος», σ. 140
- «Συκούριον- Κεσερλί», σ. 140
- «Τέμπη-Μπαμπᾶς», σ. 146
- «Φάλανα-Διριλί», σ. 147
- «Γυρτώνη- Μπαλαμούτι», σ. 147

63. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγα Βελεστινῆ, Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, Βιέννη 1797. Εὐρετήριο ὀνομάτων προσώπων, τόπων καί πραγμάτων*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1998, β' ἔκδ. 2005.

- «Ἐλατίαι-Καστρί», σ. 147
 «Μόψιον-Μακρυχώριον», σ. 147
 «Ὅμολις-Κάστρον τῆς Ὠραίας», σ. 147
 «Τιταρίσιος ποταμός-ποταμός Σαραντοπόρου», σ. 147
 «Θερμαϊκός κόλπος-κόλπος τῆς Θεσσαλονίκης», σ. 156
 «Χερσόνησος τῆς Παλλήνης-Κασσάνδρας», σ. 156
 «Γόμφοι-Σταγοί. Καλαμπάκα», σ. 162
 «Ἄχέρων ποταμός-Καλαμᾶς», σ. 164
 «Κοκυτός ποταμός-ποταμός τῆς Πάργας», σ. 164
 «τόπος τῶν Χαωνίων-Οἱ πέριξ τῆς Χιμάρας», σ. 165
 «Δωδώνη-παλαιά ἁγία Παρασκευή», σ. 168
 «Τόμαρος ὄρος-Δρύσκου ὄρος», σ. 170
 «χερσόνησος τῆς Λευκάδος-ἁγίας Μαύρας», σ. 176
 «Βουθρωτός-Βούτριντο», σ. 179
 «Μάχης τῆς Σαλαμίνοσ-Κούλουρης», σ. 179
 «Ἄκαρνανία-Ξηρόμερον»⁶⁴, σ. 180
 «πόλις Θερμός-Θερμόπολις», σ. 182
 «ποταμός Νέστος-Νέστρο κοντά στό Σαμοκόβι», σ. 183
 «Ἐλευσίς-Λέψινα», σ. 185
 «Νυσσαία-Καμάκι», σ. 185
 «Κρόμμυον-Κούντουρα», σ. 197
 «Κόρκυρα- Κορφοί», σ. 218
 «Σικυών-Βασιλικά», σ. 223
 «Κίρρα-Χρισό», σ. 226
 «Ὀλυμπία-Σταυρός», σ. 226
 «ἄκρωτήριον ἸΑραξος-Μαυρομήτης», σ. 238
 «Πελλήνη-Βλοκαβᾶς», σ. 240
 «Αἴγειρα-Ξυλόκαστρον», σ. 241
 «Ἐλίκη-Τρυπιά», σ. 242
 «Αἴγιον-Βοστίτζα», σ. 244

---

64. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Ρήγας στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* δέν ἀναγράφει δίπλα στό «Ἄκαρνανία» τό «Ξηρόμερον».

- «Βούρα-Διακοφτό», σ. 244
 «Δύμη-Πάπας», σ. 251
 «Ἡλις-Καλοσκόπι», σ. 252
 «Πηνεός ποταμός-ποτάμι Γαστούνης», σ. 252
 «Ἀλφειός ποταμός-Ρουφιᾶς», σ. 252

Παραπομπές στη Χάρτα τῆς Ἑλλάδος

Παρατηρήσαμε ὅτι ὁ Ρήγας παραπέμπει τὸν ἀναγνώστη ἐννέα φορές στή «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος», στοιχεῖο πού δείχνει τή σύνδεση τῶν δύο ἔργων. Συγκεκριμένα στό κεφ. «Ὅδοιπορία εἰς Βοιωτίαν» καταχωρίζει τήν ὑποσημείωση «Ἴδέ εἰς τήν χάρταν τοῦ Ρήγα, Βοιωτία» (σ. 45), ἐνῶ γιά τή μάχη τῶν Πλαταιῶν παραπέμπει στό φύλλο 7 τῆς Χάρτας του, «ὄρα τήν Χάρταν τοῦ Ρήγα, νούμερον 7» (σ. 51).

Ἐπίσης σχετικά μέ τά ἀναγραφόμενα τοῦ συγγραφέα γιά τίς διεξόδους στό Πιτῶν ὄρος ἀπό τήν λίμνη Κωπαΐδα πρὸς τή θάλασσα γράφει: «Ὅλα αὐτά φαίνονται εἰς τήν χάρταν τοῦ Ρήγα» (σ. 95), πού πράγματι τά ἔχει παραστήσει μέ ἰδιαίτερη σημειολογία καί σημειώνει στό φύλλο 5 «ὑπόγεια ρεύματα». Ὅταν γίνεται μνεία στό κείμενο γιά τήν Καρία, ὁ Ρήγας σημειώνει «Ὅρα τήν Χάρταν Ν. 6ο» (σ. 179), ὅπως ἐπίσης ὅταν μνημονεύεται ἡ «Ἐλαία» τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. Ἀσίας γράφει «Λέγεται ὁ Τζιανταρλῆς⁶⁵ εἰς τήν Μικράν Ἀσίαν, ὄρα τήν χάρταν» (σ. 190). Παρόμοια καί γιά τή «Μίλητο» σημειώνει «Εἶναι εἰς τό παραθαλάσσιον τῆς ἀνατολῆς εἰς τήν Ἰωνίαν, ὄρα τήν χάρταν». Παρόμοια γιά τόν Πακτωλό ποταμό σέ ὑποσημείωση γράφει «Ποταμός τῆς Λυδίας περνᾷ ἀπό τήν Σάρδιν, ὄρα τήν χάρταν Ν.6» (σ. 345). Γιά τήν «Ὅδοιπορεία

65. Σημειώνουμε ὁμως ὅτι στή Χάρτα τῆς Ἑλλάδος φύλλο 6 ἀναγράφει «Ἐλαία.Τζιανταρλί».

εις τήν Ἡλείαν» ὑποσημειώνει «ὄρα τήν Χάρταν» (σ. 252) καί παρόμοια παραπέμπει στήν ἐπιπεδογραφία τῆς Ὀλυμπίας ἀναγράφοντας «Ἰδέ τήν χάρταν τῆς Ὀλυμπίας» (σ. 261).

Νέες λέξεις τοῦ Ρήγα

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ἐντοπισμός κατά τή σύνταξη τοῦ Εὐρετηρίου τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος λέξεων, οἱ ὁποῖες δέν ἀπαντῶνται στά λεξικά. Οἱ λέξεις αὐτές εἶναι πλασμένες ἀπό τόν Ρήγα μέ πρῶτο συνθετικό τήν πρόθεση «σύν»⁶⁶, πού ὅπως ἔχουμε παρατηρήσει ἀποτελεῖ ἴσως ἕνα χαρακτηριστικό καί δηλωτικό τῆς ψυχρῆς σύνθεσης τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε γιά τούς συμπατριῶτες καί τούς συναθρώπους του ἐτοιμάζοντας ἕνα ἐπαναστατικό σχέδιο γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό τήν σκλαβιά.

Παρατίθενται οἱ τριάντα τρεῖς λέξεις οἱ «πεποιημένες» ἀπό τόν Ρήγα μέ τόν ἀριθμό τῆς σελίδας, στήν ὁποία ἀπαντῶνται.

- συμβοήθεια, σ. 219
- συμπεριγράφει, σ. 223
- συμπεριπλέκονται, σ. 306
- συμπλησιάζουσι, σ. 306
- συναθλήσωσιν, σ. 300
- συναμιλῶντο, σ. 296
- συναναμίγνυνται, σ. 295
- συνανθυποστηρίζονται, σ. 153
- συνανταγαπῶντο, σ. 250

66. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ὁ Ρήγας μεταφραστής τῶν Ὀλυμπίων τοῦ Μεταστάσιου*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2001, σ. 37.

συνανταγωνισθῶσιν, σ. 262
 συναντεβλέποντο, σ. 250
 συναντεκζητοῦντο, σ. 250
 συναντεπέδιδον, σ. 294
 συναντερίζονται, σ. 259, 289, 315
 συναντερισθῶσιν, σ. 259
 συναντεριστάς, σ. 229, 230
 συναντιβλέπωνται, σ. 309
 συναντιθλασθῶσιν, σ. 154
 συναντικρουόμενα, σ. 293
 συναντίπαλοι, σ. 311
 συναντισφετεριζόμενοι, σ. 247
 συναντωθοῦνται, σ. 194, 306
 συνεδρεύωσιν, σ. 278
 συνεδριαστής, σ. 254
 συνεκτυποῦντο, σ. 154
 συνεμίχθησαν, σ. 348
 συνεπροσβάλλοντο, σ. 309
 συνεσφιγμένοι, σ. 308
 συνεχάθησαν, σ. 125
 συνθλασμός, σ. 234
 συνυπεθλάσθη, σ. 274
 συνυψώνοντο, σ. 154
 συσχηματισθῶσι, σ. 236

Προσθέτουμε ὅτι τέτοιες «πεπονημένες»⁶⁷ λέξεις μέ τήν πρόθεση «σύν» ἀπαντῶνται καί στό ἄρθρο 1 τῶν *Δικαίων τοῦ Ἄνθρώπου*, «συναντιτρώγονται», στά Προλεγόμενα καί στό κείμενο τῶν *Ὀλυμπίων* «συναντικτυποῦνται, συναντιξemu-

---

67. «Πεπονημένη ἢ λέξις» γράφει ὁ Ρήγας σέ ὑποσημείωση γιά τή λέξη «πα-
 πλάκισμα» στόν «*Πρῶτο ναύτη*» τοῦ Ἄντωνίου Κορωνιοῦ, πού πε-
 ριέχεται στό βιβλίο *Ὁ Ἠθικός Τρίπους*, Βιέννη 1797, σ. 221.

στηρεούνται», «συνεπαρρησιάζοιεν, συνεκκομίζων, συναναγκαλίζονται»⁶⁸. Επίσης παρατηρήσαμε ότι και στο πρώτο του έργο *Σχολείον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*, Βιέννη 1790, ἀπαντῶνται λέξεις μέ τήν πρόθεση «σύν», «συνευτυχῶ, συνδοξάζομαι», (σ. 161), «συναγαπώμεθα», (σ. 179), «συγκάθεδροι», (σ. 184) Ἐπίσης καί στό *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790 «συμβοηθεῖ», (σ. 93), «συμπεριστρέφομαι», (σ. 100), «συμπεριτρέχει», (σ. 33), «συνακολουθεῖ» (σ. 101), «συνανταμώνονται», (σ. 87).

Σημειώνουμε ἀκόμη ὅτι ὁ Ρήγας στό βιβλίον «*Νέος Ἀνάχαρσις*» σχηματίζει λέξεις μέ δύο ἢ τρεῖς ἄλλες προθέσεις ἐκτός τοῦ «σύν», ὅπως γιά παράδειγμα «ἀνθυπέλεγον», (σ. 301), «ἐπανεστρέψαμεν», (σ. 283), «ἐνεπεριετρέξαμεν, (σ. 269), «καθυπεσυντρίφθη», (σ. 302), «ἐναφιέρωσις», (σ. 270). Παρόμοια καί στό ἄρθρο 5 τοῦ Συντάγματός του ὁ Ρήγας ἀναγράφει τή λέξη «ἀνεπιδεξιότης».

Μέ τήν εὐκαιρία παρατίθεται ἡ κρίση τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ γιά τή μεταφραστική πρακτική τοῦ Ρήγα, πού ἔγραψε σέ ἐπιστολή του στόν Ἀλέξανδρο Βασιλείου στά 1805, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε προμηθεύσει τά βιβλία «*Νέος Ἀνάχαρσις*, τόμος τέταρτος» καί «*Ὁ Ἠθικός Τρίπους*»: «*Τοῦ Ἀναχάρσιδος ὁ τέταρτος ὁ μόνος τόμος δίδει ὑπόνοιαν, ὅτι οἱ πρό αὐτοῦ ἐδημεύθησαν καί οἱ μετ' αὐτόν δέν εἶχον ἀκόμη μεταφρασθῆ εἰς τόν καιρόν τῆς δημεύσεως. Οὕτως ἔχει τό πράγμα; Ἡ μετάφρασις ἔχει γαλατισμούς σακκία πλήρη· εἶναι ἀνέκφραστος ἡ ἀηδία των. Ταλαίπωρος γλῶσσα! ποῦ θέλεις καταντήσει;*»⁶⁹.

68. Βλ. τίς σχετικές λέξεις στό ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινῆ, *Τά Ὀλύμπια*, Βιέννη 1797, στήν ἀναστατική ἐπανάδοση τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος* ἀπό τήν Ἐπιστημονική Ἑταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, (ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) Ἀθήνα 2001, Προλεγόμενα, σσ. 3 καί 5, καί στό κείμενο σ. 28, 97 καί 101 ἀντίστοιχα.

69. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τόμος δεύτερος 1799-1809, Ὁμιλος Μελέτης Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Ἀθήνα, 1966, σ. 241.

Προσωπικές εμπειρίες του Ρήγα στον «*Νέο Ἀνάχαρσι*»

Ὁ Ρήγας στὶς ὑποσημειώσεις καταχωρίζει καὶ τὶς προσωπικὲς του εμπειρίες, οἱ ὁποῖες δείχνουν τὴ δημιουργικὴ του συμμετοχὴ στὴ μεταφραστικὴ διαδικασία.

Σκλαβιά κατοίκων Κάπουρνας. Ὅταν στὸ κείμενο γίνεται λόγος γιὰ τοὺς σκλάβους στὴν ἀρχαία πόλη Ἄρνη, πού βρίσκεται «*ὄχι μακρὰ ἀπὸ τὰ Τρίγκαλα*», καὶ οἱ κάτοικοί της «*μὴν ἠμποροῦντες νὰ παραιτήσωσι τὰς κατοικίας των, ἐσυμβιάσθησαν μὲ τοὺς νικητὰς των, κατένευσαν νὰ γίνουν σκλάβοι*», ὁ Ρήγας παραθέτει ἓνα παρόμοιο γεγονός, πού συνέβη στὸ πλησίον τοῦ Βελεστίνου χωριὸ Κάπουρνα, (σ. 121). Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δείχνει τὴν παρατηρητικότητα τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς διαμονῆς του στὴ γενέτειρά του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ πολιτικοκοινωνικά ζητήματα. Συγκεκριμένα σημειώνει: «*Ἐν ἔτει 1769 οἱ κάτοικοι τῆς Κάπουρνας (χώρα τῆς Μαγνησίας) ἐβιάσθησαν νὰ πωλήσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν ἐλευθερίαν των εἰς ἓναν ἀρβανίτην ὀνόματι Μουσλῆ. Μὴν ἠμποροῦντες νὰ πληρώσωσι τὸ ὑπερβολικὸν διαφοροῦν [=τόκον] τῶν ἀσπρῶν του τὰ δέκα δεκαοχτῶ τὸν χρόνον. Ἐπὶ συμφωνία τοῦ νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ κατοικοῦν τὸν πετρώδη καὶ ἄκαρπον τόπον των, καὶ νὰ πέρῃ αὐτὸς τὰ κέρδη τοῦ κόπου των. Ὅστις κτίζωντας ἐκεῖ ἓναν πύργον διὰ μέσου των, τοὺς βαστᾶ εἰς τὴν πλέον κατησχυμένην σκλαβίαν*».

Γιὰ τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τῆς Κάπουρνας ὁ Ἀργύρης Φιλιππίδης⁷⁰ γράφει τὸ 1815 στὴ *Μερικὴ Γεωγραφία* του: «*Αὐτὸ τὸ χωρίον εἶναι τώρα ὑπὲρ τὰ σαράντα χρόνια, ὁποῦ ἐξ ἀγνοσία των οἱ τότε πρωτεύοντες τὸ ἐπούλησαν εἰς ἓνα Ἀλβανίτην, καὶ ἔγιναν κολλίγοι αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐμετανόησαν,*

70. Βλ. Θεοδόση Κ. Σπεράντσα, *Τὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη, Μερικὴ Γεωγραφία-Βιβλίον Ἠθικόν*, ἐπιμέλεια Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Βιτάλη, Ἀθῆναι 1978, σ. 131.

μά τί τό ὄφελος· ὁ ὁποῖος αὐτός ἀγᾶς των ἔκτισεν ἐκεῖ ἓνα πύργον τόσον μέγαν, ὅπου φαίνεται ἀπό ὄλην τήν Μαγνησίαν, καί κάθετα ἐδῶ χρονικῶς». Τό γεγονός ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Κάπουρνας χάσανε τήν ἐλευθερία τους, γίνανε σκλάβοι τοκογλύφου⁷¹, πιθανόν νά ἔπαιξε ρόλο στήν ἐπαναστατική σκέψη τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, ὅταν συνέτασσε τό 1797 τή *Νέα Πολιτική Διοίκηση*. Ὡς γνωστόν ὁ Ρήγας στά «Δίκαια τοῦ Ἄνθρώπου», ἄρθρο 35, προσέθεσε κατά τή μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου σχετική παράγραφο γιά νά προστατέψει τόν πολίτη τῆς Δημοκρατίας του ἀπό τήν τοκογλυφία. Σημειώνει ιδιαίτερα ὅτι: «*Τά χρέη τῶν πόλεων, πολιτειῶν, χωρῶν [=κωμοπόλεων], καί τῶν κατά μέρος πολιτῶν, ὅπου ἔχρεωστοῦντο παρθέντα πρό πέντε χρόνων καί εἰς αὐτό τό διάστημα ἐπληρώνετο διάφορον [=τόκος] εἰς τούς δανειστάς, ἢ παροῦσα Διοικήσεις τά ἀναιρεῖ καί οἱ δανεισταί δέν ἔχουν νά ζητοῦν εἰς τό ἐξῆς μήτε κεφάλαιον, μήτε διάφορον ἀπό τούς χρεώστας, ὡσάν ὅπου ἐπῆραν τά δάνειά των, διότι διπλώνουν [=διπλασιάζουν] τά κεφάλαια εἰς πέντε χρόνους*»⁷².

71. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι στήν περιοχή τοῦ Πηλίου εἶχαν δραστηριοποιηθεῖ Ἄλβανοί τοκιστές. Μάλιστα ὁ Ἄργυρος Φιλιππίδης στήν *Μερική Γεωγραφία* (1815) σημειώνει γιά τήν περιοχή τῆς λίμνης Κάρλας καί γιά τό χωριό Κανάλια, πού κοντά του εἶναι καί ἡ Κάπουρνα, «ὅταν τύχη καί πάρη τόν μουκατᾶν αὐτόν ὀθωμανός περνοῦν καλά οἱ ἐγκάτοικοι. Ὅταν δέ τόν πάρη τινάς ἀπό τούς Ἰλλυρεῖς (=Ἄλβανοί) τραβοῦν ταζμέτι ἐπειδή καί ἔχουν ταμάχι πολύ». Βλ. Θεοδόση Σπεράντζα, *Τά περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἄργυρη Φιλιππίδη. Μερική Γεωγραφία-Βιβλίον ἠθικόν*, ἐπιμέλεια ἀρχ. Φιλαρέτου Βιτάλη, Αθήναι 1978, σ. 134. Βλ. καί Δημ. Δημητρόπουλος, «Ὁ Ἄργυρος Φιλιππίδης καί ἡ Μερική Γεωγραφία του. Ἕνα σχόλιο», *Ὁ Ἐραμιστής*, τόμ. 25, 2005, σ. 201-244 (211), «Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὀργανισμένη ἀπόρριψη ἀπό τόν Ἄργυρη Φιλιππίδη τῆς κατηγορίας ὅτι συνεργάζεται ἡ ἐνεργεῖ γιά λογαριασμό τῶν Ἄλβανιτῶν, δηλαδή Ἄλβανῶν τοκιστῶν πού δραστηριοποιοῦνται καί στήν περιοχή τοῦ Πηλίου».

72. Πρβλ. Σάββα Σπέντζα, «Προσέγγιση στήν οἰκονομική, κοινωνική καί δημοσιονομική σκέψη τοῦ Ἐθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή», *Ἐπέ-*

Ἡ ἄδικη κρίση τοῦ Γάλλου συγγραφέα γιά τούς Θεσσαλούς. Ὁ Ρήγας παραθέτει σέ ὑποσημείωση ἕνα κείμενο⁷³, γιά νά ὑπερασπίσει τούς Θεσσαλούς ἀπό τήν ἄδικη κρίση τοῦ Γάλλου συγγραφέως, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι «Ὁ Λουκιανός διηγεῖται ἕνα ἐπίγραμμα ὁποῦ ἔγινε δι' ἕναν Θετταλόν, περιεχόμενον εἰς αὐτάς τάς λέξεις: Ὁ Δῆμος ἀνήγειρεν αὐτόν τόν ἀνδριάντα εἰς τόν Ἰλαρίωνα, ἐπειδή καί ἐχόρευε καλά εἰς τόν πόλεμον». Καί ὁ Ρήγας γράφει στήν ὑποσημείωσή του: «Τό ἐπίγραμμα τοῦ Λουκιανοῦ δέν εἶναι πρός καταφρόνησιν τῶν Θετταλῶν, καθὼς συμπεραίνει ὁ Ἀνάχαρσις...».

Παραθέτει τά εἶδη τῶν χορῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἕνας ἦταν ὁ «συγκαθιστός» πού χορεύεται στή Θεσσαλία, «*Συγκαθιστός, ὑπό δύο, εἰς τήν Θετταλίαν*» καί ἀποδεικνύει ὅτι ἦταν ἄδικη ἡ κρίση τοῦ συγγραφέως, ἀποκαλῶντας, μάλιστα, «συμπατριώτη» του τόν Θεσσαλό Ἰλαρίωνα⁷⁴: «*Συμπεραίνεται λοιπόν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ συμπατριώτης μου Ἰλαρίων, μόνος, ἐν τῇ παρεμβολῇ τοῦ πολέμου, μεταξύ ἐνόπλων συντρόφων, ἀπέναντι τοῦ ἀντιπαρατεταγμένου ἐχθροῦ, ἐπὶ τῆς ἡμαγμένης πεδιάδος τοῦ στρατοπέδου, δέν ἦτον καιρός νά χορεύσῃ τήν σύκινιν ἢ τόν κόρδακα, ἀλλά τόν πυρρίχιον, διεγερτικόν ἐφόδου,*

ρεια, τόμ. 2, Πρακτικά Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου "Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας", (Βελεστίνο 1992) Ἀθήνα 1994, σ. 691-707, ἐδῶ στή σ. 699.

73. Βλ. *Νέος Ἀνάχαρσις*, τόμος τέταρτος, Βιέννη 1797, σ. 124-126.

74. Στό γαλλικό κείμενο τό ὄνομα εἶναι «Pation», σχετικά βλ. τό σχόλιο τοῦ Λεάνδρου Βρανούση, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, ἄρ. 10, Ἀθήνα, [1954], σ. 340, ὑποσημ. ἄρ. 12. Ὅμως μποροῦμε νά σημειώσουμε ὅτι μᾶλλον μέσα στή βιάση τῆς ἐπαναστατικῆς χρονιᾶς τοῦ 1797, πού τότε ὁ Ρήγας τύπωνε τά βιβλία του, τήν εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τήν *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, τό πιό πιθανό θά ἦταν νά μὴν διάβασε τό κείμενο τῆς παραπομπῆς τοῦ Λουκιανοῦ, πού γράφει τό ὄνομα «Εἰλατίων». Ἴσως νά ἦταν καί κακοτυπωμένο τό συγκεκριμένο γράμμα στό βιβλίο πού θά εἶχε μπροστά του καί θά πέρασε τό λατινικό t γιά r καί ἔτσι νά μετατράπηκε τό «Pation» σέ «Ἰλαρίων», μιά καί τό ὄνομα «Εἰλατίων» δέν ἦταν ἀπό τά γνωστά.

καί δικαίως τῶ ἐνήγειρεν ὁ δῆμος τόν ἀνδριάντα».

Στους πολεμικούς χορούς σημειώνει ὅτι περιλαμβάνεται ὁ «πυρρίχιος» χορός μέ τρία εἶδη, τῶν ὁποίων τά ἑλληνικά ὀνόματα χάθηκαν καί ὁ Ρήγας ἀναγράφει τά τούρκικα ὀνόματά τους, «Μεῖδᾶν ὀγιουνοῦ» «Μάνδρα χαβασί» «Ντζέγγι χαρμπῆ», μέ τήν μέ συναισθηματικό φορτίο σχετική παρατήρηση, πού δείχνει τό βάθος τῆς πολιτικοκοινωνικῆς ἀνάλυσης τοῦ Ρήγα, ὅτι ἀφοῦ χάθηκε ἡ ἐλευθερία, μαζί της χάθηκαν καί τά ὀνόματα τῶν χορῶν. Ἡ ἀλλοτρίωση ἐπέρχεται μέ τή σκλαβιά: «Ἄφ' οὗ ἐχάσαμεν τό πᾶν, συνεχάθησαν καί τά ὀνόματα τῶν χορῶν».

Στήν ἴδια αὐτή ὑποσημείωση ὁ Ρήγας ἀναφέρει πῶς ὁ ἴδιος εἶδε πολλές φορές στήν Πορταριά τῆς Μαγνησίας νά χορευεταί ἓνα ἀπό τά εἶδη τῶν χορῶν πού ἀπαριθμεῖ. Ἡ παρατήρηση αὐτή δείχνει ὅτι πολλές φορές θά εἶχε ἐπισκεφθεῖ τήν Πορταριά καί τό πιό πιθανό θά εἶναι πῶς αὐτό θά γινότανε κατά τόν καιρό τῶν σπουδῶν του, πού θά μετέβαινε στό Ἑλληνομουσεῖο τῆς Ζαγορᾶς⁷⁵. Χαρακτηριστικά σημειώνει: «Μάνδρα χαβασί⁷⁶. Ὑφ' ἑνός σπαθί κρατοῦντος καί διαφόρους κύκλους εἰς τόν ἀέρα διαγράφοντος μέ αὐτό. Τόν εἶδον πολλάκις εἰς τήν χώραν τῆς Μαγνησίας Πορταρίαν χορευόμενον ἀπό Τούρκους». Καί προσθέτει ὅτι ἀκόμη εἶδε νά χορευεταί ὁ χορός αὐτός καί «εἰς τά Θεραπεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλε-

75. Ἀπό τήν ἐποχή τῆς φοιτήσεως τοῦ Ρήγα στή σχολή τῆς Ζαγορᾶς ἔχουμε τό βιβλίον τῶν ἀρχαίων γεωγραφῶν, ἔκδοση Βασιλείας τοῦ 1561 μέ αὐτόγραφα τοῦ μαθητοῦ Ρήγα καθώς καί τήν ὑπογραφή του δηλωτικό ὅτι τό βιβλίον εἶναι τοῦ «Ρήγα Κυρίτζη Βελεστίνου», δηλ. τοῦ Ρήγα τοῦ Κυρίτζη τοῦ ἐκ τοῦ Βελεστίνου καταγομένου. Βλ. Λεάνδρου Βρανούση, «Ἄγνωστα νεανικά χειρόγραφα τοῦ Ρήγα», Ὑπέρεια, τόμ. 2, Πρακτικά Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνo-Ρήγας» (Βελεστίνo 1992), Ἀθήνα 1994, σ. 563-576.

76. Γιά τήν ἀναγραφή τοῦ ξενικοῦ ὀνόματος τοῦ χοροῦ, ὁ Ρήγας μέ θλίψη παρατηρεῖ στήν ἴδια σελίδα: «Ἄφοῦ ἐχάσαμεν τό πᾶν, συνεχάθησαν καί τά ὀνόματα τῶν χορῶν», θέλοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο νά τονίσει τήν σημασία τῆς σκλαβιάς στήν ἀλλοτρίωση καί τῆς γλώσσας.

ως τό Πάσχα». Για τόν τρίτο πυρρίχιο χορό «Ντζέγγι χαρμπή» σημειώνει επί πλέον τήν προσωπική του μαρτυρία: «τόν εἶδον εἰς Βουκουρέστι ἐπί τοῦ τελευταίου πολέμου τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων⁷⁷, χορευόμενον ἀπό Τούρκους ὑποποιομένης μάχης».

Βελεστίνο. Κατά τήν περιγραφή τῶν Φερῶν ὁ Ρήγας βρῖσκει τήν εὐκαιρία καί γράφει μία ὑποσημείωση γιά τήν τραγική κατάσταση τῶν κατοίκων τῆς γενέτειράς του, Βελεστίνου κατά τήν ἐποχή τῆς σκλαβιάς, (σ. 133). Σημειώνει χαρακτηριστικά:

«Ἦθελεν ἰδῆ τά ἴδια, ἄν ἐπήγαινε καί τώρα κανέννας νέος Ἀνάχαρσις. Τήν μίαν (ἥτις ὀνομάζεται Ἅγιος Γεώργιος) ἐννεά στάδια τῆς ἄλλης ἀπέχουσαν, νά μή σώζη ἄλλην ἀρχαιότητα, παρὰ τεμάχια μισοκρημισμένων θόλων, πλῆθος μαρμαρίνων ἐρειπίων καί μίαν τρίκρουνον ἀρχαιοτάτην βρύσιν⁷⁸ Τῆς δέ καθ' αὐτό καθέδρας τοῦ Βελεστίνου ἐξεδόθη ἡ ἰχνο-

77. Στό *Φυσικῆς ἀπάνθισμα*, Βιέννη 1790, στήν ἀφιέρωση στόν Χριστόδουλο Κιρλιάνο κάνει ἀναφορά στόν «ἐνεστῶτα πόλεμον τῶν τριῶν ἱμπεριῶν», δηλ. τόν πόλεμο 1787-1792 μεταξύ τῆς Αὐστρίας, Ρωσίας καί Ὀθωμανικῆς Πύλης.

78. Πολύ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία γιά τήν «τρίκρουνον ἀρχαιοτάτην βρύσιν» στό χωριό Ἅγιος Γεώργιος Φερῶν, πού εἶναι πλησίον τοῦ Βελεστίνου. Πιθανόν νά εἶναι ἡ εἰκονιζόμενη στή φωτογραφία (ἡ μία βρύση καλύπτεται ἀπό τό ἔνδυμα τοῦ ἑνός ἐκ τῶν ἀνδρῶν) καί ἡ ὁποία καταστράφηκε στό ὄνομα τῆς ἀνάπλασης τοῦ χωριοῦ.

Ἡ τρίκρουνος βρύση τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Φερῶν (φωτογρ. περίπου τό 1960), πού πιθανόν νά εἶναι αὐτή πού μνημονεύει ὁ Ρήγας.

γραφία⁷⁹. Ἐξίως περιεργείας ὁμως εἶναι ὁ διά κυβικῶν μαρμάρων βωμός ἐφ' οὗ ὁ ἱερός Πρῖνος εἰς τόν Ἅγιον Ἀθανάσιον⁸⁰.

Καί συνεχίζει νά γράφει γιά τήν θλιβερή κατάσταση τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς γενέτειράς του: «Οἱ συχνοί ἄδικοι φρόνοι κατά τῶν χριστιανῶν, ὅπου γίνονται τήν σήμερον ἐδῶ ἤθελον ἐρημώσῃ ἐξ ὀλοκλήρου αὐτήν τήν πόλιν⁸¹, ἄν αἱ φυσικαί χάριτέ⁸² τῆς δέν ἤθελον τούς ἀναγκάζῃ νά ὑπομένουν

79. Ὁ Ρήγας ἐννοεῖ τήν ἐπιπεδογραφία τοῦ Βελεστίνου, (βλ. παραπάνω), πού εἶναι στό τέταρτο φύλλο τῆς Χάρτας τῆς Ἑλλάδος, δίπλα ἀπό τόν τίτλο καί πάνω ἀπό τήν ἐπιπεδογραφία τῶν Ἀθηνῶν ἕνας ὕμνος στή γενέτειρά του μέ παράλληλο δίδαγμα ὅτι θά πρέπει νά τονίζουμε τὰ ἱστορικά στοιχεῖα τῆς γενέτειράς μας.

80. Ὁ ναός τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου βρισκόνταν στή θέση ὅπου εἶναι ὁ ναός ὁ ἀφιερωμένος στήν Παναγία ἀπό τό 1865. Βλ. Εὐάγγελος Χ. Κακαβογιάννης, «Ἡ "Ἐπιπεδογραφία τῆς Φεράς" τοῦ Ρήγα Βελεστινλή ἀπό ἄποψη ἀρχαιολογική», Ὑπέρεια, τόμ. 1, Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας», Ἀθήνα 1990, σ. 423-448. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Ὁ ναός "Ἅγιος Ἀθανάσιος" Βελεστίνου στήν ἐποχή τοῦ Ρήγα καί σήμερα», ἐφημ. Ἡ Θεσσαλία, Βόλος, 25 Σεπτεμβρίου 2004.

81. Ἐντύπωση προκαλεῖ τό γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας χαρακτηρίζει τή γενέτειρά του, πού τότε ἦταν ἕνα χωριό, ὡς "πόλιν". Πάντως ἔρχεται σέ ἄρμονία μέ τόν ὕμνο πού πλέκει στή γενέτειρά του μέ τό τοπογραφικό διάγραμμα τῆς, τό ὁποῖο θέτει δίπλα στόν τίτλο τῆς Χάρτας του καί πάνω ἀπό τήν ἐπιπεδογραφία τῶν Ἀθηνῶν.

82. Θά ὑπονοεῖ τήν Ὑπέρεια Κορήνη - Κεφαλόβρυσο, πού προσέδιδε τίς «φυσικές χάριτες» στό Βελεστίνο, γιά τίς ὁποῖες γράφει ὁ Ρήγας. Δυστυχῶς ὁμως τήν τελευταία στάλα τῆς ἠ Ὑπέρεια Κορήνη-Κεφαλόβρυσο τήν ἔδωσε τό 1998, τό ἔτος ἐορτασμοῦ - τί σύμπτωση - τῆς ἐπετείου τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα. Μέχρι σήμερα στέκει μέσα στήν ξεραῖλα καί τήν ἀδιαφορία τῶν ὑπευθύνων τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς γιά τά χρόνια αὐτά τῆς γενέτειρας τοῦ Ρήγα. Ἄγνοήθηκαν οἱ προτάσεις τῶν ἀρμοδίων ἐπιστημόνων τοῦ εἰδικοῦ Συνεδρίου τοῦ 1996, πού διοργανώθηκε ἀπό τόν τότε Δήμο Βελεστίνου καί τήν ΙΓ΄ Ἐφορεία Προϊστορικῶν καί Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Βόλου, γιά τό πρόβλημα τῆς

ὄλα, διὰ ν' ἀφήσωσι κἄν τὰ κόκκαλά των ἐκεῖ ὅπου ἐτάφησαν καί οἱ προπάτορές⁸³ των. Ὁ Ἀνάχαρσις δέν ἐστέκετο μήτε μίαν στιγμῆν, ἀλλ' ἔφευγε νά κρυφθῆ τό γληγορότερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Σκυθίας του».

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ρήγα γιά τήν σκληρή συμπεριφορά τῶν Ὀθωμανῶν τῆς γενέτειράς του, τοῦ Βελεστίνου, ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τούς περιηγητές⁸⁴, οἱ ὅποιοι τόνιζαν τήν ἀγριότητά τους καί τίς μεταξύ τους φιλονικίες, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τό Βελεστῖνο νά πέσει σέ μαρασμό. Ἐπίσης, αὐτή

Ἐπέρειας, τό ὁποῖο δημιουργήθηκε ἀπό τήν ἀλόγιστη ἄρδευση μέ τίς τόσες γεωτρήσεις. Οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες τότε συνιστοῦσαν: α). Τήν κατασκευή μικρῶν φραγμάτων κατά τήν διαδρομή τῶν δύο χειμάρρων, πού βρίσκονται ἔνθεν καί ἔνθεν τοῦ Βελεστίνου, ὥστε νά συγκρατεῖται τό νερό τῆς βροχῆς, νά παραμένει στήν περιοχὴ καί νά ἐμπλουτίζονται κατ' αὐτόν τόν τρόπο τὰ ὑδροφόρα στρώματά της. Παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τῆς Ἀπειράνθου Νάξου μέ τόν Μανώλη Γλέζο, πού μετά τήν δημιουργία τῶν μικρῶν φραγμάτων ὄλες οἱ βρύσες ξανάτρεξαν. β) Τό φύτεμα δένδρων στήν περιοχὴ, ὥστε νά ὑπάρχει μεγαλύτερη βροχοπτώση καί γ) Σέ ἀκτίνα τριῶν χιλιομέτρων περιμετρικά ἀπό τήν Ἐπέρεια Κρήνη-Κεφαλόβρυσο ἀπαγόρευση τῆς λειτουργίας τῶν γεωτρήσεων, μέ παράλληλη ὁμως ἀποζημίωση τῶν ἰδιοκτητῶν μέ χρήματα ἀπό τήν Ἐνωμένη Εὐρώπη, ἡ ὁποία χρηματοδοτεῖ τέτοια ἔργα γιά νά προστατευθοῦν αἰώνιες ἀρχαιότητες, ὅπως εἶναι καί αὐτή τῆς Ἐπέρειας, πού μνημονεύεται ἤδη ἀπό τόν Ὅμηρο. Οἱ «φυσικές χάριτες» τῆς γενέτειρας τοῦ Ρήγα χάνονται. Τό «νάμα θεοφιλέστατον» τοῦ Σοφοκλῆ, πού ἀναγράφει καί ὁ Ρήγας στή *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, δέν ὑπάρχει πιά στή γενέτειρά του. Εὐελπιστοῦμε, ἡ νέα γενιά τῶν ἐπιστημόνων Βελεστινιωτῶν, πού θά ἀναλάβει τίς τύχες τῆς γενέτειρας τοῦ Ρήγα, μέ αἴσθημα εὐθύνης πλέον νά ἐργασθεῖ γιά τίς «φυσικές χάριτες» της καί νά εἶναι ἀντάξια τῆς σημαντικῆς κληρονομιάς τοῦ Ρήγα Βελεστινλή.

83. Εἶναι συγκινητική αὐτή ἡ παρατήρηση τοῦ Ρήγα γιά τήν ἀφοσίωση τῶν ἀνθρώπων στους νεκρούς γονεῖς τους, πού τούς δίνει τή δύναμη νά ὑπομένουν καί τήν σκλαβιά.
84. Ἐνδεικτικά βλ. W. M. Leake, *Travels in North Greece 1801, 1805 and 1806*, Λονδίνο 1835, τόμ. IV, σ. 437-438.

τή σκληρή συμπεριφορά τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ Βελεστίνου φαίνεται ὅτι συχνά ὁ Ρήγας θά τήν ἀνέφερε στίς συζητήσεις του, ὅπως συμπεραίνεται ἀπό τόν σύντροφό του Χριστόφορο Περραιβό⁸⁵, ὁ ὁποῖος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Ὅσάκις συνέπιπτε λόγος περί τυραννίας τῶν ἐν Θεσσαλία Ὀθωμανῶν, ὁ Ρήγας ἀπέδιδε τά πρωτεῖα τῆς βαρβαρότητος καί ἀγριότητος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πατρίδος του, Βελεστίνου, προσέλεγε δέ ἀστεϊζόμενος "τά γουρούνια τοῦ Βελεστίνου ἔχουν σουρλάν (προβοσκίδα) χονδρότερον, καί δόντια σουβλερώτερα"».

Ἄργοναῦτες. Ὄταν στό κείμενο γίνεται ἀναφορά στοὺς Ἄργοναῦτες, ὁ Ρήγας βρίσκει εὐκαιρία καί γράφει γιά τόν Ἄδμητο καί τό Βελεστίνο ἀντικαθιστώντας μάλιστα, ὅπως παρατηρήσαμε, τό «Φερές» τοῦ γαλλικοῦ κειμένου μέ τό «Βελεστίνο»: «Ἄδμητος εἷς τῶν πενήντα πέντε ἀργοναυτῶν, ἦτον ἀπό τό Βελεστίνον», (σ. 116). Προσθέτουμε ὅτι παρόμοια ὁ Ρήγας ἀναγράφει «Ὁ Ἄδμητος ἦτον ἓνας ἐκ τῶν Ἄργοναυτῶν Βασιλεύς τοῦ Βελεστίνου. Τό λέγει Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος εἰς τά Ἄργοναυτικά» καί στό βιβλίο, τό ὁποῖο ὁ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας Δημήτριος Δάρβαρις⁸⁶, (1757-1823), τοῦ τό δώρισε. Μάλιστα στό βιβλίο αὐτό ἔχουμε καί αὐτόγραφο τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος σημειώνει «ἐκ τῶν τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καί τοῦτο».

85. Βλ. Χριστ. Περραιβού, *Σύντομος βιογραφία τοῦ αἰοδήμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θεπταλοῦ*, Ἐν Ἀθήναις 1860, ἐπανέκδ. 1973, σ. 7 ὑπόσημ.

86. Δημήτριος Δάρβαρις, *Ἀληθής ὁδός εὐδαιμονίας*, Βιέννη 1796, σ. 214, Εὐρετήριο, δίπλα στό ὄνομα «Ἄδμητος» ὁ Ρήγας ἀνέγραψε τό σχετικό κείμενο. Σημειώνουμε ὅτι τό βιβλίο αὐτό ἀπόκειται στήν Αἴθουσα Σπανίων Βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Παγασαί. Γιά τό ἐπίνειο τῶν ἀρχαίων Φερῶν, τίς Παγασές καί τήν γύρω περιοχή, ὁ Ρήγας παραθέτει μία ἐκτενή ὑποσημείωση, στοιχείο, πού δείχνει τήν προσωπική του γνώση γιά τά μέρη τῆς Μαγνησίας, (σ. 141-142). Συγκεκριμένα παρατηρεῖ: «Εἰς αὐτόν τόν λιμένα, κατά τήν βάσιν τοῦ ἀκρωτηρίου Πύρρας καί Δευκαλίωνος, λεγόμενον τήν σήμερον Ἰαγκίστρι⁸⁷, κεῖνται τά ἐρείπια τῆς Δημητριάδος, λεγομένης ἄχρι τοῦ νῦν Παλάτια⁸⁸. Ἔχει τά προτερήματα ὅπου διαλαμβάνει ἡ Γεωγραφία τῶν Δημητριάων, φύλ. 213. Εὐρίσκεται ἐκεῖ πλῆθος μαρμάρων μεγίστων καί τά τείχη τῆς πόλεως σῶα σχεδόν. Ἦμπορεῖ νά τά περιέλθῃ τινάς εἰς μιᾶς ὥρας διάστημα. Τῶν ὑδραγωγείων καί ἄλλων ἀρχαιοτήτων τεμάχια σώζονται.

Ἐμβαίνοντας εἰς τόν μυχόν τοῦ λιμένος, ὀνομαζόμενον Μπουμπιλιθρα⁸⁹ (τουτέστι βορβορολύθρα, ἐπειδή καί εἶναι λασπώδης ἐξ αἰτίας τῶν καταφερομένων χειμάρρων ἐν καιρῷ βροχῆς),

87. Τό τοπωνύμιο «Ἰαγκίστρι» τό μνημονεύουν ὁ W. M. Leake, *Travels in Northern Greece 1801, 1805 and 1806*, τόμ. 4, Λονδίνο 1835, σ. 367 καί ὁ Ἄνθιμος Γαζής στά 1807 στήν ὑποσημείωσή του στήν ὑπό τήν ἐπιμέλειά του ἐπανέκδοση τῆς *Γεωγραφίας τοῦ Μελετίου*, Βενετία 1807, τόμ. 2, σ. 451, καί διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

88. Ἐπίσης, τό τοπωνύμιο «Παλάτια» διατηρεῖται μέχρι σήμερα. Βλ. Δαυνιήλ Φιλίππιδης - Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, *Γεωγραφία Νεωτερική*, Βιέννη 1791, ἐπανεκδ. ἐπιμ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, ἐκδ. Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1970, σ. 102.

89. Ἡ περιοχή καί σήμερα ὀνομάζεται Μπουμπιλιθρα.

ἦτον ἡ πόλις Ἀμφαναί, καί λέγεται τήν σήμερον Κεραμίδι. Μάρμαρα καί ἀρχαιότητες εἶναι ἐκεῖ πολλαί, καί πρό πάντων δύο σπήλαια θεωρίας ἄξια εἰς περιέργων ὀφθαλμούς. Ἐκεῖ εἶναι τό Δίμηνον, Δίμηνη κοινῶς, διά τό τάς δύο μήνας τοῦ λιμένος θεωροῦν, καί ἓνα οἶκημα καλούμενον λαμινόσπιτον, ὄλος δέ ὁ πέριξ τόπος ὀνομάζεται Λάμια⁹⁰. Ἔραγε πόθεν; Ἴσως καμμία γυνή ἀπό τήν πόλιν τῆς Φθιώτιδος Λάμιαν, ἐξορισθεῖσα ἐκεῖσε διά τήν μαγικήν τέχνην τῆς, μετέδωκε τήν ὀνομασίαν τῆς, ἐπειδή οἱ χυδαῖοι καί τώρα θεωροῦσι τά πέριξ ἐκεῖνα ὡς μαγικά, ἢ καμμία ἀποικία τῆς ρηθείσης πόλεως ἔδωσε τό ὄνομά τῆς. Ἀντίκου τοῦ νησίου, ὅπου εἶναι ὁ ἅγ. Νικόλαος⁹¹, ἐπάνω

90. Τό τοπωνύμιο «Λάμια» τό μνημονεύει δέκα χρόνια ἀργότερα, τό 1807, ὁ ἄνθιμος Γαζής, ὁ. π., σ. 455. Σημειώνεται ὅτι τό τοπωνύμιο «Λάμια» σώζεται μέχρι σήμερα σύμφωνα μέ τήν κλασσική φιλόλογο κα Μαίρη Καρουκανίδου. Ἐνδιαφέρον ἔχει τό γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας προσαθεῖ νά ἐξηγήσει τό τοπωνύμιο «Λάμια».

91. Ὁ Ρήγας στή Χάρτα τῆς Ἑλλάδος, φύλλο 5, ἐπισημαίνει τήν παρουσία ἐκκλησίας στή βραχονησίδα, μέ τό σχετικό συμβολισμό τοῦ σταυροῦ, ὅπως ἐπεξηγεῖ στό τρίτο φύλλο «Ἐξηγήσεις τῶν ἐν τῇ Χάρτῃ σημείων». Κατά τή διερεύνησή μας στίς 23 Ἰουλίου 2000 μέ συγκίνηση διαπιστώσαμε ὅτι τό ἐξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πού ὁ Ρήγας ἀναφέρει, βρῆσκαται μέχρι καί σήμερα φροντισμένο ἀπό τοῦς ψαράδες τῆς περιοχῆς. Μάλιστα, τό ἐξωκκλήσι εἶναι φροντισμένο, ἀσπρισμένο, μέ περιποιημένη κεραμοσκεπή. Ὑπάρχει καί ἓνα ἀναρτημένο ἰδιόχειρο ἱστορικό σημείωμα μίας σελίδας ὅπου ἀναγράφεται πῶς τό ἐξωκκλήσι χτίστηκε γύρω στά 1900. Μέ τήν πληροφορία ὁμως τοῦ Ρήγα ὅτι τό ἐξωκκλήσι ὑπῆρχε ἤδη τό 1797 θά πρέπει νά διορθωθεῖ τό ἐνημερωτικό αὐτό σημείωμα.

Ἡ βραχονησίδα μέ τό ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπέναντι ἀπό τό Ἀγκίστρο, γιά τό ὅποια γράφει ὁ Ρήγας.

εἰς τὸ Ἄγκιστροι, εἶναι ἓνα οἶκημα μέγαλον πελεκημένον μέσφουρι εἰς μίαν μόνην πέτραν, καὶ λέγεται Δασκαλιό κατὰ παραφθοράν τοῦ Δευκαλίων. Ὅλος ὁ τόπος αὐτός ἐξουσιάζεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Μακρινίτζας⁹², οἵτινες μέ τοῦτο ἀποδεικνύουσι πὼς ἦσαν οἱ καθ' αὐτὸ πολῖται τῆς Δημητριάδος, καὶ μετὰ τὴν ἐκπόρθησίν⁹³ τῆς μετοίκησαν ἐκεῖ ὅπου εἶναι τώρα, ἢ μέρος των διεσπάρη εἰς 14 βακούφια χωρία, καὶ ὡς συμπολιταὶ εἶναι ἐνωμένοι εἰς τὰ δοσίματά των. ὄρ. Γεωγρ.[αφία Νεωτερικὴ] τῶν Δημητριέων, φυλ. 214».

Ἡ ἀναγραφή τῶσων λεπτομερειῶν γιὰ τὴν περιοχὴ μέ τίς πολλές ἀρχαιότητες, ἀλλὰ καὶ μέ τῆς ἐποχῆς του τὰ τοπωνύμια δείχνει ὅτι ὁ Ρήγας δέν τὰ γνωρίζει αὐτὰ ἐξ ἀκουῆς ἢ νὰ τὰ ἔχει διαβάσει μόνο. Φαίνεται ὅτι μάλλον θά εἶχε περπατήσει τίς περιοχές αὐτές. Χαρακτηριστικὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ ἀναφορά τοῦ Ρήγα ὅτι ἀπαιτεῖται μία ὥρα γιὰ νὰ περιέλθει κανεῖς τίς ἀρχαιότητες τῶν Παγασῶν.

Πορταριά. Γιὰ τὴν Πορταριά καὶ τὸν Κένταυρο Χείρωνα καταχωρίζει μία ἐνδιαφέρουσα ὑποσημείωση, (σ.143): «Ἄνωθεν τῆς χαριστάτης χώρας Πορταρίας (ἣτις ἔχει δίκαιον νὰ μεγαλαυχῇ ὡς ἡ τερπνοτέρα ἀπασῶν τῶν ἐκεῖσε διὰ τε τὴν τοποθεσίαν καὶ τὰς ψυχροτάτας καὶ διειδεστάτας δύο πηγὰς τοῦ ποταμοῦ, καλουμένου τὴν σήμερον Μάννα⁹⁴), κεῖται ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ τοῦ Πηλίου λεγομένη Πλησιδί, τουτέστι Πηλέας εἶδεν ἢ Πηλέως ἴδιον. Ἐκεῖ εἶναι ἐν σπήλαιον⁹⁵ εὐρουχωρό-

92. Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς σημειώνει ὅτι στὴν περιοχὴ «Λάμια» εἶναι «οἱ ἀγροὶ τῶν Μακρινιτσιωτῶν». Βλ. Μελετίου, *Γεωγραφία*, ὁ. π., σ. 451.

93. Θά ἐννοεῖ τὴν κατάκτηση τῆς Δημητριάδος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πού συνέβη μαζί μέ τὴν ὑπόλοιπο Θεσσαλία στὰ 1423, καὶ οἱ ὅποιοι μετέφεραν τὴν ἔδρα τους στό κάστρο τοῦ Βόλου. Βλ. Βαγγέλης Σκουβαρῶς- Κίτσος Μακρῆς, *Ἀρχαιολογικὸς καὶ ἱστορικὸς ὁδηγὸς Θεσσαλίας*, Βόλος 1958, Β' ἔκδοση, 1999, σ. 23.

94. Οἱ πηγές ἀναφέρονται σήμερα μέ τὴν ὄνομασία «Μάννα».

τατον μέ χωρίσματα διάφορα μέσα. Καί ἐπειδή σώζεται αὐτό τό ἔχνος τῆς φερωνύμου ὀνομασίας τοῦ Πηλέως μέχρι τοῦ νῦν, ἄν μοι ἦτον συγχωρημένον⁹⁶, ἐγὼ ἤθελεν εἰπῶ ὅτι ἐκεῖ ἴσως ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ ἥρωος αὐτοῦ καί τῆς Θέτιδος, καί τούτου ὑποτιθεμένου, ἔπεται καί ὁ Κένταυρος Χείρων ἐκεῖ νά ἀνέθρεψε τόν Ἀχιλλέα, ὡς εἰς ἐγνωσμένον εἰς τούς γονεῖς του τερπνόν, ὑγιεινόν καί παράμερον τόπον».

Γόννοι. Γιά τό χωριό Γόννοι τῆς Θεσσαλίας παραθέτει μία ὑποσημείωση: «Κατά τήν περιγραφὴν ὅπου κάμνει ὁ συγγραφεύς, φαίνεται πὼς νά ἦτον οἱ Γόννοι κάτω ἀπὸ τόν Προφήτην Ἥλιαν, εἰς τὰ ἀριστερά τῆς Σαλαμβριᾶς, ἐκεῖ ὅπου ὀνομάζεται τώρα Μετόχι, ἐπειδὴ ἐκεῖ συσφίγγεται ὁ ποταμός. Ὁ τόπος αὐτός ἐξουσιάζεται ἀπὸ τήν Ράψανη⁹⁷», (σ. 147). Φαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε προσωπική γνώση τῆς περιοχῆς, πού βρίσκεται στὰ Τέμπη.

Τέμπη. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ σημαντικὴ ὑποσημείωση τοῦ Ρήγα γιὰ τὰ Τέμπη, στοιχεῖο πού δείχνει τό ἐπίπεδο τῶν γνώσεων τοῦ Ρήγα καθὼς καί ὅτι μελετοῦσε τὰ σχετικὰ

95. Ὁ Ρήγας στὴ *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος* σημειώνει τό σπήλαιο στό Πήλιο καί τό ὀνομάζει «Ἄντρον τοῦ Χείρωνος». Ὡς «σπήλαιον τοῦ Ἀχιλλέως» τό μνημονεύει καί ὁ W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμ. 4, Λονδίνο 1835, σ. 385.

96. Ἡ φράση «ἄν μοι ἦτον συγχωρημένον, ἐγὼ ἤθελεν εἰπῶ» δείχνει τὴ δυναμικότητα τοῦ Ρήγα ἐκφράζοντας τὴν προσωπική του ἄποψη, ὅπως ἐπισημάναμε καί σὲ ἄλλες ὑποσημειώσεις.

97. Ὡς «Ράψανη» μνημονεύεται ἀπὸ τούς Δανιὴλ Φιλιππίδη καί Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, *Γεωγραφία νεωτερικὴ*, 1791, ἐπανέκδοση μὲ ἐπιμέλεια Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Ἀθήνα 1970, σ. 124. Σημειώνουμε ὅτι ὡς «Ράψανη» ἀποκαλοῦνταν μέχρι πρόσφατα ἀπὸ τούς κατοίκους τῶν Γόννων καί ὑπάρχει τό τοπωνύμιο «Μετόχι», ἐνῶ βρίσκονταν καί ὁ «Προφήτης Ἥλιας», (πληροφορία κ. Ἀναστασίας Τσιαπλέ, ἐκ Γόννων καταγομένη).

μέ την Ἑλλάδα βιβλία τῆς ἐποχῆς του. Σημειώνει ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε ἴδιαν ἀντίληψη γιά τήν ὠραιότητα τοῦ τοπίου τῶν Τεμπῶν, «ἴδον αὐτοψεῖ τήν ἀπερίγρατον ὠραιότητα ἐκείνου τοῦ τόπου» καί μάλιστα τονίζει ὅτι ἤπιε νερό ἀπό τήν πηγὴ πού ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Ἐφροδίτης, πού τώρα εἶναι ἀφιερωμένος στήν Ἁγία Παρασκευή.

Ἀπάντηση στίς κατηγορίες τοῦ Pauw

Ὁ Ρήγας γράφει τά σχετικά μέ τήν ὠραιότητα τῶν Τεμπῶν γιά νά ἀπαντήσῃ στίς ἀήθεις κατηγορίες τοῦ Γερμανοῦ Καθολικοῦ φιλοσόφου Corneille de Pauw (1739-1799), ὁ ὁποῖος στήν «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος»⁹⁸ ἔγραψε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του καί ἐναντιώνονταν στήν ὠραιότητα τῶν Τεμπῶν, χωρὶς νά ἔχει ἐπισκεφθεῖ τήν Ἑλλάδα. Συγκεκριμένα ὁ Ρήγας παρατηρεῖ:

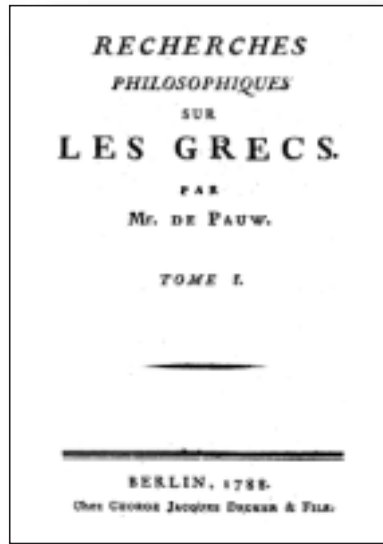
«Ὁ κύρ. Πάβ εἰς τήν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, τόμ. α΄, σελ. 32, λέγει περὶ τῶν Τεμπῶν ταῦτα: "Οἱ ἀρχαῖοι μᾶς ἄφησαν τέσσαρας περιγραφάς τῶν Τεμπῶν, αἱ τοῦ Πλινίου καί τοῦ Αἰλιανοῦ εἶναι καθαρώς μυθώδεις, αἱ τοῦ Τίτου Λιβίου καί τοῦ Ὀβιδίου εἶναι ἀκριβῶς σύμφωνοι μέ τήν ἀλήθειαν. Οἱ νε-

98. Τό βιβλίον φέρει τὸν τίτλον Corneille de Pauw, *Recherches philosophiques sur les Grecs*, Berlin, Chez George Jacques Decker & Fils, 1788, τόμ. 1, σ. 32. Σημειώνουμε ὅτι τὸν ἴδιον χρόνον κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον ἐκδοτικὸν οἶκον ἄλλες δύο ἐκδόσεις, στοιχεῖο πού δείχνει τὴν μεγάλη διάδοση τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέως, μία στὸ Βερολίνο καί μία στὸ Παρίσι, ἐκδόσεις πού βρίσκονται στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη καί τίς ὁποῖες διερευνήσαμε. Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῆς σελίδος 32 πού ὁ Ρήγας ἀναφέρει συμπεραίνουμε ὅτι θὰ χρησιμοποίησε τὴν ἀνωτέρω ἐκδοση, διότι στίς ἄλλες δύο ἐκδόσεις βρίσκεται σὲ διαφορετικὸν ἀριθμὸν σελίδας λόγω διαφορετικοῦ μεγέθους τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καί τοῦ βιβλίου. Ἀκόμη ἐπισημαίνουμε ὅτι ὁ Ρήγας εἶναι ὁ πρῶτος πού καταφέρεται ἐναντίον τῶν κατηγοριῶν τοῦ Pauw.

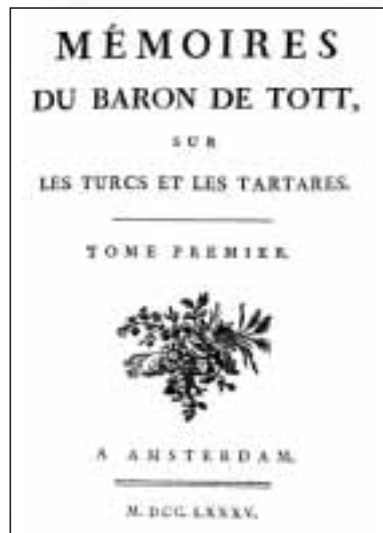
ώτεροι περιηγηταί καί οί καταγράψαντες τά ύπομνήματα των, ώς ό μπαρωών Τότ⁹⁹, ήσαν τόσον άμαθεΐς εις τήν άρχαΐαν γεωγραφίαν, όπου συντυχαΐνουσιν άδιακόπως διά τά Τέμπη ώσαν διά μίαν τερπνήν πεδιάδα. Έν καιρω όπου ό Αΐλιανός, όστις μέ όλον όπου τά υπερεξεθείασε τόσον, προσδιορίζει τό πλάτος των μόνον ένα πλέθρον, ή περίπου δεκαπέντε όργυιών. Λοιπόν δέν είναι μεγίστη ματαιοφροσύνη, εις τήν όπουϊαν έπεσον διδόντες τό όνομα τερπνής πεδιάδος εις ένα κατάστενον δεκαπέντε όργυιών πλάτους";

Πίπτει όμως εις παραλογισμόν, λαμβάνοντας τό μέρος αντί του όλου. Άληθινά, εις τήν άρχήν είναι στενή ή κοιλάς, πλύν, ακολουθώντας τό τρέξιμον του Πηνεοϋ πλατύνεται καί εκτείνεται άμφοτέρωθε, περισσότερον δέ εις τήν

⁹⁹ Η σελίδα τίτλου του βιβλίου «Memoires du baron de Tott», που μνημονεύει ό Ρήγας.

⁹⁹ Ο τίτλος του βιβλίου του Pauw, «Recherches Philoso-phiqew sur les Grecs», 1788.

99. Francois baron de Tott, 1733-1793. Μάλλον ό Ρήγας θά είχε υπ' όψιν του τή σχετική άναφορά, που έντοπίσαμε σε μία ύποσημείωση στο

ἀριστεράν ὄχθην, ὅπου εἶναι καί πεδιάδες, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσση θερίζεται. Εἶδον αὐτοψεί¹⁰⁰ τὴν ἀπερίγραπτον ὠραιότητα ἐκείνου τοῦ τόπου, ἔπιον καί νερόν ἀπό τὸ ὑπόγειον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, νῦν δέ ἀγίας Παρασκευῆς. Δέν ἔχει κόσμον τέχνης, ἀλλὰ τίς κοσμιωτέρα τῆς φύσεως;

Ὁ κύριος Πάβς πρέπει νά εὔγη ἀπό τὸ βόρειον φροντιστήριόν του, νά γίνῃ αὐτόπτης τῆς τοποθεσίας ἐκείνης, καί τότε, πειθόμενος, ἀνυπερεθέτως θέλει ὁμολογήσει, ὡς ὁ Τότ, τὴν ὑπεροχὴν των ἀπὸ κάθε ἄλλην. Εἶδέ καί ἀπιστῆ εἰς τοὺς αὐτόπτας καί λογομαχεῖ ἰσχυρογνωμονῶν, εἶναι ἄδικος»¹⁰¹.

Στὴ συνέχεια ὁ Ρήγας ἀναφέρεται στίς ἄδικες κατηγορίες ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, πού γράφει ὁ Corneille de Pauw¹⁰², καί γιὰ τὸ συμπέρασμα στοῦ ὁποῦο κατέληξε ἀπὸ τὴν ἀπάντηση κά-

---

«*Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*», Amsterdam 1785, τόμ. II, σ. 215, «On voit deux autres Monts Olympes, l'un dans l'Asie mineure... l'autre en Europe, dans le golphe de l'ancienne Thessalonique. Ce dernier auprès duquel est un petit vallon qu'on nomme encore la vallée de Tempé, aurait des droits mieux constatés; mais l'aspect de ces différentes montagnes ne mérite aucune préférence».

100. Οἱ φράσεις «εἶδον αὐτοψεί» καί «ἔπιον καί νερόν» δεικνύουν ὅτι ὁ Ρήγας θά πέρασε ἀπὸ τὰ Τέμπη καί εἶχε προσωπικὴ ἐμπειρία, μάλλον κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς μετάβασεως του στὴν Κωνσταντινούπολη.

101. *Νέος Ἀνάχαρσις*, 1797, σ. 149-151.

102. Ὁ Ρήγας δέν μνημονεύει γιὰ τὸ κείμενο αὐτὸ τὴ σχετικὴ σελίδα τοῦ γαλλικοῦ βιβλίου, δίνοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι συνέχεια τοῦ προηγουμένου κειμένου, πού γράφει γιὰ τὰ Τέμπη. Ἡ διερεύνηση ὁμως τοῦ βιβλίου τοῦ Pauw, *Recherches philosophiques sur les Grecs*, 1788, μᾶς ἔδειξε ὅτι τὸ ἀντλήσε ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο καί τίς σ. 102-103, στοιχεῖο πού δείχνει ὅτι ὁ Ρήγας μελέτησε τὸ βιβλίο. Σχετικὰ βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Δύο "κατήγοροι τοῦ Γένους": C. De Pauw (1788) καί J.S. Bartholdy (1805)», περιοδ. *Ἐποχές*, τεύχ. 41, Σεπτέμβριος 1966, σ. 281-296. Πασχ. Κιτρομηλίδης, «Κριτικὴ καί Πολιτικὴ: Ἡ ἰδεολογικὴ σημασία τῆς ἐπίκρισης τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸν J.S. Bartholdy», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, τόμ. 24, 1981, σ. 377-409, ἐδῶ στή σ. 383.

ποιου Ἑλληνα, πώς τάχα ἂν οἱ Ἑλληνες ἀποκτήσουν τήν πρότερή τους δόξα θά σφάξουν τούς μή ὀρθοδόξους. Καί ὁ Ρήγας ἐπιστημονικότατα τονίζει πώς δέν εἶναι δυνατόν ἀπό τό μέρος νά κατακρίνει κανείς τό ὅλον, φέρνοντας ὡστόσο καί ὁ ἴδιος ἕνα ἀντίστοιχο εὐστοχο παράδειγμα μέ τούς Γερμανούς τοῦ Βουκουρεστίου, γιά νά δείξει τό παράλογο τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου:

«Λέγει ἔτι πώς ἠρώτησεν ἕναν Ἑλληνα (ὅστις ἴσως νά ἦτον κροεοπώλης): Τί ἤθελε κάμη τό ἔθνος του, ἂν ἤθελε λάβῃ τήν πρώτην του λαμπρότητα;". Ἐκεῖνος τάχα νά ἀπεκρίθη ὅτι "πρῶτον κίνημά του ἤθελεν εἶσται νά σφάξῃ τούς μή ὀρθοδόξους"¹⁰³. Καί δράττεται λαβῆς πρὸς γενικὴν τῶν Ἑλλήνων κατηγορίαν. Ὁμοιάζει τοῦτο ὡσάν νά ἐρωτήσῃ τινάς τούς ἐν Βουκουρεστίῳ ἄρματοποιούς Γερμανούς, ποῖα ψηφίσματα ἔχουσι νά ἐκδοθῶσιν εἰς τό μέλλον ἀπό τό βουλευτήριον τῆς πατρίδος των; καί ν' ἀκούσῃ, ὅτι πρῶτον θέλει εἶναι τό νά κοπῶσιν οἱ πόδες ὄλων ἐκείνων ὁποῦ δέν ἄρματηλατοῦσι! Καί ἐδῶ ἀπό τοῦ μέρους τό ὅλον κατακρίνει».

Ἀπό τό κείμενο διαπιστώνεται ὅτι ὁ Ρήγας ἦταν ἐνήμερος τῶν βιβλίων πού γράφονταν στήν Εὐρώπη γιά τήν Ἑλλάδα, ὅπως τοῦ Rauw καί τοῦ Tott καί βρῖσκει τήν εὐκαιρία νά ἀντικρούσει τίς κατηγορίες τοῦ πρώτου καί νά χρησιμοποιήσῃ ἀντίστοιχα τή θετική γραφή τοῦ δευτέρου. Δεῖγμα τῆς εὐρύτητας τοῦ πνεύματος τοῦ Ρήγα καί τῆς πολυμέρειάς του σέ καιρό

103. Σημειώνεται ὅτι ὁ Ρήγας ἄλλη μία φορά κάνει ἀναφορά στούς «ὀρθοδόξους» καί συγκεκριμένα στόν «Ἕμνο πατριωτικό», στροφή 13, τονίζει:

«Ὅποιος λοιπόν εἶναι καλός,
καὶ ὀρθόδοξος χριστιανός,
μέ τ' ἄρματα στό χέρι,
ἄς δράμῃ σάν ξεφτέρι,
τό Γένος του νά σώσῃ
μέ χαρά, μπρέ παιδιά!».

πού προετοιμάζονταν για τήν ἐπανάσταση. Θεωροῦσε ὁμως πολὺ σημαντικὴ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων, μέ τὴν ὑπόμνηση τῆς ἀρχαίας ἱστορικῆς κληρονομιάς.

Βλαχία. Σχετικὰ μέ τίς προσωπικές παρατηρήσεις τοῦ Ρήγα ἐπισημαίνουμε ὅτι δέν καταγράφει μόνο τίς ἐμπειρίες του, πού εἶχε στήν Ἑλλάδα, ἀλλά καταγράφει καί παρατηρήσεις ἀπό τὴ διαβίωσή του στή Βλαχία, ὅπως ἐκεῖνη πού εἶδε στό

Τό «Γιούργιοβο» μέ τὴ γέφυρα καί τὴ νησίδα στό Δούναβη ποταμὸ, τὰ ὁποῖα μνημονεύει ὁ Ρήγας.

Γιούργιοβο. Συγκεκριμένα ὅταν τὸ γαλλικὸ κείμενο γράφει γιὰ τὴν ρίψη κλαδιοῦ στά νερά τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ συνοδευόμενα μέ κρυφές εὐχές, ὁ Ρήγας βρίσκει τὴν εὐκαιρία καί μνημονεύει μία παρόμοια παραδοσιακὴ πρακτικὴ, μάλιστα νεαρῶν Τούρκων μέ κείμενα ἀπὸ τὸ Κοράνιο. Συγκεκριμένα σημειώνει: «Τῷ 1788¹⁰⁴ ἔτει ὄντας εἰς τὸ Γιούργιοβο εἶδον (τὴ παραμονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου) νὰ γράφωσιν εἰς μικρὰ χαρτὰ παντός χρώματος μίαν τετραστικὸν εὐχὴν ἐκ τοῦ

Κουρανίου. Τῇ αὐγῇ, ἔρχονται εἰς τὴν γέφυραν ὅπου ἐνώνει τὰ δύο κάστρα ὅλοι οἱ νέοι καὶ νέοι τοῦρκοι καὶ ρίπτουσιν ἕκαστος τὴν εὐχὴν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐὰν πέσῃ μέ τὰ γράμματα πρὸς τὸν οὐρανόν, ὑπανδρείαν καὶ παντοειδῆ εὐτυχίαν δη-

104. Ἡ χρονολογία 1788 εἶναι ἡ πρώτη γνωστὴ μέχρι τώρα καταγεγραμμένη ἡμερομηνία γιὰ τὴν διαμονὴ τοῦ Ρήγα στή Βλαχία.

λοι. Ἐν πρὸς τὸ νερόν, δυστυχίαν· εἶδέ καὶ καταποντισθῆ, θάνατον. Συναναμίγνυνται αἱ χαροποαὶ κραυγαὶ τούτων μετὰ δάκρυα καὶ τὴν κατῆφειαν ἐκείνων καὶ ἅμα ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου διασκορπίζεται ἡ συνάθροισις», (σ. 295).

Ἐπίσης ὁ Ρήγας προσθέτει τὴ σχετικὴ ἐμπειρία του ἀπὸ τῆ Βλαχία στὸ σημεῖο πού ὁ Γάλλος συγγραφέας γράφει γιὰ τὰ μικρὰ πτηνά, τὰ ὁποῖα κυνηγημένα ἀπὸ τὰ γεράκια ἀναγκάζονται καὶ καταβαίνουν στὴ γῆ καὶ οἱ ἄνθρωποι τὰ σκοτώνουν μετὰ ξύλα καὶ τὰ πιάνουν μετὰ βρόχια, παρατηρῶντας ὅτι δέν εἶναι πρώτη φορά. «ὅπου ἄσπονδοι ἐχθροὶ ἠνώθησαν, διὰ νὰ μὴν ἀφίσωσιν καμμίαν σωτηρίαν εἰς τὴν ἀδυναμίαν». Συγκεκριμένα παρατηρεῖ: «Τοῦτο γίνεται καὶ τὴν σήμερον ἐν τῇ Βλαχίᾳ εἰς τὰς τοπαρχίας Βλάσκαν, Τέλ Ὀρμάνι καὶ Ὀλτον. Οἱ χωριάται ἐξέρχονται εἰς τὴν πεδιάδα, ρίπτουν ταῖς σκούφιαις τους εἰς τὸν ἀέρα ὑψισταμένων τῶν ξεφτερίων, ἢ τῶν ἀνεμοστάτων, κτυποῦσι μετὰ ξύλα τὰ μικρὰ πτηνά, δέν δίδουσι ὁμως κανένα τοῖς συντρόφοις των, λέγοντες πὼς φεύγουσιν ἀφ' οὗ ἔχουσι τί νὰ φάγωσιν. Οἱ κυνηγοὶ αὐτοὶ λέγονται Χεριάσηδες εἰς τὴν αὐτόχθονα διάλεκτον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν πτηνῶν ἢ τῆς κραυγῆς χέρο. χέρο. δι' ἧς τὰ ἐκπλήττουσι», (σ. 332).

Μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος»

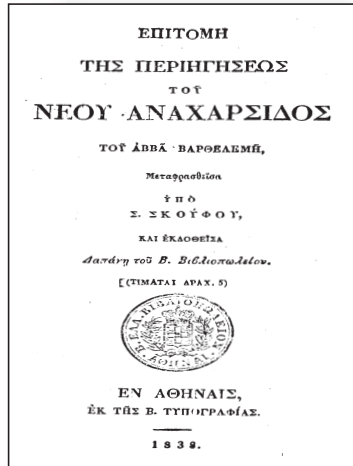
Τὸ πολύτομο ἔργο τοῦ Γάλλου συγγραφέως Barthélemy μεταφράσθηκε στὰ ἑλληνικά καὶ ἐκδόθηκε τὸ 1819 σὲ ἑπτὰ τόμους στὸ 8ο σχῆμα, ἐνῶ μία ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου ἐκδόθηκε τὸ 1838. Οἱ τίτλοι ἔχουν ὡς κατωτέρω:

1) «Περιήγησις τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τοῦ Ἀββᾶ Βαρθολομαίου μετενεχθεῖσα δ' ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς διάλεκτον καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα μετὰ τοὺς ἀνήκοντας αὐτῇ πίνακας παρὰ τοῦ ρωσικοῦ ἐπωνυμ. Συμβούλου Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου τοῦ ἐξ Ἀγγιᾶλου.

Ἡ σελίδα τίτλου τῆς ἔκδοσης τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος» ἀπὸ τὸν Χρυσόβερgh Κουροπαλάτη, 1919.

Τόμος Πρῶτος. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας κατὰ τὴν τυπογραφίαν τοῦ Κ. Ἰωάννου Σνειρέρου, 1819».

Σημειώνουμε ὅτι στή σ. ιδ' τῆς εἰσαγωγῆς μνημονεύονται οἱ δύο προγενέστεροι τόμοι, πού ἐκδόθηκαν τό 1797 ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σακελλάριο καί τὸν Ρῆγα Βελεστινλή. Ἐπί πλέον παρατηρήσαμε ὅτι ἐνῶ στό κείμενο δέν ἀναγράφει τὰ νεοελληνικά τοπωνύμια δίπλα στὰ ἀρχαῖα, ὅπως ἔκανε ὁ Ρῆγας, ὁμως τὰ ἀναγράφει στὸν Πίνακα πού παρατίθεται. Προσθέτουμε ὅτι παρουσίαση τῆς ἔκδοσης αὐτῆς ἔγινε στὸν Ἑρμῆ τό Λόγιο¹⁰⁵ τοῦ 1820.

2) «Ἐπιτομή τῆς Περιγηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος τοῦ Ἀββᾶ Βαρθελεμῆ. Μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Σ. Σκούφου, καί ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ Β. Βι-

Ἄ τῆς τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος, τοῦ Σ. Σκούφου, Ἀθήνα 1838.

105. Δημήτριος ὁ Χαρίδημος, «Ἐκθεσις συνοπτικὴ τῆς Περιγηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος καί τῆς μεταφράσεως αὐτῆς εἰς τὴν κοινὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον», Ἑρμῆς ὁ Λόγιος, Βιέννη 1820, φωτομηχανικὴ ἐπανέκδοση ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καί Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθήνα 1990, σσ. 595-599.

βλιοπωλείου. *Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς Β. Τυπογραφίας 1838*».

Ἐπισημαίνουμε ὅτι στήν εἰσαγωγή δέν μνημονεύονται οἱ προγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ Γεωργίου Σακελλάριου, τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καί τοῦ Χρυσοβέργη Κουροπαλάτου καί δέν ἀναγράφονται οἱ σχετικές ὑποσημειώσεις τοῦ γαλλικοῦ κειμένου.

Ἐπανεκδόση τοῦ «*Νέου Ἀναχάρσιδος*» τοῦ Ρήγα

Ὁ τέταρτος τόμος «*Νέος Ἀναχάρσις*», Βιέννη 1797, τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ ἐπανεκδόθηκε μέχρι τώρα συνολικά τρεῖς φορές:

1) Ὁ Λέανδρος Βρανούσης ἐξέδωσε τόν τέταρτο τόμο «*Νέος Ἀνάχαρσις*» στή Σειρά Ἔπαντα Νεοελλήνων Κλασσικῶν, *Ρήγας Βελεστινλῆς-Φεραῖος*, Ἀθήνα 1968, τόμ. 2, σ. 435-567.

Σημειώνουμε ὅτι στήν ἔκδοση αὐτή περιλήφθησαν ἀπό τή μετάφραση τοῦ Γεωργίου Βεντότη μόνο περί τίς 24 σελίδες ἀπό τίς 98 καί ἐπί πλέον δέν περιέχεται Εὐρετήριο ὀνομάτων προσώπων, τόπων καί πραγμάτων.

2) Στή Σειρά τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, «*Ρήγα Βελεστινλῆ, Ἔπαντα τά Σωζόμενα*»¹⁰⁶, Τέταρτος τόμος, Ἀθήνα 2000, μέ Εἰσαγωγή-Ἐπιμέλεια-Σχόλια τῆς Ἄννας Ταμπάκη ἐκδόθηκε ὁ «*Νέος Ἀνάχαρσις*» τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, ὅπου περιέχεται ἐπί πλέον γλωσσάριο, εὐρετήριο ὀνομάτων προσώπων καί τόπων καί ἓνα ἐπίμετρο.

3) Ἀπό τήν Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα ἐπανεκδόθηκε ὁ Τέταρτος τόμος «*Νέος Ἀνάχαρσις*», Ἀθήνα 2006, μάλιστα καί σέ ἀναστατική μορφή μέ Ἐπι-

106. Ἡ Σειρά «*Ρήγα Βελεστινλῆ, Ἔπαντα τά Σωζόμενα*», Ἀθήνα 2000, τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι περιλαμβάνονται ὅλα τά ἔργα τοῦ Ρήγα, ἐνῶ εἶναι ἐλλιπής, διότι δέν περιέχονται ἡ «*Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*», ἡ «*Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας*», ἡ «*Γενική Χάρτα τῆς Μολδοβίας*» καί ἡ εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

μέλεια-Εισαγωγή-Εύρετήριο του Δημ. Καραμπερόπουλου. Ἐπιπλέον περιέχεται καί στόν ψηφιακό δίσκο (CD-ROM) μέ τά ΑΠΑΝΤΑ τοῦ Ρήγα, τά ὅποια κυκλοφόρησαν τό 2007 γιά πρώτη φορά ὀλοκληρωμένα καί μέ τά εύρετήρια ἀπό τήν Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα.

Ἐπεξήγηση μερικῶν λέξεων

ἀδιαυθέντευτον 309: ἀνυπεράσπιστο, ἀδιαφέντευτο
ἀμοιβαδόν: 294: ἀμοιβαίως
ἀναλῶ 111: λιώνω
ἀνεπίβατος 128: ἀπροσπέλαστος, ἀπρόσιτος
ἀνευχαριστία 105: γιά τή λέξη τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «*répugnance*», ἀπέχθεια, ἀποστροφή
ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου 295: ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου
ἀντεριστής 228, 287, 230: ἀντίπαλος
*ἀντηχολογῶ*¹⁰⁷ 195: ἀντηγῶ, «καταπνιγμένοι ἀπό τās ὀξείας φωνάς ἀφ' ὧν ἀντηχολογεῖ ἡ σάλλα»
*ἀξιοπιστότης*¹⁰⁸ 216: μεταφράζεται τό «*crédit*»
ἀξιότης 216: ἀποδίδει τό «*mérite*»
ἀπαιρωῶ, 257, 307: κρεμνῶ, ἀναστέλλω, ἀναβάλλω, διακόπτω
ἀπεσχοιτισμένοι αἰῶνες 222: ἀπομακρυσμένοι αἰῶνες, Ἐποδίδει τοῦ γαλλικοῦ κειμένου τό «*siècles éloignes*» (p. 197)
ἀπρωρημένα 153: κρεμασμένα, προσηλωμένα, ἀπό τό ρῆμα ἀπαιρωῶ «τά βλέμματά μου, μέ ὄλον ὀποῦ ἦτον ἀπρωρημένα εἰς ἓνα πλῆθος ἡδονικῶν θεαμάτων»
Ἄρκτος 149, 183, 184, 202: Βορρῶς

107. Ὁ Στέφ. Κουμανούδης, *συναγωγή νέων λέξεων*, Ἀθήνα 1900 (1980), σ. 96, τήν ἀναγράφει ὡς νέα λέξη τοῦ Ρήγα.

108. Ἡ λέξη «ἀξιοπιστότης» ἴσως εἶναι φτιαγμένη ἀπό τόν Ρήγα. Στό Λεξικό τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, Βιέννη 1809, ἀπαντᾶται ἡ λέξη «ἀξιοπιστοσύνη».

- ἄσπρα¹⁰⁹ 320: χρήματα
 αὐτεξουσιότης¹¹⁰ 117: ἀποδίδει τό «indépendance»
 αὐτοκράτωρ 167, 225, 257: ἀποδίδει τόν ὄρο «souverain»
 αὐτοκρατορία 188: ἀποδίδει τόν ὄρο «empire», ἐνῶ στή σ. 167
 καί 345 τό μεταφράζει ὡς «βασίλειον» καί στήν ἴδια σελί-
 δα ὡς «βασίλειον» ἀποδίδει τό «état»
 διάρκησις¹¹¹ 166, 293: διάρκεια
 δικαιώνησις 51: διαιώνιση. Πρέπει νά ἀφαιρεθεῖ τό γράμμα κ
 διαφενδεύω 222: ὑπερασπίζω
 διπλώνω¹¹² 292, 346 καί ἐπιδιπλώνω. 290, 292: διπλασιάζω
 δόσιμον¹¹³ 203: φόρος
 δυσωπῶ 218: ἰκετεύω
 ἐγκαλεσμένοι¹¹⁴ 258: κατηγορούμενοι
 ἐγκεχυμένος 206: εἰδήμων, πεπειραμένος, ἀποδίδει τό versè
 τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «τόσον ἐγκεχυμένος εἰς τήν γνῶσιν
 τῶν ἀρχαίων χρήσεων», μετοχή παρακειμένου τοῦ ἐγχεομαι
 ἐκκάλυψις 207: ἐφεύρεση
 ἐκονεύσαμεν 146: κωνεύω=σταυθμεύω πρὸς ἀνάπαυση ἢ
 ὕπνο, καταλύω
 ἐκπεπληγμένοι 236: μετοχή παρακειμένου τοῦ ἐκπλήττομαι

109. Ὁ Γ. Βεντότης, *Τριγλωσσον λεξικόν*, Βιέννη 1790, σημειώνει
 «argent= τά χρήματα, κοινῶς τά ἄσπρα».

110. Τόν ὄρο «αὐτεξουσιότης» ἀναγράφει καί ἡ *Ἐφημερίς*, Βιέννη 1797,
 σ. 925. Μέ τήν εὐκαιρία τονίζεται ὅτι θά πρέπει νά γίνει μία συστη-
 ματική μελέτη τῶν κειμένων τοῦ Ρήγα καί τῶν κειμένων τῆς «*Ἐφη-
 μερίδος*», πού ἐξέδιδαν στή Βιέννη οἱ ἀδελφοί Πούλιου, γιά νά δεῖ
 κανεῖς τίς λέξεις καί ὄρους πού παράλληλα χρησιμοποιοῦνται.

111. Ὁμοίως θά εἶναι μᾶλλον λέξη πλασμένη ἀπό τόν Ρήγα.

112. Τῇ λέξει «διπλώνω» ὁ Ρήγας ἀναγράφει καί στά *Δίκαια τοῦ Ἀνθρώ-
 που*, ἄρθρο 35. Ἐπίσης καί ἡ *Ἐφημερίς*, Βιέννη 1797, σ. 509.

113. Ὁ ὄρος «δόσιμον» χρησιμοποιεῖται καί στό *Σύνταγμα*, ἄρθρα 20, 53
 καί 101.

114. Ὁ Ρήγας στά ἄρθρα 55 καί 96 τοῦ Συντάγματός του χρησιμοποιεῖ τόν
 ὄρο «ἐγκάλεσις».

- ἐλευθεριότης 324: γεναιότης, μεταφράζει τό «*générosité*»¹¹⁵.
 ἐμβριμός¹¹⁶ 346: λύπη καί ἀποδίδει τό «*émotion*»
 ἐμπεφωλευμένος 152: ἐμφωλεύω = ἐνυπάρχω κάπου κρυμμέ-
 νος, κρύπτομαι ἐντός τινός
 ἐνεβλήθημεν ὡς διαβάται εἰς τό πλοῖον 176: ἐμβάλλομαι=
 εἰσέρχομαι, ἐπιβαίνω πλοίου
 ἐνθέσπισις¹¹⁷ 213: ἐνθεσπίζω, εἰσάγω θεσμό
 ἐπέκβασις 136: ἔκβαση
 ἐπιδραψιλεύω 218: παρέχω, χορηγῶ πλουσιοπαρόχως, μετα-
 φράζει τό «*prodiguer*»
 ἐργοποιῖα 207: ἐργαστήρια, ἐργοστάσια ἀποδίδει τό
 «*manufactures*» (p. 185)
 ἐφελκύω 155, 291, 300, 305, 320: προσελκύω, «ἐφελκύσει τόν
 θαυμασμόν» 300, 305, 320, «ἐφελκύσθημεν ἀπό μελωδι-
 κούς φθόγγους» 155
 ἐφετώτερον 204: πῖο ἐπιθυμητό, ἀπό τό ἐφίεμαι
 ἐφηδύνθησαν¹¹⁸ 178: ἐφηδύνω, ἐπί+ἡδύνω
 ἐχέτλη 273: λαβή τοῦ ἀρότρου
 ἡδονή 202: εὐχαρίστηση, μεταφράζει τή λέξη «*plaisir*» (p. 180)
 θαμιζόμενον 242: θαμίζω=συχνάζω
 θεμωνιάζει 113: θημωνιάζει, συγκεντρώνει
 θεμωνιασμένους 155¹¹⁹: σωριασμένους

115. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Γ. Βεντότης, ὁ. π., τό «*générosité*» τό μεταφράζει ὡς «γενναιότης, ἐλευθεριότης».

116. Τό οὐσιαστικό «ἐμβριμός» ἴσως εἶναι πλασμένο ἀπό τόν Ρήγα, ἐνῶ στά λεξικά ἀπαντῶνται «ἐνβριμήσις», δυσφορία, δυσανασχέτηση, ὅπως καί «ἐμβρίμημα».

117. Μᾶλλον ἡ λέξη εἶναι πλασμένη ἀπό τόν Ρήγα.

118. Τό ρήμα «ἐφηδύνομαι» ἀναγράφεται στήν «*Ἐφημερίδα*» τῶν Πουλίων, 21 Ἰουλίου 1797, σ. 671.

119. Βλ. Ἑμμανουήλ Κοραῖ, *Λεξικό τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδους Γραμματείας, 1100-1669*, τόμ. Ζ', Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 123, «Συνδύο, συντρεῖς, συντέσσερες χαμαί θεμωνιασμένοι», Θρ. Κυπρ. Μ. 266.

ἰξευτής 227: ὁ συλλαμβάνων πτηνά δι' ἰξοῦ
 καθημεροσύως 205: ἀποδίδει τό «journallements», (p. 183)
 καθωραῖζω 209: ὠραῖζω, καλλωπίζω
 κατασταίνω 123, 145, 157, 203: κάνω
 καταστήματα 169: θεσμός, θέσπιση, μεταφράζοντας τό
 «établissement»
 κινήμος¹²⁰ 161: ἀναχώρηση, ξεκίνημα
 κλόνισμα¹²¹ 166: κλονισμός
 κατεκερδέσθη 200: κατακερδαίνω=ὠφελοῦμαι, κερδίζω
 κρισολογήματα¹²² 258: κρίσεις, ἀποδίδει τό «judgements»
 κρισολογία¹²³ 102, 253: κρίση, ἀπόφαση
 κριτήρια¹²⁴ 253: δικαστήρια.
 κώχη 108: γωνιά, ἀποδίδει τό «réduit»
 λίσκος 227: σκαπάνη
 μεταωροῦμαι 282: μετακινούμαι
 μισεύω 112: φεύγω
 μυκίσματα¹²⁵ τῶν κυμάτων 196: ἀπό τό ρῆμα μυκῶμαι =μου-
 γκρίζω. Ἀποδίδεται τό «mugissements des flots», (p. 175).
 Παρόμοια καί ἡ φράση «τά κύματα ἔπιπτον μυκώμενα» σ.
 154.
 νομοδότης¹²⁶ 221: νομοθέτης, μεταφράζει τό «législateur», (p.
 197), ἐνῶ στήν ἐπόμενη σελίδα χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «νο-

120. Τή λέξη «κινήμος» ὁ Ρήγας τήν χρησιμοποιεῖ καί στά Ὀλύμπια, Ὁ
 Ἡθικός Τρίπους, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-
 Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 2001 σ. 55.

121. Βλ. Ἐμμ. Κριαρά, ὁ. π., τόμ. Η', Θεσσαλονίκη 1982, σ. 201.

122. Ὁ ὄρος «κρισολογήματα» μνημονεύεται καί στό *Σύνταγμα*, ἄρθρο 89.

123. Ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «κρισολογία» καί στό *Σύνταγμα* του,
 ἄρθρο 6.

124. Ὁ ὄρος «κριτήρια» εἶναι καί στό *Σύνταγμα* του, ἄρθρα 10 καί 86.

125. Ἡ λέξη «μύκισμα» θά εἶναι μάλλον πλάσμενη ἀπό τόν Ρήγα καί δέν
 ἔχει καταγραφῆ στα λεξικά, ἐνῶ ὑπάρχουν οἱ λέξεις «μυκηθμός, μύ-
 κημα, μυκίμων, μύκησις, μυκητής, μυκητίας».

126. Τόν ἴδιο ὄρο «νομοδότης» ἀναγράφει καί ἡ *Ἐφημερίς*, Βιέννη 1797, σ. 871.

μοθέτης», όπως και στην *Επαναστατική Προκήρυξη*.
Ξενισμένοι 224: φιλοξενούμενοι, αποδίδοντας τό «nous étions loges» p. 200.
πολιτάρχες 247: αποδίδει τό «magistrats»
σπεῦσις 280: σπουδή, βίαση
*συγκοινωνία*¹²⁷ 203: ἐπικοινωνία, μεταφράζει τό «communication», (p. 181)
*συλλύπησις*¹²⁸ 97: ἔκφραση λύπης
συνάζεται 167: συγκεντρώνεται
τάγματα τῶν πολιτῶν 221: τάξεις, αποδίδει τό «classes de citoyens», p. 197
ταπτόμεθα 249: τάττομαι=τάσσομαι
*ῥβριτα*¹²⁹ 6, 20, 43: ῥβρις
ῥβρισμός 138: ῥβρις
*ῥλακτίσματα*¹³⁰ *λαγωνικῶν* 327: γαυγίσματα
ῥπεκλάμπει 238: ξεσηκώθηκαν
ῥπεκλάμπει 173: ἀναβλύζει, «ῥπεκλάμπει ἐκ τῆς ρίζης αὐτοῦ τοῦ δένδρου», αποδίδει τό γαλλικό «qui jaillit du pied de cet arbre», «ῥπεκλάμπουσι πηγαί»¹³¹ 150

127. Ὁ Ρήγας μεταφράζει τό γαλλικό ὄρο «communication», p. 181. Τόν ὄρο αὐτό χρησιμοποιεῖ στά *Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου*, ἄρθρα 17, 23, 24 καί στό Παράρτημα τοῦ Συντάγματος του.

128. Ὁ Στ. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, 1900, (1980), σ. 944, αποδίδει τή λέξη «συλλύπησις» στόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, χωρίς ὁμως νά ἀναγράφει τή χρονολογία.

129. Ἐντύπωση προκαλεῖ πού ὁ Γ. Βεντότης χρησιμοποιεῖ τή λέξη «ῥβριτα», πού μάλλον εἶναι πλασμένη ἀπό τόν ἴδιο ἐνῶ ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ τή λέξη «ῥβρισμός».

130. Μάλλον θά εἶναι τοῦ Ρήγα ἡ λέξη «ῥλακτίσματα».

131. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Στέφ. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, 1900, (1980), σ. 1034, καταχωρίζει τή φράση «ῥπεκλάμπουσι πηγαί» μέ τήν παρατήρηση ὅτι εἶναι τοῦ Ρήγα, πού εἶναι ὅπως δείχνουμε ἀπό τό *Νέον Ἀναχάρσι*, 1797, σ. 150, χωρίς ὁμως νά ἐρμηνεύεται. Καί ἡ λέξη «ῥπεκλάμπω» μάλλον θά εἶναι πλασμένη ἀπό τόν Ρήγα.

ὑποποιοῦμαι 126: προσποιοῦμαι

ὑποστάσια 281: χῶρος γιά τά ἄλογα, ὅπως αὐτό συμπεραίνεται ἀπό τήν παραβολή τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου «πολλά ὑποστάσια καί ἀμαξοστάσια» μέ τό γαλλικό κείμενο «des remises pour les chars et pour les chevaux» (p. 250). Ὁ Ρήγας ἀποδίδει μέ τό «ἀμαξοστάσια» τό «remises pour les chars» καί κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό «remises pour les chevaux» γιά τό χῶρο γιά τά ἄλογα.

ὑποστατικά 213: περιουσία, ἀποδίδοντας τό «possessions» (p. 190)

*ὑποστηριγμός*¹³² 343: ὑποστήριγμα

ὑπουργῶ 110, 174: ὑπηρετῶ

φιλεύω 122: φιλοξενῶ

*χροάδια*¹³³ τῶν ἤχων. 173: χροιά τῶν ἤχων

*χώρα*¹³⁴ 248: κωμόπολη

132. Ἡ λέξη «ὑποστηριγμός» ἀποδίδεται σέ μεταγενέστερο κείμενο τοῦ 1839 ἀπό τόν Στ. Κουμανούδη, ὁ. π., σ. 1056, ἐνῶ ἀναγράφεται στά 1797 ἀπό τόν Ρήγα.

133. Ἡ λέξη «χροάδια» μνημονεύεται ἀπό τόν Στέφ. Κουμανούδη, ὁ. π., σ. 1120, χωρίς μνεία τοῦ Ρήγα.

134. Στό *Λεξικό* τοῦ Βεντότη ἡ γαλλική λέξη «bourg» ἀποδίδεται ὡς «κωμόπολις».

Ό τίτλος της Χάρτας της Ελλάδος από τό τέταρτο φύλλο, Βιέννη 1797.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Ἐββᾶς Βαρθολομαῖος 63
Ἐγία Μαύρα 39, 41
Ἐγία Παρασκευή Ἡπειροῦ 33, 41
Ἐγίας Παρασκευῆς Τεμπῶν ναός 58, 60
Ἐγιος Ἐθανάσιος Βελεστίνου 51
Ἐγιος Γεώργιος Φερῶν 50
Ἐγιος Νικόλαος ἐκκλησιάκι σέ νησάκι 55
Ἐγίου Γεωργίου ἑορτή 62
Ἐγιυά 39
Ἐγκίστρι Μαγνησίας 54, 56
Ἐγραφα 40
Ἐγχίαλος 63
Ἐδημος 53
Ἐδριατικός 33
Ἐδυναμία 63
Ἐθανάσιος Πάριος 37
Ἐγχειρα 27, 41
Ἐγιον 41
Ἐιλιανός 58, 59
Ἐιολίς Μ. Ἐσίας 42
Ἐκαρνανία 41
Ἐκρωτήριο Πύργας καί Δευκαλίωνος 54
Ἐλασονίται 39
Ἐλβανοί 47
Ἐλέξανδρος Μέγας 17, 18, 48, 65
Ἐλέξανδρος τύραννος Φερῶν 25, 26
Ἐληθῆς ὁδός εἰς τὴν εὐδαιμονίαν 35, 53
Ἐληστis 35
Ἐλληλογραφία 45
Ἐλλοτριώση 49
Ἐλογα 71
Ἐλφειός ποταμός 62
Ἐμαντος Κων. 18, 19, 20
Ἐμαξοστάσια 71
Ἐμβρακία 39
Ἐμφαναί 54
Ἐνατολή 19
Ἐνάχαρσις 48, 52
Ἐναχώρηση 69
Ἐνδριάς 48, 49
Ἐνέκδοτα ἔγγραφα 13, 15, 16, 18
Ἐνθέλη 40
Ἐντεριστής 66
Ἐντρον Χείρωνος 57
Ἐξιοπιστότης 66
Ἐξιότης 66
Ἐπαντα Νεοελλήνων Κλασικῶν 65
Ἐπαντα τά Σωζόμενα 65

- ἘΑπαντα τοῦ Ρήγα 66
 ἘΑπείρανθος Νάξου 52
 ἘΑπολλώνιος ὁ Ρόδιος 34, 53
 ἘΑραξος 41
 ἘΑρατος 35
 ἘΑργέντης Εὐστράτιος 16, 17
 ἘΑργοναῦτες 53
 ἘΑργοναυτικά 53
 ἘΑργος πελασγικόν 27
 ἘΑρκτος 28, 66
 ἄρματα 61
 ἄρματοποιός 61
 ἘΑρνη 46
 ἄροτρο 68
 ἘΑρτα 38, 39
 ἘΑρτηνός 39
 ἄρχαῖοι γεωγράφοι 35
 ἄρχαῖοι συγγραφεῖς 35
 ἘΑρχαιολογία συνοπτική 10, 11
 ἘΑρχαιολογικός καί ἱστορικός ὁδηγός Θεσσαλίας 56
 ἀρχαιότητες 30 - 32, 52, 55, 56, Θεσσαλίας 28, 32, 33
 ἄσπρα 46, 67
 ἘΑσπροπόταμος 39
 ἘΑστυνομία Αὐστρίας 19
 αὐλός 28
 Αὐστρία 10, 19, 50
 αὐτεξουσιότης 67
 αὐτογνωσία ἱστορική 28
 αὐτοκρατορία 67
 αὐτοκράτωρ 67
 ἘΑφροδίτης ναός 58, 60
 ἘΑχαῖα 25, 27
 ἘΑχελῶος 39
 ἘΑχέρον ποταμός 41
 ἘΑχιλλεύς 29, 30, 57
 ἘΑχινός 39
 βακούφικα χωρία 56
 Βαλκανικοὶ λαοί 9
 Βάννινα 39, 40
 Βασιλεία 35, 49
 Βασιλείου Ἀλέξανδρος 45
 Βασιλικά 41
 Βελεστινῶτες ἐπιστήμονες 52
 Βελεστῖνο 23, 30, 31, 34, 37, 46, 50, 51, 53
 Βενετία 30, 54
 Βενιαμίν Λέσβιος 37
 Βεντότης Γεώργιος 11, 13, 14, 22, 23, 65, 67, 68, 70, 71
 Βερολίνο 58
 Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων 53
 Βιέννη 9, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 27, 30, 35, 32, 33, 45, 64, 67
 Βιτάλης Φιλάρετος 46, 47
 Βλάσκα 24, 63
 Βλαχία 24, 25, 62, 63
 Βλαχομπογδανία 26
 Βλοκαβᾶς 41
 Βοιωτία 42
 Βολιώτης 39
 Βόλος 39, 40

- Βολταΐρος 34
 Βορβορολύθρα 4
 Βορρᾶς 28, 66
 Βοστίτζα 41
 Βουθρωτός 41
 Βουκουρέστι 10, 50, 61
 Βουλευτήριον 61
 Βουλή τῶν Ἑλλήνων 65
 Βούτριντο 41
 Βρανούσης Λεάνδρος 11, 13,
 29, 31, 35, 36, 48, 49, 65
 βραχονησίδα 55
 βρόγια 63
- Γαζῆς Ἄνθιμος 30, 32, 54,
 55, 56, 66
 γαλακτισμός 45
 Γαλλική διάλεκτος 63
 Γαλλικό Σύνταγμα 9
 Γάλλος συγγραφέας 32 33,
 38, 48, 63
 Γίγγιοβο 62
*Γενική Χάρτα τῆς Μολδο-
 βίας* 65
 Γεννάδειος Βιβλιοθήκη 58
 Γένος 28, 61, Ἑλλήνων 20, 21
 γεράκι 63
 Γερμανοί 61
 Γερμανός καθολικός φιλό-
 σοφος 58, συγγραφέας 24
 γέφυρα 62
 γεφύρι Βελεστίνου 30
 Γεωγραφία ἀρχαία 59
Γεωγραφία Μελετίου 54, 56
Γεωγραφία Νεωτερική 27,
 54, 56, 57
 Γεωργάκης Ὀλύμπιος 37
 Γκαραγγούνηδες 40
 Γλέζος Μανώλης 52
 γλῶσσα "ἑλληνική" ἀπλή 20
 Γόμφοι 41
 Γόννοι 31, 57
 γουρούνια τοῦ Βελεστίνου 53
 γουσερίτζα 28, βλ. καί σαύρα
 Γυρτώνη 40
- δάκρυα 12
 δάνεια 47
 Δανιήλ Μοσχοπολίτης 37
 Δάρβαρις Δημήτριος 35, 53
 Δασκαλάκης Ἀπόστολος 36
 Δασκαλιό 56
 Δελφοί 38
 Δευκαλίων 54, 56
 Δημητριάδα 54, 56
 Δημητριοῖς 27, 56
 Δημητρόπουλος Δημ. 47
 δημοκρατία 47
 Δῆμος Βελεστίνου 51
 διαιώνησις 67
 διαμονή 62
 διάρρησις 67
 διάφορο 46, 47
Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου 35,
 44, 47, 70
 δικαιοσύνη 25

- Διμίσι 55
 Διριλί 40
 δόσιμον 67
 Δούναβις 62
 Δρύσκου ὄρος 41
 δυσανασχέτηση 68
 δυσφορία 68
 Δωδώνη 41
 Δωδώνη Ἡπείρου 32

 ἐγκάλεισις 6
 Ἔθνος 28
 εἰκόνα Μεγάλου Ἀλεξάνδρου 65
 Εἰλατίων 48
 ἐκδόσεις Νέου Ἀναχάρσιδος 64
 Ἐλαία Αἰολίδος 42
 Ἐλαταία 41
 ἐλευθερία 25, 46, 47, 49
 ἐλευθεριότης 68
 Ἐλευσίς 41
 Ἐλίκη 41
 Ἐλικών 20
 Ἑλλάδα 33, 58, 61, 63
 Ἑλληνες 17, 19, 20, 24, 26, 37, 60-62
 Ἑλληνική Βιβλιογραφία 35
 Ἑλληνική Βιβλιοθήκη 30, 32
 Ἑλληνικό Ἔθνος 19
 Ἑλληνικό Λογοτεχνικό καὶ Ἱστορικό Ἀρχεῖο 64
 Ἑλληνισμός 11
 Ἑλληνομουσεῖο Ζαγοράς 30, 49
 ἐμβρόμημα 68
 ἐμβρόμησις 68
 ἐμβρομός 68
 ἐμπειρίες προσωπικές Ρήγα 46
 ἐνθέσπισις 68
 ἐξουσία τουρκική 19
 ἐπανάσταση 9, 62
 Ἐπαναστατική Προκήρυξη 24, 70
 ἐπανεκδοσις Νέου Ἀναχάρσιδος τοῦ Ρήγα 65
 ἐπαρχία 24, 25, 39
 ἐπεξηγήση μερικῶν λέξεων 66
 ἐπίγραμμα 48
 ἐπικοινωνία 70
 Ἐπιπεδογραφία Ἀθηνῶν 51
 Ἐπιπεδογραφία Κωνσταντινουπόλεως 10, 35
 Ἐπιπεδογραφία Ὀλυμπίας 43
 Ἐπιπεδογραφία Φερῶς-Βελεστίνου 26, 30, 31, 51
 Ἐπιστήμη 34
 Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα 65, 66
 Ἐπιτομή Περιηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος 64
 ἐργαστήρια 68
 ἐργοποιῖα 68

- Ἐρμῆς ὁ Λόγιος 64
 Εὐριππος 38
 Εὐρώπη 61
 εὐχαρίστηση 68
 εὐχές 62
 εὐχή τετραστίχος 62
 Ἐφημερίς 11, 13, 20, 21, 22, 26, 29, 67, 68, 69
 Ἐφορος ἱστορικός 27
 ἐχέτλη 68
- Ζαγορά 30, 35, 49
 Ζητούνι 38, 39
 Ζίτσα Ἰωαννίνων 17
 ζωγράφος 29
- Ἡ Θεσσαλία ἐφημ. 51
 ἠδονή 68
 Ἡθικός Τρίπους 22, 24, 35, 44, 45, 69
 Ἡλεία 24, 43
 Ἡπειρος 32, 33
 Ἡσίοδος 20
- Θαυμακινοί 39
 θεῖος συγγραφεύς 33
 Θεραπεῖα Κωνσταντινουπόλεως 49
 Θερμαϊκός κόλπος 33, 41
 Θερμονέρια 40
 Θερμοπόλις 41
 Θερμοπύλαι 40
 θεσμός 69
- Θεσσαλία 24, 25, 27, 31, 32, 33, 38, 39, 48, 53, 57
 Θεσσαλίας φυλές 40, ἔθνη 40
 Θεσσαλοί 48
 Θεσσαλονίκης κόλπος 41
 Θέτις 57
 Θούριος 9, 28
 Ἰάσιο 17
 ἱατρική 13
 ἱατροί 29
- ΙΓ΄ Ἐφορεία Προϊστ. καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Βόλου 51
 Ἰλαρίων 48
 Ἰλιάδα 27, 32
 Ἰλλυρεῖς 47
 ἰξευτής 69
 Ἰπποκράτης 29, 32
 Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος 58
 ἱστορική αὐτογνωσία 24
 Ἰωνία 42
 Ἰώσηπος Μοισιόδαξ 37
- Κακαβογιάννης Εὐάγγελος 26, 51
 Καλαμᾶς ποταμός 41
 Καλαμπάκα 41
 Καμάκι 41
 Κανάλια 47
 Κάπουρνα 46, 47
 Καραμπερόπουλος Δημ. 9, 13, 18, 23-26, 35, 37, 40,

- 43, 45, 51, 66
 Καρία 42
 Κάραλα λίμνη 47
 Καρουκανίδου Μαίρη 55
 Κασσάνδρα 41
 κάστρα 62
 Καστρί 38, 41
 Κάστρο Βόλου 56
 Κάστρον τῆς Ὠραίας 41
 καταστήματα 69
 Κένταυροι 40
 Κένταυρος Χείρων 56, 57
 Κεραμίδι 55
 Κεσελί 40
 κεφάλαια 47
 Κεφαλόβρυσο Βελεστίνου 51, 52
 κινημός 69
 Κιρλιάνος Χριστόδουλος 50
 Κίρρα 41
 Κίσσαβος 38
 Κιτρομηλίδης Πασχάλης 60
 Κλεισούρα Μακεδονίας 53
 κληρονομιά 28, 29, τοῦ Ρήγα 52
 κλόνισμα 69
 κλονισμός 69
 Κοζάνη 10
 κοιλάς 59
 Κοκυτός ποταμός 41
 Κοραῆς Ἀδαμάντιος 15, 45
 Κοράνιο 62
 κόρδαξ χορός 48
 Κόρκυρα 41
 Κορφοί 41
 Κορωνιός Ἄντωνιος 44
 Κούλουρη 41
 Κουμανούδης Στ. 66, 70, 71
 Κουμαριανοῦ Αἰκ. 27, 54, 57
 Κούμας Κων. 23
 Κούντουρα 41
 Κουροπαλάτης Χρυσοβέργης 33, 63, 64, 65
 κρεοπώλης 61
 Κριαρῶς Ἐμμ. 23, 28, 68, 69
 κρισολογήματα 69
 κριτήρια 69
 Κρόμμυον 41
 κύματα 69
 Κύμη Αἰολίδος Μ. Ἀσία 27
 κυνηγός 63
 κωμόπολη 71
 Κωνσταντᾶς Γρηγόριος 27, 54, 57
 Κωνσταντινούπολις 49, 60
 Κωπαΐδα λίμνη 42
 Λάζαρος Τραπεζούντιος 37
 Λάιος Γεώργιος 11, 35, 37
 Λακεδαίμονες 26
 Λαμία 39
 Λάμμα 55
 Λάμπρος Σπ. 13, 15
 Λαπίθαι 40
 Λάρισσα 27, 29, 31, 39
 Λεγράνδ Αἰμ. 13, 15, 17, 18
 λελέκι 28

- λέξεις νέες τοῦ Ρήγα 43, πε-
ποιημένες 43, 44
*Λεξικό Μεσαιωνικῆς Δηλώ-
δους Γραμματείας* 68
Λευκάδα 39, Λευκάδος χειρ-
σόνησος 41
Λεχώνια 29, 30
Λέψινα 41
Λιβάδι 32, 33, 37
λίσγος 69
Λιτόχωρο Ὀλύμπου 37
λόγιοι 37
Λονδίνο 54, 57
Λουκιανός 48
Λυδία 42
- Μάγνης 39
Μαγνησία 29, 39, 46, 47, 49, 54
Μάγνητες 39
Μακρῆς Κίτσοσ 56
Μακρινίτζα 56
Μακρονιτσιῶτες 56
Μακρονχώριον 41
Μάλιοι 39
μάνδρα χαβασί χορός 49
Μάννα ποταμός 56
μάραρα 55
Μαύρη Θάλασσα 39
Μαυρομήτης 41
μάχη Πλαταιῶν 42
Μέγα Σπήλαιον 27
μεῖδᾶν ὀγιουνουῦ χορός 49
Μελέτιος 54, 56
- Μερικὴ γεωγραφία* 46, 47
Μεσόγειοι Νῆσοι 26
Μεσόγειος Θάλασσα 34
Μεταστάσιο 24, 43
Μετόχι 57
Μητροπολίτης Δημητριάδος 39
Μικρὰ Ἰνδία 26, 27, 42
Μίλητος 42
Μιχαήλ Γεώργιος 17
Μολδαβία 25
Μόλος 40
Μοντεσκιέ 9, 30
Μορέας 19, 38
μουκατᾶς 47
Μοῦσαι 20
Μουσλῆς ἀρβανίτης 46
Μόψιον 41
Μπαλαμούτι 40
Μπαμπᾶς 40
Μπρουμπλύθρα 54
μυκίσματα 69
- Ναός Παναγίας Βελεστίνου 51
Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση 26, 47
Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας 65
Νέος Ἀνάχαρσις 13-22, 24,
30, 31, 33, 40, 43, 45, 46,
48, 60, 63, 65, 70
Νέστος ποταμός 41
Νικολίδης Δημήτριος 16, 17
νομοδότης 69
νομοθέτης 69
νομοθεσία 25

- ντζέγγι χαρμπή χορός 49, 50
 Νυσσαία 41
- ξεφτέρι 28, 61
 Ξηρομερίται 25, 39
 Ξηρόμερον 41
 Ξύλα 63
 Ξυλόκαστρον 41
- Ὁ Ἐραμιστής 47
 Ὁ Ρήγας μεταφραστής τῶν
 Ὀλυμπίων του Μεταστά-
 σιο 43
 Ὀβίδιος 58
 ὀδοιπορία 32 42
 Ὀδύσσεια 34
 Ὀθωμανική Πύλη 50
 Ὀθωμανός 47, 52, 53
 Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα 37
 Οἰταῖοι 39
 Οἴτη 40, ὄρος 39
 Ὀλτος 63
 Ὀλύμπια 24, 35, 36, 43-45 69
 Ὀλυμπία 41
 Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες 14
 Ὀλύμπιος Ἰωάννης 37
 Ὀλυμπιῶται 39
 Ὀλυμπος 27, 33
 Ὀμηρος 27, 32, 33, 34, 52
 Ὀμολὶς 41
 ὀμωνυμία 33
 Ὄνομα καὶ καταγωγή τοῦ
 Ρήγα Βελεστινλή 23
- Ὄξιαῖς 40
 Ὄρθόδοξος χριστιανός 61
 Ὄσσα 38
- Πάβ 60
 Παγασαί 31, 40, 54, 56
 Πακτωλὸς ποταμὸς 42
 Παλαίφατος 35
 Παλάτια 54
 παλίρροια 34
 Παλλήνης χερσόνησος 41
 Πανταζῆς Τυρναβίτης 37
 Πάντελις Ντοῦσαν 10
 παραλογισμὸς 59
 παραχρονισμοὶ 37
 Πάργας ποταμὸς 41
 Παρίσι 58
 Πάσχα 50
 Πατρατζήκι 38, 39
 πεδιάδα 63, τερπνή 59
 πελαργὸς 28
 Πελλήνη 41
 Πελοπόννησος 38
 Περαιβοὶ 33
 Περιήγησις τοῦ Νέου Ἀνα-
 χάρσιδος 12, 15, 22, 63
 περιηγητὲς 52, 59
 περιουσία 71
 Περραιβὸς Χριστόφορος 23,
 37, 39, 53
 Πέρσες 26
 Πηλέας 56, 57
 Πήλιο 47, 56

- Πηνειός 29, 38, 59
 Πίνδος 40
 Πλάτανος 39, 40
 πλέθρον 59
 Πλησίδι 56
 Πλίνιος 58
Πνεῦμα τῶν νόμων 9, 30
 πολεμικοί χοροί 49
 πόλεμος 48, τῶν τριῶν αὐτο-
     κρατόρων 50
 πολιτάρχες 70
 πολίτης 47, 70
 πολυμέρεια 62
 Πολυχρόνιος ὁ Θράξ 37
 Πορταριά 30, 31, 49, 56
 Πούλιου ἀδελφοί 15, 20, 23,
     67, 68
 Πρίνος ἱερός Βελεστίνου 51
 Πρίτζιπο 18
 Προκόπιος Πελοποννήσιος 37
 Προφήτης Ἡλίας 57
Πρῶτος ναύτης 44
 πτηνά 63
 Πτῶν ὄρος 42
 Πύρρα 54
 πυρρίχιος χορός 48-50

 Ραψάνη 57
 Ρήγα Κυρίτζη Βελεστίνου 49
 Ρήγας Φεραῖος 23
 Ρούμελη 26
 Ρωσία 50

 Σακελλάριος Γεώργιος 10,
     11, 12, 13, 15, 16, 20, 22,
     23, 64, 65
 Σαλαβριᾶς ποταμός 38, 57
 Σαλαμίνα 41
 Σαμοκόβι 41
 Σαραντάπορος ποταμός 41
 Σάρδεις 42
 σαύρα 28
 Σιάτιστα 18
 Σικυῶν 41
 σκαπάνη 69
 σκλαβιά 49, 50
 Σκουβαρᾶς Βαγγέλης 56
 σκούφια 63
 Σκοῦφος Σ. 64
 Σκυθία 52
 Σμύρνη 17
 Σοῦγλος 26
 Σοφοκλῆς 34, 52
 σπαθί 49
 Σπέντζας Σάββας 47
 Σπεράντσας Θεοδόσης Κ.
     46, 47
 σπήλαιο 56, Ἀχιλλέως 57
 σπουδή 70
 Σταγοί 41
 Σταυρός 41
 Στράβων 27, 34
 συγκαθιστός χορός 48
 συγκοινωνία 70
 σύκινις χορός 48
 Συκούριον 40

- συλλήψεις 70
Συναγωγή νέων λέξεων 66, 70
 συνάθροισις 63
 Σύνταγμα τοῦ Ρήγα 25, 45, 67, 69
Σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδήμου Ρήγα Φεραίου 53
 σύντροφοι 14, 15
 συνωμοσία 33
Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν 24, 45
 Σχολή Ζαγοράς 35
 σωτηρία 63
- Τά Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου* 26
Τά Ἐπαναστατικά 35
 τάγματα πολιτῶν 70
 Ταμπάκη Ἄννα 11, 14, 65
 τάφος Ἱπποκράτους 29, 32
 Τέλ Ὀρμάνι 24, 63
 Τέμπη 23, 31, 40, 57-60
 Τεργέστη 16, 17, 18
 Τζιανταρλῆς 42
 Τιταρίσιος ποταμός 32, 33, 41
 Τίτος Λίβιος 58
 τοκιστές 47
 τοκογλυφία 47
 τόκος 46, 47
 Τόμαρος ὄρος 33, 41
 τοπαρχία 24, 25, 63
 τοπωνύμια 24, 36, 40, 56, 64
 Τορούντζιας Θεοχάρης 18
 Τότ μπαρῶν 59, 60
- τουρκικός ζυγός 19
 Τοῦρκοι 29, 49, 50, 56, 62
 τρεξιμον Πηνειοῦ 59
Τρίγλωσσον λεξικόν 67
 Τρίκκαλα 39, 46
 τρίκρουνος ἀρχαιοτάτη βρῦση 50
 Τροία 33
 Τρουπιά 41
 Τρωᾶς 33
 Τσιαπλέ Ἀναστασία 57
 Τύρναβος 29
- ὑβρισμός 70
 ὑβρίτα 70
 ὑδραγωγεία 54
 ὑλακτίσματα 70
Ὕμνος Πατριωτικός 28, 61
 Ὑπάτη 38, 39
 Ὑπέρεια Κρήνη 51, 52
 ὑπόγεια ρεύματα 42
 ὑποστάσια 71
 ὑποστατικά 71
 ὑποστήριγμα 71
 ὑποστηριγμός 71
 Ὑπουργός Ἀστυνομίας 10, 19
- Φάλανα 40
 Φαρσαλινοί 39
 Φερές 23, 25, 50, 53, 54
 Φθιῶται 39
 Φθιωτικαί Θῆβαι 40
 Φθιῶτις 39, 55

- Φιλιππίδης Ἀργύρης 46, 47
 Φιλιππίδης Δανιήλ 27, 54, 57
 Φίλιππος 26
 φλοέρα 28
 φοιτητής Ἱατρικῆς 13, 23
 Φραγκίσκος Ἐμμ. 60
 φρόνημα 62
 φροντιστήριο 60
Φυσικῆς ἀπάνθισμα 9, 14, 22, 24, 30, 34, 35, 45, 50
 Φωκίδα 38

 Χαονίων τόπος 41
 Χαρίδημος Δημήτριος 64
 χάρις 42
Χάρτα τῆς Ἑλλάδος 10, 25, 27, 31, 42, 34, 36-40, 42, 43, 48, 51, 52, 55, 65
Χάρτες Βλαχίας Μολδαβίας 10
 χάρις ἀρχαίας Ἑλλάδος 37
 Χασιώται 40
 Χατζηδημος Ἀθ. 11, 35
 Χειρουργικῆς καθηγητής 37
 Χείρων Κένταυρος 56, 57
 Χιμάρα 41
 Χίος 17
 χορηγέται 28
 χοροί, μεῖδᾶν ὀγιουνοῦ, μάνδρα χαβασί, ντζέγγι χαρμπῆ 49
 Χρισό 41
 χριστιανοί 51
 χροάδια 71
 χώρα 71
 χωριάτης 63

 Barthélemy Jean-Jacques 11, 32, 63
 Bartholdy J. S. 60
 Delisle 34, 37
Espit des loix 9
 Ilation 48
 Leake W.M. 52, 54, 57
Memoires de Tott 59
 Montesquieu 9
 Pauw, Corneille de 58, 60
 Pergen 19
 Pichler τυπογραφεῖο 15, 16
Recherches philosophiques sur les Grecs 58, 60
 Reichard Christian 37
 Tott, Francois Baron de 59-61
Travels in North Greece 52, 54, 57
Voyage de jeune Anacharsis en Grèce 11, 22

